

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

YABANCILAŞMA PROBLEMİ VE
YABANCILAŞMANIN GÜNDELİK HAYATA YANSIMASI:
“SÁTÁNTANGÓ” ADLI FİLMİN ÇÖZÜMLEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
SÜMEYRA UZUN

Danışman
Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY

BOLU 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

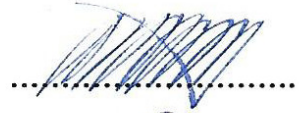
Sümevra UZUN'a ait "Yabancılaşma Problemi ve Yabancılaşmanın Gündelik Hayata Yansıması: 'Sátántangó' Adlı Filmin Çözümlemesi" adlı çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

21.06.2018

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

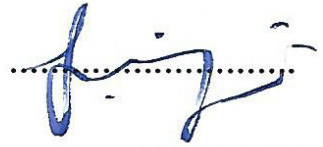
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY

Üye : Doç. Dr. Sevgi Can YAĞCI AKSEL

Üye : Doç. Dr. Selime GÜZELSARI

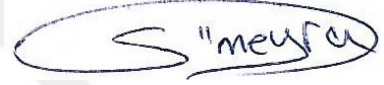
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Yabancılaşma Problemi ve Yabancılaşmanın Gündelik Hayata Yansıması: ‘Sátántangó’ Adlı Filmin Çözümülesi**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sümeýra UZUN

21.06.2018

*Varlıklarıyla özüme yabancılaşmama mani olan
evlatlarım Tuğra ve Mert'e...*

ÖN SÖZ

Güvende olduğumuzu sandığımız dünyamızda varlığını var ettiklerimiz aslında düşüncelerimizde oluşan hayali kahramanlardır. Hayallerimizi kurduran ise sistemin kendisidir. O nasıl isterse o şekilde hayallerimizi kuruyoruz. Yaşadığımızı sandığımız şey, tam olarak da yaşayamayışımızdır. Sanılır ki düşündük hissettik ve doyduk. Sığınağımızdaki köşelerimiz ise güvenli yerlerimizdir. Dışarıya sadece bize sunulan küçük bir pencereden bakabiliyoruz. Sistemin bize dayattığı kısıtlamaya karşı bizim yaptığımız katkı, *köşelerimize çekilip içinde boğulduğumuz sessizliğimiz* olmaktadır.

Yabancılaşmanın yoğun yaşandığı modern çağda insan nesneleşmiş, edilgen hale gelmiştir. Bireyin kendisine özgü kişilik değerlerini köreltecek şekilde işleyen sistemin insana hissettirdiğiyle başkalaşan insan ruhu sakatlanmıştır. İnsan, yaşadığı dünyada işlevsizleştirilerek kendi karşısına öteki olarak çıkarılmış ve içiyle, dışıyla bir olamayan iki parçaya bölünmüştür; *benin öteki* olarak kendi karşısına çıkarıldığı sistemde iki ayrı şahsiyete dönüşmüştür.

Bu çalışmada *ben* olamayan varlığın trajedisinin etkili anlatımında kuramsal tartışmalara paralel olarak toplumu yansıtmasında ve yaşanan yabancılaşmaya vurgu yapmada daha sağlıklı olabileceği düşüncesiyle film çözümlemesine yer verilmiştir. Bunun için modern çağda yaşanan yabancılaşmanın gündelik hayata etkilerini yorumlama çabasında Béla Tarr yapımı (1994, Macaristan) *Sátántangó* filmi iyi bir örnek olarak görülmüştür. Güncellenen arzuların, coşturulan ruhların egemen güçler tarafından sindirilişinin dikkat çektiği bu filmde, insan arzularının paradoksal bir şekilde nasıl oluşturulduğu işlenmektedir. Huzursuz, renksiz ve mutsuz bir ortamda insanlara vad edilen güzel hayatlar ve bu hayatlara ulaşamamaları ile insanlarda beliren ve göz ardı edilemeyecek duygu taşımlarının yaşandığı bu film çalışmasında, film karakterlerinde görülen yabancılaşma problemi, gündelik hayatta oynanan özgürlük oyununda yaşanan kendiliğindenlik kaybı ile derinleşen yabancılaşma şeklinde

işlenmiştir. Yabancılaşma olgusu merkeze alınarak incelenen ilk akademik çalışma olma niteliğine sahip *Sátántangó* adlı film analiz çalışmasının gündelik hayatta yabancılaşmanın tasvirine ilişkin kaynak teşkil etmesi umulmaktadır.

Bu tez çalışmasının hazırlanma sürecinde benden desteğini esirgemeyen tüm dostlarımın ve emeği geçen tüm değerli hocalarımla adlarını anmaktan mutluluk duyarım.

Bu süreçte en sıkıntılı anlarıma şahitlik eden, vazgeçme aşamasına her geldiğimde, ‘hayır anne, bu tezi bitireceksin!’ diyen oğlum Mert’e ve bana ‘anne sen başarırısın’ duygusunu devamlı hissettiren oğlum Tuğra’ya,

Olumlu enerjisiyle desteğini her an hissettiğim, arkadaşım Esmâ CANBAS’a, tezime dilbilgisi yönünden büyük katkısı olan arkadaşım Pınar TUNÇKOL’a,

Ayrıca, yaşadığım her karmaşada bana çıkış noktası öneren kıymetli hocalarımla, Prof. Dr. Şahabettin GÜNEŞ’e, Doç. Dr. Sevim AKDEMİR’e, Dr. Erdoğan KOTİL’e, Dr. Fatma DAVARCIOĞLU ÖZAKTAŞ’a, Doç. Dr. Fatih KONUR’a, Dr. Cengizhan YILDIRIM’a ve Nurbay SEY’e teşekkür ederim.

Son olarak, *Sátántangó*’yu ve sonrasında çalışmayı düşündüğüm *Ambiancé*’yi bana öneren; bu çalışmada bana verdiği büyük destekle kendimi geliştirmeme katkısı olan sevgili danışmanım Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY’a sonsuz teşekkürlerimle...

Sümevra UZUN

21.06.2018

ÖZET

YABANCILAŞMA PROBLEMİ VE YABANCILAŞMANIN GÜNDELİK HAYATA YANSIMASI: “SÁTÁNTANGÓ” ADLI FİLMİN ÇÖZÜMLEMESİ

Sümevra UZUN

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY

Haziran 2018, 132 + xiii Sayfa

Günümüzde bireyin, dolayısıyla da toplumun gündelik hayatta yabancılaşmayı yoğun olarak yaşadığı görülmektedir. Zamanın getirdiği yenilikler beraberinde insandan birçok şeyi de söküp almıştır. İçi boşalan insan içsiz, ruhsuz ve anlamsız bir varlık haline gelmiştir. İnsan çevresine, benliğine en önemlisi de kendi ruhuna yabancılaşmış durumdadır. Eskinin samimi, sakin yaşamı yerini sahte insan ilişkilerine bırakmıştır. Ruhü özünden boşalan insan idealsiz, umutsuz boş bir hayatta yaşam mücadelesi içerisinde; değerler anlamını yitirmiştir. Hayatının merkezine koyacak anlamlı bir şey bulamayan insan, kendilik bilgisini kaybetmiştir. Yaşanan hayatlarda sanal aşklar, sevgiler, ilahlar edinilerek yapay anlamlarda tat aranmaktadır. Hayat hissedildiği gibi değil hissettirildiği gibi duyumsanmaktadır.

Yabancılaşma problemini çözümlememe amacındaki bu tezde inceleme nesnesini Macar yönetmen Béla Tarr'ın, Şeytan'ın Tangosu (1994) filmi oluşturmaktadır. Tezin savına göre bu film, modern hayatla uyuşmayan, anlamsız hayatların temsillerini sunmaktadır. Filmde yabancılaşan bireyin karşısına öteki olarak kendisinin nasıl çıkarıldığı ve sistemin insana vadettiği şeyden ortaya çıkan mutsuzluğun yansıması çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu filmde

psikolojik boyuttan sosyal boyuta doğru kendini belirgin olarak hissettiren ve günümüz insanını tanımlayan yabancılaşma problemi bu tezin çözümlemeye çalıştığı başlıca mefhum olmaktadır.

Gündelik hayatta yaşanan yabancılaşma ve etkilerinin ele alındığı “Yabancılaşma Problemi ve Yabancılaşmanın Gündelik Hayata Yansıması: ‘Sátántangó’ Adlı Filmin Çözümlemesi” adlı bu çalışmada sosyolojik eleştiri yöntemine başvurulmuş yabancılaşma kavramına ilişkin literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili kuramsal kaynaklardan ve akademik çalışmalardan okumalar yapılarak yabancılaşma kavramının kavramsallaşma süreci ortaya konmuştur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. “Yabancılaşma ve Gündelik Hayatta Yabancılaşma” başlıklı birinci bölümde önce, yabancılaşma problemini toplumsal hayat perspektifi içerisinde ele alan tüm yaklaşımların tek tek ve detaylı açıklaması yerine, çalışmanın amacı ve sınırlılıkları da göz önünde tutularak genel hatlarıyla farklı disiplin ve çeşitli düşünürler bağlamında açıklanmıştır. Daha sonra, düşünsel çerçevenin oluşturulduğu içsel ve toplumsal boyutta yabancılaşmayı ön plana çıkaran teorilerle, gündelik hayatlarda oynanan ve oyun sonunda kendisini kaybeden kimliksiz bireyde yabancılaşmanın yansımaları ele alınmıştır. “Gündelik Hayatta Yabancılaşma: ‘Sátántangó’ Adlı Filmin Çözümlemesi” başlıklı ikinci bölümde ise düşünürlerce ortaya konan yabancılaşma teorileri ışığında film yorumlanarak yaşanan yabancılaşmanın görünür kılınması amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmanın “Sonuç” bölümünde toplumsal ilişkiler üzerinden öznel-içsel olarak hissedilen, soyutlukta bir kimliğe bürünen ve gündelik hayatlarda toplumsala yansiyarak somut hal alan yabancılaşmanın yorum ve değerlendirmesine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sátántangó, Yabancılaşma, Gündelik Hayat, Film Analizi.

ABSTRACT

THE PROBLEM OF ALIENATION AND THE REFLECTION OF ALIENATION TO EVERYDAY LIFE: AN ANALYSIS OF “SÁTÁNTANGÓ”

Sümeýra UZUN

Master Thesis

Sociology Department

Advisor: Prof. Dr. Barış Bora KILIÇBAY

June 2018, 132 + xiii Pages

Today, it is observed that the individual and therefore society are experiencing alienation intensively in everyday life. The innovations brought by time have taken away many things from people. The hollow man has become an empty, soulless and meaningless entity. Human beings are alienated to human self, their surroundings, and most importantly to their own souls. The intimate life of the old has been replaced by split fake human relations. A person with no soul is struggling to live in an empty, hopeless life. Values have lost their meaning for them. The person who could not find anything meaningful to put in the center of his life has lost his self-knowledge. In life, virtual love, love, deities are sought to taste in artificial meanings by acquiring. Life is felt as it is felt but as it is felt by others.

In this thesis, which aims not to solve the alienation problem, the object of the review is the film of the Hungarian director Béla Tarr's *The Devil's Tangos* (1994). According to the thesis, this film represents meaningless lives that are incompatible with modern life. In the film, the reflection of the unhappiness that emerged from what the system promises to man is revealed in a striking way. Therefore, in this film, the alienation that makes people feel distinctly towards the social dimension from the

psychological dimension and defines today's people is the main concept that this thesis tries to solve.

In this study, “The problem of alienation and the reflection of alienation to everyday life: Film analysis of ‘Sátántangó’”, which discusses the alienation and its effects in everyday life” a literature survey on the concept of alienation was carried out by applying sociological criticism method, and the process of conceptualization of alienation was introduced by reading from the theoretical sources and academic studies on the subject.

This study consists of three parts. In the first section entitled “alienation and alienation in everyday life”, the problem of alienation is explained in the context of different discipline and various thinkers, taking into consideration the purpose and limitations of the study, instead of the individual and detailed explanation of all approaches that address the problem of alienation within the social life perspective. . Later, the theories that put alienation in the inner and social dimensions to the fore, and the reflections of alienation in the identity-free individual played in everyday life and who lost himself at the end of the game were handled. In the second part entitled “alienation in everyday life: analysis of Sátántangó film“, it is aimed to make the alienation seen in the light of the alienation theories introduced by thinkers visible. The “conclusion” section of the study included the interpretation and evaluation of alienation, which is felt subjectively and internally through social relations, which takes an identity in abstraction and is reflected to society in everyday life.

Keywords: Sátántangó, Alienation, Everyday Life, Film Analysis.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
İTHAF	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xi
RESİMLER LİSTESİ	xiii

GİRİŞ	1
--------------------	----------

I. BÖLÜM

1. YABANCILAŞMA VE GÜNDELİK HAYATTA YABANCILAŞMA	11
1.1. Yabancılaşma Problemi	11
1.2. Yabancılaşma Kuramları ve Kuramsal Çerçeve.....	17
1.2.1. Yabancılaşma ve Akıl (Hegel).....	18
1.2.2. Yabancılaşma ve Çürüme (Marx).....	24
1.2.3. Yabancılaşma ve Özgürlük (Sartre).....	33
1.2.4. Yabancılaşma ve Şeyleşme (Lukács)	39
1.3. Gündelik Hayatta Yabancılaşma	44
1.3.1. Gündelik Hayatta Özgürlükçülük Oyunu	49
1.3.2. Gündelik Hayatta Kimlik Tutarsızlığı / Kendiliğindenlik Kaybı	54

II. BÖLÜM

2. GÜNDELİK HAYATTA YABANCILAŞMA: SÁTÁNTANGÓ ADLI	
FİLMİN ÇÖZÜMLEMESİ	62
2.1. Sátántangó Filminin Çözümlemesi.....	62

2.1.1. Filme Giriş	64
2.2. Gündelik Hayatlara Yansıyan Yabancılaşma	70
2.2.1. Yabancılaşmanın Toplumsal Yansımaları	77
2.2.2. Yabancılaşmanın Bireysel Yansımaları	82
2.2.2.1. Futaki'nin Yabancılaşması	86
2.2.2.2. Doktorun Yabancılaşması	89
2.2.2.3. Estike'nin Yabancılaşması	90
2.3. Nesneleşen Öznenin Yabancılaşması	95
2.4. Yabancılaşma ve Para	99
2.5. Yabancılaşma ve Özgürsüzlük	105
2.6. Yabancılaşma ve Örümcek Ağı	115
III. BÖLÜM	
3. SONUÇ	120
KAYNAKLAR	124

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1: İnsan-Dışı Varlıklarla Yabancılaşmanın Temsili: Başiboş Gezinen İnek Sürüsü.....	65
Resim 2.2: Yabancılaşmanın Yaşandığı Mekân: Meyhane	66
Resim 2.3: İdeal Olanın Simgesi: Irimiás	67
Resim 2.4: Yabancılaşmayı Okuyan Bilimsel Göz: Doktor	68
Resim 2.5: İnsan-Dışı Varlıklarla Yabancılaşmanın Sunumu: Baykuş, Kedi, Domuz ve Örümcekler.....	69
Resim 2.6: Estike'nin Ölüsü Etrafında Irimiás Tarafından Yapılan Duygu Sömürüsü ..	71
Resim 2.7: Hüsrana Uğrayan Kasabalı; Açılan Zihinler, Düşen Yüzler ve Kavranan Hayal Kırıklıkları	74
Resim 2.8: Bayan Schmidt: Gözyaşı, Hüzün, Kadın ve İnsan.....	76
Resim 2.9: İçsellikte Yaşanan Sessiz Korkunun Bilimsel Göz Tarafından Görünüşü ...	86
Resim 2.10: Mekânsal Yabancılaşmaya Doğru Yol Alan Futaki	88
Resim 2.11: Yağmurun Sesiyle Başlayan Sonra da Karanlığa Gömülen Hayatlar.....	90
Resim 2.12: Estike'nin Gözüyle Boş Umutlara Kananların Dansı; Anlamsızlığın İlkesi.....	91
Resim 2.13: Toplumun Ötekisi Estike'deki Sevgisizlik ve Acımasızlık	92
Resim 2.14: Biyolojik Gerçeğin Karanlığa Hapsedilişi; Yaşanan Hayal Kırıklığı ve 'Hoş Geldin' Ölüm.....	94
Resim 2.15: Düzenin Düzensizliği: Irimiás, Petrina, Rüzgâr ve Kâğıtlar	98
Resim 2.16: Parmaksız Kafes: İnsan Onurunun Süslü İhlali; Kendinden Uzaklaşan Kimlikler	107
Resim 2.17: Düzen ve Özgürlük Temalı Bir Konuşma Sahnesi.....	108
Resim 2.18: Bardağa Mahkûm Hayatlar	111
Resim 2.19: Şeyleşmiş Dünyanın Uyuyan Görüntüsünü İzleyen Bir Çift Göz.....	117
Resim 2.20: Örümcek Ağlarıyla Örülen Bardağa Mahkûm Yabancı Hayatlar	118

GİRİŞ

Yabancılaşma problemi ve yabancılaşmanın gündelik hayata yansımalarının incelendiği bu çalışmada Macar yönetmen Béla Tarr'ın¹ 1994 yapımı *Sátántangó* adlı filminin çözümlemesi yapılmıştır. Çağdaş yaşamda gündelik hayatın çözümlemesinde oldukça fazla kullanılan yabancılaşma olgusu değişik anlamlara sahiptir. Bunlardan biri “İnsanın çevresinden, işinden, emeğinin ürününden, kişiliğinden uzaklaşma ya da ayrılma duygusunu dile getiren” şeklinde ifade edilir. Genel anlamda ise; “Bireyin toplumsal, kültürel ve doğal çevresine olan uyumun azalması, özellikle çevresi üzerindeki denetiminin etkisizleşmesi ve bu denetim ile uyum azalmasının giderek bireyin yalnızlığına ve çaresizliğine yol açması” şeklinde tanımlanabilir. İnsanın kendi emeği tarafından meydana gelen şeyin kendi karşısına sahte bir öz olarak geri dönme süreci şeklinde oluşan yabancılaşma; bireyin parçası olduğu toplumdan uzaklaştırılıp topluma ve toplumun kültürüne karşı düşman kılınması olarak da tanımlanabilir. Yabancılaşma kavramının özünde, insanın yaratıcılık ve etkinliğinin köreltilmesi, çarpıtılması ve işlevsizleştirilmesi bulunmaktadır. Kavram olarak *yabancılaşma* insanın kendini bir bütün olarak hissedememesi, bilincinde bölünmelere sebep olan eylemler ve deneyimler şeklinde de ifade edilebilir (Tükel 2012: 39).

Sosyolojik düşünme, dayanağını sosyolojik bilgidir alır. Buna göre sosyolojik düşünce için her şey toplumsal bir tahlile ihtiyaç duyar. Olayların toplumsal olarak çözümlemesi demek olay ve olguların açıklanmasında çok nedenli bir yaklaşım öne çıkarmak demektir (Doğan 2016: 7). Sosyolojik düşünme, toplumsal güçlerin bireysel yaşantıların üzerindeki etkisini görebilme yeteneğidir. Sosyolojik tasavvur insana, kendi

---

¹ Béla Tarr: Macar sinema yönetmeni, yapımcı ve senarist olan Béla Tarr, 21 Temmuz 1955’de dünyaya gelir. Tarr, 16 yaşında çektiği amatör filmlerle sinemanın büyüsüne kapılarak 22 yaşında ilk uzun-metraj filmini (Családi Tüzfészek, 1979) çeker. Tarr, sinematografi ve mizansen kullanımında doruk noktasına ulaşmış özel bir sinemacıdır. İşlediği senaryolarda kültürel açıdan yansıtmaya çalıştığı toplumsal vurguyu, sanat değeri yüksek dozda anlatabilmesi bir başka özelliğidir. Başyapıt filmleri olarak; *Sátántangó* (1994), *Werckmeister Harmóniák* (200) ve *A Torinói Ló* (2011), gösterilebilir.

dışındaki tarihsel faktörlerin hayatı üzerindeki etkisini anlamasında yardımcı olur (Newman 2013: 8- 9). Sosyolojik düşünme sanatı ile duygularımızı keskinleştirerek gözlerimizi açarak insanların birbirine olan bağımlılığının çok katlı ağlarını çözümlyerek şu ana kadar göremediğimiz insanlık durumlarının keşfine çıkabilir (Bauman 2015: 23- 24).

Kaynağını toplumdan bulan ve toplumdaki alan olaylar toplumsal bir kategoridir. Toplumsal kategoride yer bulan olaylar tek nedenle değil birden fazla nedenle açıklanır. Birey bile toplumsal bir kategoridir. Bu nedenle sosyoloji, bireyi ve bireyin karşılaştığı tüm problemleri bu kategorinin genel özellikleri kapsamında açıklar. Bireyin tüm toplumsal çevreleri (grup, aile, köy, kasaba, iklim, coğrafya; üretim ve tüketim alışkanlıkları) için içine girmektedir (Doğan 2016: 7). *Sátántangó*'da gündelik hayatın bir parçası olan ve karakterlere yansıyan yabancılaşma probleminin toplumsal boyutta olduğu görülmüştür. Bu noktada film, 19. yüzyılda ortaya çıkan, bireyin sosyal koşullar tarafından şekillendiği ilkesine dayanan, edebiyat dünyasında sonuçsuz tartışmalara nokta koyan ve eserleri öznel bakış açısından kurtaran sosyolojik (toplum bilimsel) eleştiri yöntemi (Karakaş 2013: 2- 3) ile incelenmeye uygun bulunmuştur. Dolayısıyla film kurgu olarak değil, filmde gelişen olaylar sosyolojik birer olgu olarak çözümlenmiştir. Ayrıca yabancılaşma kavramı, karakterlerin hissettiği yabancılaşma durumu üzerinden oluşturulan sosyolojik kuramsal ve kavramsal çerçevenin kazandırdığı düşünsel zenginlikle beraber ilgili veriler ışığında nitel araştırma yöntemiyle de incelenmiştir.

Yabancılaşma, önemini koruyan çok anlamlı ve çok katmanlı bir kavram olduğu için çalışmada kavram analizinin tek bir alan üzerinden yapılamayacağı öngörülmüştür. Çalışmada yabancılaşma kavramının çeşitli düşünürler tarafından ele alınış şekilleri başlıklar halinde ortaya konularak yabancılaşmanın gündelik hayata yansımalarının sosyolojik, içsel ve sosyo-ekonomik boyutuyla *Sátántangó* yorumlanmaya çalışılmıştır. Gündelik hayatta yaşanan yabancılaşmanın görülme biçimleri film karakterleri üzerinden analiz edilerek ortaya konmuştur.

Çalışmada yabancılaşma kavramı kuramsal bir çerçeveye oturtulurken bunun filmde işlenen yabancılaşma olgularıyla paralel olmasına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla analiz için önemli görüşleri bulunan düşünürlere ait kavramlar dikkate alınmıştır. Bu bağlamda toplumsal varlıkla ilgili olan birey için yabancılaşmayı sosyolojik açıdan ele alan Erich Fromm'un değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu çalışmada yabancılaşmayı birey düzeyinde ele alan Friedrich Hegel ve Melvin Seeman'ın görüşlerinden de yararlanılmıştır. Hegel tarafından felsefeye taşınan ve bireylerin gündelik hayatlarında iç dünyalarıyla olan ilişkilerinin kurulmaya çalışıldığı yabancılaşma kavramıyla beraber Michel Foucault'un itaatkâr bedenlere sunulan özgürlük tanımı da çalışmada yerini almaktadır. Son olarak da yabancılaşma olgusunu kapitalist meta üretim ilişkileri açısından ele alan ve yaşamsal etkinliği elinden alınan insan bağlamında değerlendiren Karl Marx'ın görüşlerine ve György Lukács'ın örtük efendi-köle ilişkisi altında şeyleşmeyle dolup taşan gündelik hayata dair görüşlerine yer verilmiştir.

Bu çalışmanın amacı ne kavramı ne kuramı ne de filmi derinlemesine ele almaktır; çalışmada asıl amaç toplumsal yaşamda birçok açıdan ortaya çıkan, değişen ve dönüşen hayatları ortaya koymak ve bu dönüşümle birlikte insanda beliren zihinsel ve ruhsal boşluğu belirginleştirmektir. Bu bağlamda farkındalığı artan insanın hayatına bir noktadan değinmek; farklı yaklaşımlarla insanın kendi hayatını okumasında yardımcı olmak; toplumsal olarak yaşanan tüm bu dönüşümde sitemin hangi tarafında olduğumuza dikkat çekmektir. Dolayısıyla ana karakterler üzerinden hareketle bireylerin yaşadığı yabancılaşma deneyiminin ne tür bir yabancılaşma olduğu saptanarak gündelik yaşama yansıyan gerçeklik ifade edilmiştir.

Hızlı akan zamanda durağanlığı yaşayan birey önce kendine, sonra toplumsal çevresine yabancılaşmaktadır. Yabancılaşma hissini yaşayan birey kendinden soyutlanarak kendi ruhunu reddeden bir bireye dönüşür. Birey artık kendi içinde yalnız kalmış ve toplum içinde de var olamayan yabancılaşmıştır. Yabancılaşma problemini ele alan çalışmalar genelde konuyu kavramsal boyutuyla incelemekte ve daha çok roman incelemesine dayanmaktadır. Bu çalışmada ise, gündelik hayatlarda yaşanan yabancılaşma film üzerinden değerlendirilmiştir. Çünkü sinemanın insanların üzerinde etkisi büyüktür. Filmler anlatı, kurgu ve hikâyesiyle insanları etkilemekte; filmlerle

bilinçaltına istenen mesaj iletilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma aşına olunan sinema alanı ile yabancı olunan hayatlar tanıma kavuşturularak, çalışmanın günümüz insanının yaşadığı yabancılaşma sorununa dokunmaktadır. Sistem kaynaklı ortaya çıkan yabancılaşmanın nedenlerinin açıklığa kavuşturulmasında film en etkili araç olarak görüldüğü için bu tez çalışması *Sátántangó* film analizi üzerinden yapılmıştır. Toplumsal analizin film incelemesi üzerine oturtulduğu bu çalışmada film karakterleri üzerinden gündelik yaşamda bir olgu olan yabancılaşma problemi sosyolojik açıdan okunmuştur. Bu kapsamda gündelik hayatlarda yabancılaşma probleminin ne şekilde ortaya çıktığı ve nasıl yaşandığı ifade edilmiştir.

İnsanı bu denli başkalaştıran dönüşümün adı olan ve her kuramda, her bilimde ayrı bir anlama gelen yabancılaşma kavramı kapsamında temelde insan davranışları ifade edilmiştir. Analizde yabancılaşma hissini yaşayan bireyin toplumsal hayatında ve bireysel hayatında meydana gelen olumsuz durumlara değinilmiştir. Film boyunca yabancılaşma problemi, insanın zihinsel süreçleri (düşünememek), etkinlikleri (tango, yemek, içmek), kendi ürettiği nesne ile özdeşleşememesi ve kazanılan para ile özgürlüğün devredilişi gibi yabancılaşmanın özünü tanımlayan parçalar üzerinden işlenmiştir.

Sátántangó (Şeytan'ın Tangosu), 1994 yılı yapımı Béla Tarr'ın siyah beyaz başyapıtı. *Sátántangó*, Macar yazar Laszló Krasnahorkai'nin 1982 tarihli *Aynı* adlı romanından uyarlanmıştır. Filmin süresi 7 saat 30 dakika ve dili Macarca'dır. Film, Macaristan'ın bir kasabasında bir grup insanın hikâyesini anlatmaktadır.

Gündelik hayatta yaşanan yabancılaşma problemi kapsamında incelenen *Sátántangó*, gerçeklerle hayallerin iç içe oluşu yabancılaşma problemini görünür kılmaktadır. Film ağır çekimlerle başlar. Yağmurun ve rüzgârın sesiyle gizemli bir bağ yaratılarak bu ağırlık filmin sonuna kadar hissettirilir. Film, başıboş dolaşan ineklerin sürü halinde kasabayı terk edişini gösteren sahneyle başlar ve insanların yabancı oldukları çamurlu hayatlarından başka bir hayatlara sürüklenişini gösteren sahneyle de son bulur.

Filmde hayatın oyuna dönüştüğü ve amaçsız tekrarların yaşandığı sürgünlerde yorulan insanın, özgürlüğünü güvenli ellere teslim edişi izlenir. Bol yağmurlu, çamurlu bir dünyada yalıtılmış bir hayatı yaşayan kasabalı, bir yılın emeği olan parayla oradan kaçma planı yapar. Ancak, öldüklerini düşündükleri ve korktukları Irimiás'ın kasabaya gelişiyle planları bozulur. Kasabalı² kendilerine Almas'ta yeni bir hayatın sözünü veren Irimiás'a inanır ve sonunda büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Hayata tutunamayan ve kimlik kaybı yaşayan kasabalı sistemin başı Irimiás tarafından farklı hayatlara sürülür. Filmde tüm bu hikâyeyi tuttuğu notlarla izleyiciye aktaran Doktor, aynı zamanda son perdeyi kapatan kişidir.

Irimiás, kapitalizmin maşası; egemenliği altında bulunanlara özgü eylem modellerini gün ışığına çıkararak kendi eylemlerinin düzenbazlığını hasıraltı etmektedir. Duruma göre pozisyon oluşturarak yaptıklarını ya da yapmadıklarını mantık çerçevesinde planlayarak duruma uygun hale getirmektedir. Filmde Irimiás tam olarak çözülememektedir. Irimiás'taki bu muğlaklık, sistemin içindeki çoğu şeyin çözülemeyeceğinin gerçekliğine denk düşmektedir.

Film on iki bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm kendi içinde ayrı bir mesaj iletmektedir. Mesela 'biz ölümden doğacağız' başlığı üzerinden ölüm, Estike'nin hikâyesinde işlenir. *Biz* kavramıyla sistemin kendisi ifade edilir, dolayısıyla burada sistemin doğuşu ölüm üzerinden anlatılmaktadır. Filmin on birinci bölümünde ise Irimiás'ın mektubunda insanların kişilikleri ifade edilmektedir. Okunan mektuplar bize sistemin, karakterler hakkında çok şey bildiğinin ve onları çok iyi tanıdığının bilgisini vermektedir.

İnsanın sonuna kadar yaşadığı güçsüzlüğün, çaresizliğin, kalabalık yalnızlığın ve acizliğin *Sátántangó*'da yansıması etkili bir şekilde sunulmaktadır. Filmde hayatın güzelliklerinin kıyısından dahi geçmeyen duyarsız yığınlar ile kendilerine sunulanı kolayca kabul eden benliksiz bireylerin portresi çizilmektedir. İçlerinde eksik olan mücadele ruhu, onları sisteme karşı güçsüz kılmaktadır. Bu güçsüzlük birçok sahnede aldatılmışlığın derin hüznüyle beraber verilmektedir.

---

² Kasabalı: Bu çalışmada kullanılan kasabalı kavramı ile temelde toplum insanı ifade edilmektedir.

Sistemin merkezinde insanın ruhunda hasar bırakan bir yabancılaşma vardır ve bu yabancılaşmaya sebep olan şey, ilişkisini bitirdiği zihnidir. İnsan, zihniyle alakayı kestiğinden beri insan olma ile olmama arasında yaşamını devam ettirmektedir. Anlamdan, algıdan yoksun ilişkilerin yaşandığı kasabada, insan bir nesne edasıyla ait olmadığı bir hayata itilmektedir. Ulaşılmaz hayatların icadında Irimiás'a karşı nasıl davranacaklarını, söylenenleri nasıl yorumlayacaklarını bilemeyen kasabalı, mekânın sınırlarının değiştirilmesiyle iyi bir hayat yaşayabileceklerini düşünüyor. Gerçekte olan şey yabancıları oldukları başka hayatlara sürüklenmektir. Estike'nin kedisine "hadi beni ye, ben senden güçlüyüm." diyerek koyduğu file gibi Irimiás'ın dili daha farklı olsa da, sonuç aynıdır, o da kasabalıyı fileli bir hayata mahkûm eder.

Çalışmanın birinci bölümünde, yabancılaşma problemine genel hatlarıyla değinilerek farklı disiplinlerde farklı düşünürlerin ve sosyologların görüşlerine ve anlatılarına yer verilmiştir. Dolayısıyla filmde yabancılaşmayı yansıttığı düşünülen olgular, örnek metin ve diyaloglarla birlikte yabancılaşma kavramına ilişkin önemli çalışmalara imza atan düşünürlerin çeşitli kavramları eşliğinde yorumlanmıştır. Kavram ağırlıklı olarak *akıl*, *çürüme*, *özgürlük* ve *şeyleşme* kavramları üzerinden ele alınmıştır. Akabinde "gündelik hayatta yabancılaşma" başlığı altında yabancılaşmanın çeşitlerinin görüldüğü ruhu çözülmüş insan algısında içsel-öznel ve toplumsal olarak oluşturulan gücün birçok alanda ortaya çıkan etkileri işlenmiştir.

Birinci bölümde ayrıca, günümüzde yabancılaşan insanların gündelik hayatlarında özendirildiği hayatlara doğru savruluşunun resmi çizilmeye çalışılmıştır. Mekanikleşmenin arttığı, teknik ve ekonomik değerlerin öne çıktığı bir dünyada yaşanan yabancılaşma, hem bireysel zihinlerde hem de toplum düzeninde arızalara sebep olmaktadır. Bu çalışma kapsamında gündelik hayatlarda yaşanan yabancılaşma probleminin analizi, *Sátántangó*'da işlenen hayatlar paralelinde bir kuramsal çerçeveye oturturulmuştur. Bu çerçevede insanın kendisini gerçekleştirme aşaması ile vardığı son durak *çürüme* ile tanıma kavuşturulmaktadır. Kendi etkinliği sonrasında içsel ve dışsal dünyasında kendinden çok az şey kalan insan, içi doldurulmuş boşluğundan mutlak bir boşluğa düşer ve zorunlu çürümeyi yaşar.

Sistemin, kendi varlık oluşunun anlamından uzak olan insanlara, sözde vadettiği hayatlara kavuşma serüveni, filmde bir oyuna dönüşür. İnsanın kendini bulma yolculuğunda oynanan oyunda kapitalist sistem insanlara bazı roller biçmektedir. Bu oyun, çalışmamızda *gündelik hayatta özgürlükçülük oyunu* şeklinde ifade edilmiştir. Oyunda bilinç zedelenmesi yaşayan insanların sorgudan ne kadar uzak olduğu görülür. Oyunda araç olarak kullanılan insanın varlık yapısı, kendi öz bütünlüğüne ters düşmektedir. Dolayısıyla oyun daima aynı sonla bitmektedir. İnsan hem kaybeder hem de suçlu ve günahkârdır.

Özgürlük en temelde kendi kaderini belirlemedir. Yalnız filmde bu bir oyuna, özgürlükçülük oyununa dönüşür ve karakterlerin özgürlüklerini, bağımsızlıklarını kendi emeğinin karşılığı olan *para* ile kaybettiği görülür. Filmde para insanların varoluşunun yabancılaşmış simgesi olarak kullanılmıştır. Taptıkları bu simge ile insanlar, soyut özgürlüklerini somut köleliğe tercih ederler. Her şeyi renksizliğe, düzensizliğe indirgeyen paraya tapan insanın bu eylemi, yabancılaşma eyleminden başka bir şey değildir. Özgürlüklerinden vaz geçen ve zihinsel melekelerinden bihaber insanların bu tapınma sürecinde her gün biraz daha *şeyleştikleri* de görülmektedir.

Yabancılaşmanın sayısız biçimini içinde barındıran şeyleşme, kendini daha çok insanın kendi özünden ayrılışında gösterir. Özne olamayan insan kendisini tamamen bir şey, bir nesne olarak algılar. Filmde bu algı, karakterlerin kendi niteliklerini gerçekleştirme olanağından yoksun bırakılmasıyla oluşmaya başlar. Karakterler öznel düzeyde güçsüzlük ve anlamsızlık duygusunu yaşarlar. Bu anlamsızlık onların, her şeyi hatta kendilerini de nesne gibi algılamalarına neden olur. İşte bu durum kapitalist sistem için iyi bir gelişmedir. Çünkü anlamdan yoksun, güçten zayıf ve düşünmekten uzak bir toplum, Marx için olmasa da sistem için iyi bir toplum demektir.

Kendi yaşamını ürettiği nesneye aktaran insan, yani şeyleşen insan, kendini artık tanıyamamaktadır. Kendini bilmeyen insan, sistemin istediği şekli alır. Denilebilir ki, insan kendini bulma yolunda her bir köşede kendinden bir parça bırakmaktadır; bıraktığı her parça yani kendinden kopan her parça, insanın ruhunda tedavisi güç

hasarlara yol açmaktadır. Böylece tamamen bağımlı hale getirilen insan kendini bilememekte ve *kimliksiz, kişiliksiz* bir hayat sürmektedir.

Filmde karakterlerin kimlikleri lider Irimiás tarafından oluşturulmaktadır. Bunu, insanların en zayıf anlarında kendi kimliğini gizleyerek, onların yanındaymış rolünü oynayarak yapmaktadır. Irimiás tarafından yapılan gerçeklerden yoksun konuşmada dayatılan yeniden varoluşun hikâyesi ile özdeşleşen kasabalı, kimliğini kaybederek yabancılaşır. Film boyunca insan öznesinin silindiği hayatlarda kendiliğindenlik kaybını yaşayan kasabalı, boş bir çabayla gelecek peşinde koşturulur.

Yabancılaşmanın hemen hemen tüm semptomlarının görüldüğü bu filmde, insan onurunun müthiş ihlali söz konusudur. Film düzeyinde insanların özgürlükten korktukları ifade edilmektedir. Dolayısıyla açık bir şekilde ortaya konan köle-efendi ilişkisinde şeyleşmeye doğru koşan ve özgür olmaya korkan hayatlar izletilmektedir. İnsan kendi hayatına dair tüm bağlarını kapitalist sisteme teslim etmiştir. Dolayısıyla sistem de aynı insanı, kendine mecbur bırakmaktadır.

Her gün eksilen insan, özgürlüğünden daha da yoksunlaşmakta, şeyleşmekte, kimliğini kaybederek çürüme aşamasına gelmektedir. Tüm bunlar bu çalışmada ele alınan *akıl* kavramında görünür olmaktadır. Çalışmada insanların kendilerini gerçekleştirdikleri alanda, doğada, saplanıp kaldıkları görülmektedir. Hegel, insanların yabancılaşmadan kurtulmasının ancak *akılın kültür dünyasında* gerçekleşebileceğini söyler. Ancak filmde bu dünyaya geçiş sağlanamamaktadır. Tüm karakterler bilinçlerinden, özgürlüklerinden ve kendilerinden kopuk bir hayatı yaşamaya devam etmektedir.

Yabancılaşma en genel haliyle, bütüncül varlığından kopan insanın toplumdan uzaklaşması, kendi parçasının kölesi haline gelmesi ve hem bireylerin zihninde hem de toplum düzeninde yaşanan arızalardaki derinliktir. Filmde bir grup insanın böylesi derin bir yabancılaşmayı yaşadığı görülmektedir. Haksızlığın olmadığına ikna edilen gündelik dünyanın sıradan insanını temsil eden film karakterleri, sistemin dünya insanına biçtiği ağır rolü üstlenmişlerdir. Bu rol, insanın kendi etkinliğinin öznesi değil, nesnesi olma

rolüdür. Sosyolojik boyutta bu rol, öz bilinçten uzak zihinsel donuklukla beraber şeyleşmeye doğru yaşanan hayatlarda kendini gösterir. Filmde yabancılaşma sorunu, karakterlerin bir yıllık emeklerine yabancı edilen ve özgürlükleri elinden alınan insanların bağımlılıkları üzerinden, yaşadıkları dünya ile hayali dünyaları iç içe geçirilerek işlenmiştir. Karakterler yaşadıkları gündelik hayatlarında sıradan mücadeleye sokulmaktadır. Bu bağlamda karakterlerin yaşadığı yabancılaşma durumlarının toplamı, bizi gündelik hayatın içerisindeki olayları düşünmeye sevk etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde filmin çözümlemesi, çoklu gelişim evreninde kendine yaşam alanı açmış olan yabancılaşma üzerinden ortaya konmuştur; hiçbir zihinsel uyarıcıya yer verilmeyen karmaşık ilişkilerdeki renksizliğin farkında olmayan yabancıların, isilik döktüğü hayatında *benini* anlamsızlığa nasıl gark ettiği işlenmiştir. Beraberinde, rüyalara da yer verilen bu bölümde karakterlerin zihinlerinde dolaşmasına olanak sağlayan dış sesin rüya anlatımları ile insanların ruhsal dünyalarında yaşadıkları çöküşlerin tasviri yapılmaya çalışılmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde, *Sátántangó*'da hayata tutunamayan ve kimlik kaybı yaşayan insanların sistem tarafından nasıl farklı hayatlara sürüldüğü; insanların duyarlı noktalarına hitap eden ama asla dokunup iyileştirmeyen bir tutumla, sistemin önce büyüdü bir hava verip sonrasında insanların bilinçlerinde dahi yer almayan hayalleri nasıl somutlaştırabildiğinin başarısı görülmüştür. Dolayısıyla yabancı hayatların farklı renklerini ortaya koyma uğraşısının gösterildiği bu çalışmada, sosyolojik boyutuyla insanların bireysel çabalarındaki biçimsizlik gözler önüne serilmiştir.

Birbirlerine karşı güven duygusu olmayan ve yaşadıkları ortama ayak uyduramayan kasabalı yabancılaşma hissine kapılmaktan kurtulamamıştır. Kendilerini buldukları yere ait hissetmemeleri, içinde buldukları yabancılaşma hissini yoğunlaştırmıştır. Filmde kasabalıyı yabancılaşmaya götüren süreç, bireyin toplumdan ve sistemin başı Irimiás'tan duyduğu kuşku bir sonraki aşamada onu kendinden ve üyesi olduğu toplumdan uzaklaştıran sürece dönüşmektedir. Dönüşen bu süreçte ruhsal ve

toplumsal olarak ilerini korku ve yalnızlık kaplar. Korktukları ve umut bağladıkları Irimiás'ın yağattığı hayal kırıklığıyla beraber doyuma ulaşamadıkları hayata boyun eğmek zorunda kalırlar. Kasabalının farklı bir uzamda yeni ve doğru zamanı yaşama arzusu hep yarım kalacaktır.

I. BÖLÜM

1. YABANCILAŞMA VE GÜNDELİK HAYATTA YABANCILAŞMA

1.1. Yabancılaşma Problemi

Yabancılaşma olgusu dünya yazınında birkaç yüzyıldır yer almaktadır. Özellikle dinbilim yapıtlarında ele alınan yabancılaşma kavramı laik felsefeye George Wilhelm Friedrich Hegel ile iktisat ve siyaset alanına da Karl Marx ile dâhil olmuştur. Dolayısıyla kavram bu düşünürlerin önemli etkisiyle de sosyal bilimlerin birçok disiplinde önemli konulardan biri olmuştur. Yabancılaşma Batı ve özellikle ABD kaynaklı çağdaş bilimsel çalışmalarda oldukça sık kullanılan kavramlar arasında yer alır (Ergil 1980: 31). Bu denli yaygın kullanılan bu kavramın içeriğini tanımlamak kimler tarafından nasıl ele alındığını belirtmek yerinde olacaktır. Bu çalışma, doğal olarak, kavramın sosyal bilimlerde, felsefede ya da felsefenin sosyal bilimlere doğru evrimini de belirleyecektir.

Yabancılaşma günümüzde felsefeden ekonomiye, sosyolojiden psikolojiye birçok disiplinde yaygın ve farklı anlamlarda kullanılan bir kavramdır. Bu nedenle kavramın tanımında net bir sınır çizilememekle beraber bütüncül bir yoruma ulaşmak da zor olmaktadır. Kavramın yaygın kullanılmasının sebeplerinden biri, toplumsal ve bireysel yaşamda kolaylıkla gözlemlenebilecek olan olguları tanımlamada başvurulan bir kavram olmasıdır. Bir diğer sebep ise, kavramın bireysel sorunlardan modern yaşamın getirisi olan toplumsal karakterli problemlere kadar birçok farklı olguyu içinde barındırıyor olmasıdır. Geleneksel değerlerin hümanist ve küresel değerlerle çatışması; mekanikleşen bireysel yaşam ve örgütlü toplum, hem bireylerin zihinlerinde hem de toplum düzeninde *arızalara* sebep olmaktadır. Ortaya çıkan problemler düşünce

biçimlerinin, felsefi akımların, psikolojik çözümlerinin ve sosyolojik çalışmaların konusunu oluşturmaktadır (Ertoy 2007: 15- 16).

Günlük dildeki ifadesi ile insanlardan kopmak, toplumdan uzaklaşmak, ayrı düşmek, toplumun üyeleri ile bir temasın olmaması ya da iletişim eksikliği olarak ifade edilen yabancılaşma kavramı birçok disiplin ve düşünür tarafından farklı temeller bağlamında ele alınmıştır. Yabancılaşma kavramı sosyoloji tarafından çok sık kullanılıyor olsa da sosyoloji biliminden önce diğer bilim dalları tarafından kullanılmış ve tanımlanmıştır. Örneğin psikiyatride, kişinin normal durumdan sapması şeklinde ifade edilerek kişinin çoğu kez bir akıl bozukluğu nedeniyle toplum içindeki ilişkilerinin bozulması, toplumun böyle birini dışlaması, yabancı sayması (Sevgili 2005: 84) anlamında kullanılmıştır. Sosyolojide ise yabancılaşma şemsiye bir kavramdır ve öznenin gerçek veya düşünsel çevresini; Tanrı, doğa, ürünler veya üretim vasıtaları, iş, farklı toplumsal süreçler, kurumlar vb. arasındaki ilişkiyi ifade eder (Ertoy 2007: 36).

Gündelik hayatlarda ruhsal ve toplumsal dönüşümle birlikte yaşanan yabancılaşmada insan, kendini kendinden soyutlayan bir varlığa doğru evirilmektedir. Baktığı aynada kendini göremeyen insan, içsel yanılısama ile bilinci zayıflar ve gördüğü şeyi tasvir etmekte zorluk yaşar. Dolayısıyla yabancılaşmanın hızlı ve etkili yayılışı karşısında tek bir tanım doyurucu olmamaktadır. Etki alanının çokluğuna paralellik arz edencesine yabancılaşmanın tanımsal ifadelerinin de çok olduğu görülmektedir.

Yabancılaşma kavramı ilk olarak Hegel’de belirginlik kazanmıştır. “Mutlak Tin’in” yabancılaşması üzerine kurulmuş olan Hegel felsefesinde diyalektik süreç içerisinde gerçekleşen Mutlak Tin’in devinimi bir “yabancılaşma ve yabancılaşmadan kurtulma” hareketi (Osmanoğlu 2016: 65) şeklinde ifade edilir. İnsan, öncesinde doğuştan itibaren içine kapanmış sübjektif bir bireydir. Sonrasında kendi içinden çıkıp çevresindeki insanlarda kendini görmesi ile toplum, topluluk, devlet yani objektif ruh olarak zuhur eder. Sonuçta kendine döner ve varlığının özünde dini ideali ya da Tanrıyı, sanat idealini ya da güzeli, felsefi ideali ya da hakikati bularak gerçekleştirdiği bu üç idealde, özlem duyduğu bağımsızlığa ulaşır: İşte bu *mutlak ruh* olur (Weber 1993: 362). Dolayısıyla Hegel felsefesinde her şeyin özünde bir mutlak varlık bulunmaktadır ve bu

varlık doğada kendi içinde kendine bir yabancılaşma yaşar. Sonrasında sahip olduğu yetenekleri sayesinde kendisi için doğru olanı bularak mutlak ruh olma mesafesine yaklaşır. Burada meselenin odak noktası, insanın mutlak ruha erişimidir (Ünaldı 2011: 10-11).

Yabancılaşma kavramına ilişkin en güncel yorumlardan biri Amerikalı sosyal bilimci Melvin Seeman tarafından yapılmıştır. Seeman, yabancılaşma kavramını değer yargısından bağımsız hale getirmeyi amaçlamış ve sosyal-psikoloji literatüründeki yalnızlık, doyumsuzluk ve güçsüzlük şeklinde ortaya çıkan toplumsal kaynaklı problemlere ilişkin bazı kavramlardan yola çıkarak yabancılaşmayı oluşturan toplumsal koşulları ve bu koşulların davranışa yönelik etkilerini test edilebilir hale getirmeye çalışmıştır (Tolan 2005: 302). Başka bir ifadeyle Seeman'da yabancılaşma, “bireyde olan öz duyular ile öz gereksinimler arasındaki bağlantının kaybedilmesi olgusu” şeklinde tanımlanmaktadır. Seeman, kavramı *anlamsızlık, kuralsızlık, güçsüzlük, soyutlanma, ve öz yabancılaşma* şeklinde beş temel boyutta ele alarak toplum içerisinde yaşayan bireylerin kişisel yönlerine temas ederek yabancılaşmaları üzerinde durmaktadır (Yüksel 2014: 170).

Yabancılaşma sorununu etraflı bir biçimde inceleyen bir diğer isim de Herbert Marcuse'dur (1898-1979). Marcuse daha önceki filozoflar tarafından tartışılan yabancılaşma kuramı insanın kendisini emeğinde gerçekleştiremediğini, yaşamın artık emeğin bir aracı haline dönüştüğünü, çalışmanın ve onun neticesinde üretilen ürünlerin bireyden bağımsız bir biçim ve güç kazandığını ortaya koymuştur (Osmanoğlu 2016: 86). Marcuse'e göre bireyler kendilerine dayatılan varoluşla kendilerini özdeşleştirdiklerinde, kendi gelişim ve doyumlarını bu varoluş tarzında bulduklarında yabancılaşma tam anlamıyla bir olgusalılık³ kazanmış olur. Bu durumda, üretici aygıt ve onun ürünleri insanlara bir yaşam tarzı satmakta ya da dayatmaktadır. Ürünler piyasada adeta birer öğreti gibi koşullandırılmakta ve kendi yanlışlığına karşı bile bağımsız olan “yanlış bir bilinç” geliştirmektedir. Tüm bunlar toplum için birer yaşam şekli haline geldiğinde, tek-boyutlu düşünce ve davranış kalıpları doğmuş olmaktadır (Osmanoğlu 2016: 86).

---

³ Olgusalılık: Eylemlerin zorunlu zemininin oluşumudur.

Sanayi Devrimi ile başlayıp büyük bir hızda gerçekleşen teknolojik gelişme; kültürel ve toplumsal kodlarda değişime, örgütlenmelere ve buna bağlı değer sistemlerinde köklü değişimlere sebep olmaktadır. Gelişen teknolojinin sunduğu yüksek refahla beraber toplumda bireyler, hayatlarına dair olumsuz duygular içerisinde. Teknolojik gelişmeler toplumların sosyo-kültürel yapılarını şekillendirdiği için birey özüne uyum sağlamada sorunlar yaşar. Birey, içinde bulunduğu toplum ya da çevresi ile olan ilişkilerinde bir takım bozulmalar yaşamaktadır ve bireyde mutsuzluk hissi artarak öne çıkmaktadır. Günümüzde sağlanan ekonomik tatmin insana yetmemekte ve insan manevi anlamda eksikliği hissedilen bir duyum yaşamaktadır. Bunun sonucunda insan giderek aidiyet hissinden yoksun kalarak yalnızlaşmakta, sosyolojik ve doğal çevresine uyumu kaybederek yabancılaşmaktadır (Ofloğlu ve Büyükyılmaz 2008: 114). Dolayısıyla insana modernizmin ve kapitalizmin bir armağanı olan yabancılaşma günümüzde varlığına en aşina olduğumuz şey olmaktadır. Marx'ın öğretisinden yola çıkarsak yabancılaşmanın doğumu kapitalist toplum insanının ekonomik amaçlar için boyun eğişiyle gerçekleşir. Yabancılaşmanın gelişimi ise, insanın özel hayatının nesne üzerinden yansıması ile olmuştur. Günlük yaşamda yabancılaşma kapitalizmin ve modernleşmenin etkisiyle ürettiği ürüne, çevresine ve dahası kendisine yabancılaşan bireyin tasviri için kullanılır (Aktaş Polat ve Polat 2016: 237). Marx ise, kapitalist rejimin ilk eleştirisinde insan görüşünden yola çıkarak ifade eder: “İnsan, kendini insan olarak ancak kendi varlığının somutlaşması olan kullanım değerleri üretimi aracılığıyla olumlu kılar” der. İnsanların birbirlerini karşılıklı olarak tamamlayıp zenginleştirdikleri bu değerlerin değişimi, gerçek toplumsal ilişkilerin temelini oluşturur. Değişim değerleri üretimi, üretimin nitelik ve ereğini kökten dönüştürür; bu üretimle gerçekte emek kazanç getiren bir emek durumuna gelir, ürünleri insanın içlerinde artık kendi varlığını gerçekleştirmediği öteki ürünlerin eşdeğerleri durumuna dönüşürler; son olarak, artık kullanım değerleri üzerine değil ama değişim değerleri üzerine yönelen değişim, insanlar arasındaki ilişkileri ticari ilişkiler durumuna dönüştürür. Toplumsal ilişkilerin bu şeyleşmesi, emeğinden, emek ürününden ve böylece de insanal topluluktan ayrılmış insanın genel bir yabancılaşmasına yol açar (Marx 2011: 261- 262).

Marksist yabancılaşma teorisinin çağdaş yorumcularından biri olan György Lukács, *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde yabancılaşma üzerinde durur. Yabancılaşma

problemine ilişkin kapitalist üretim süreci içerisinde, insanın kendi etkinliğinin *öznesi değil nesnesi* olduğu, insana *kendisine yabancı doğal bir fenomen* olarak görünen *insan-yapımı* bir gerçeklik şeklinde insan etkinliğini tanımlamaktadır (Bewes 2008: 29). Yani insan, kendi doğal etkinliğinin bir nesnesi konumuna indirgenmiş olmaktadır. Dolayısıyla kapitalist düzende nesneye dönüşen emek artık şuurun bir oluşumu olarak görülmemektedir. Ayrıca yabancılaşma kavramı kapitalizmin çıkarıcı toplum yapısı içinde insanın kendini objeyle özdeşleştirilmesi, kendini eşya gibi telakki etmesi olarak öngörülen nesneleşme süreci üzerinde anlam bulur (Zahar 1999: 21). O halde denilebilir ki kapitalist toplumda artık özne olmayan insan, kendi gücünün şekillendirdiği bir nesneye dönüşmüştür. İşte bu dönüşüm ya da öznenin parçalanma süreci, hayatın güncel gerçekliğinin ifadesinde Lukács'ta şu şekilde tanımlanır: Öznenin mekanikleştirilmiş, parçalı çalışması, işgücünün kendi kişiliğinin bütünlüğüne karşı nesneleştirilmesidir. Bu, öznenin kendi işgücünü nesne olarak satmasıyla çoktan gerçekleşmiş olur, artık aşılması imkânsız bir güncel gerçeklik haline getirilir; dolayısıyla kişilik, burada da yabancı bir sisteme tek başına uydurulmuş ve soyutlanmış bir parçacık olan yaşam olgusunun başına gelenler karşısında aktif olmayan bir seyirci konumuna düşmektedir (Lukács 2014: 217- 218).

Amerikalı sosyolog Erich Fromm'un yabancılaşma hakkında düşünceleri, kavramın sosyolojik açıdan değerlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Ona göre yabancılaşma fikri ilk kez *Eski Ahitte* sözü edilen putperestlik anlayışına dayanmaktadır. İnsan kendi gücü ve sanatıyla, yani kendi insani gayretiyle ürettiği şeylere tapmaktadır. Bu durumda insan yaşamsal yeteneklerini puta aktararak o nesneye isim vermiştir. O şey artık kendi emeğinin ürünü değildir, hatta insandan ayrı ve ondan güçlüdür (Fromm 2003: 54- 55). Dolayısıyla özne halinden uzaklaşarak nesne haline gelen çağdaş insan hem kendine ve çevresindeki insanlara hem de doğaya yabancılaşmıştır. Birey nesneye dönüştürülmüş, yaşama dair kendinde bulunan gücün, mevcut pazar koşullarında bireye çok daha fazla kâr getirecek bir iş alanında değerlendirilmesi sağlanmıştır. İnsanlar arasındaki ilişkiler sürüye bağlı olmakta, duygu, düşünce ve eylem bakımından diğerlerinden farklı olduğunu düşünen birbirine yabancı olmuş otomatların ilişkilerine dönüşür (Karakaş 2013: 10). Çağdaş toplumdaki yabancılaşma durumu yaygınlaşmıştır; bu durum bireyin tükettiği şeylerle, işiyle,

devletle ve diğerleriyle olan ilişkilerini etkiler. Birey, tamamıyla kendi emeğinden çıkma şeylerden oluşan bir dünya yaratmış ve yarattığı bu dünya siteminde çarkın işlemesi için oldukça karmaşık ve çapraşık bir toplumsal yapı kurmuştur. Bu toplumsal yapıda kendi el emeğiyle var ettiği nesnelere, insanı aşmış ve onun üstüne çıkmıştır. İnsan kendisini artık Golem'in⁴ (robot, otomat) kölesi olarak duyumsar (Fromm 1990: 138).

Yabancılaşma problemi ister sosyolojik, ister psikolojik, isterse siyasal veya iktisadi anlamda yorumlansın günümüz insanı özünde gerçekten de, *yabancılaşmış* insandır. Genel bağlamda düşünüldüğünde birey kendini toplumun bir parçası olarak algılayamamaktadır. Sosyal hayatını olgunlaştırıp iyileştirebileceği bir süreç olarak değil de üzerine yüklenmiş bir felaket şeklinde algılar; var olma edimi yerini sahip olmaya bırakmıştır; aklının yaratıcılığıyla birlikte eleştirebilir oluşunu kitle iletişim araçlarının olumsuz etkisine teslim etmiştir; türünü, kendini ve soyunu ortadan kaldıracak müthiş güçte silahların gölgesinde bir hayatı yaşadığının dahi farkında değildir. Bu verilerin toplamından oluşan tablo karşısında insanın anladığı şey, elinden bir şey gelmeyecek olmasıdır. Bu güçsüzlükte bireyin yaşamında sahip olduğu insani hakları elinden kaçırdığı görülmektedir. Yabancılaşma insanın toplumsal ve bireysel yaşam akışının kendi dışında, anlamını çözemediği ve karşısında zavallı olduğunu güçler tarafından yönetildiğini ve bu güce karşın bir tepkide bulunamayıp teslim oluşunun ve hayatını bu teslimiyete feda etmesinin adıdır. Bu teslimiyetin adı *iktidardır* ve zorla dayatılmış değildir. Çünkü egemenlik temelde zorlamaya dayalı olarak kurulmaz. İktidarın yönetime devam edebilmesi yönetilenlerin ikna edilmesine bağlıdır. Dolayısıyla egemen ideolojiler, yönetilenleri, yazgılarının ve yaşamlarının kendi üstlerinde, kontrol edemeyecekleri (önceleri kutsal olduklarından, sekülerleşme çağında ise *rasyonel* olduklarından) dış güçlere itaat ve biat etmeye çağırmaktadır. Kapitalist çağın insanı, biat etmeyi öğrenmiş insandır. (Demirer ve Özbudun 1998: 42- 44).

Buraya kadar çizilen genel kuramsal çerçeveden hareketle modern zamanların günümüz insanının hayatına tutunabilme uğraşısının diğer bir tanımını Ollman

---

⁴ Golem: Efsanelerde ruhu olmayan genelde kilden veya topraktan oluşturulan bir canlıdır.

üzerinden yapılabilir. İnsan, ihtiyaçları için gerçek dünyayı dönüştürür ve üretici etkinliğinin var ettiği her nesnede gelişmişlik seviyesinin izini aktarır. Dolayısıyla insan, *yaşamını kendi üretimi olan nesneye aktarmış olur*. Nesnesi ise, kendisinin ve de onu üreten insana ait olan organik bütünü özelliğini kendinde ifade eder. Ancak tüm toplumlarda bireyin üretkenliği kendi ürününde nesneleşmektedir. Kapitalizmde oluşan nesneleşmeden ayırt edici özellik, kökleri yabancılaşmış emekte bulunan iki ilişkinin var olmasıdır. Bunlar, “ürünün insanın dışında, bağımsız olarak; insana yabancı bir şeymiş gibi var olması ve insanın karşısına kendi başına bir güç olarak çıkmasıdır” (Ollman 2012: 230).

1.2. Yabancılaşma Kuramları ve Kuramsal Çerçeve

Yabancılaşma, felsefeyle birlikte sosyoloji, psikoloji ve antropolojiyi ilgilendiren bilgiler arası bir fenomendir (Akdeniz 2012: 7). Sosyal bilimlerin farklı disiplinleri içerisinde ele alınan yabancılaşma problemi sistematik ve bütünlükçü bir kavram çalışmasıyla, insanların çoğunun yaşadığı ruhsal bölünme ve bütünden kopma gibi problemleri ortaya koymaktadır. Düşünürlerin yabancılaşma olgusuna bakış açıları, yaşanan olaylarda ön görülemeyen farklı birçok boyutu belirgin kılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada yabancılaşma kavramı, merkeze alınarak sosyolojik yabancılaşma boyutuyla birlikte, psikolojik, felsefi ve sosyo-ekonomik alanlarda gündelik hayatta yabancılaşmayı yaşayan insanın, sosyo-psikolojik durumu ile ilgili kavramlar bağlamında kuramsal bir çerçeveye dayandırılmıştır.

Modern zamanın insanları toplumsal bütünlükten koparak derin bir yalnızlık ve yabancılaşma süreciyle karşı karşıya kalmışlardır. Ruhları boşaltılan insan yığını altın kafeslerde yalnızlığın çağını yaşamaktadır. Sistem tarafından insanların hayatlarına yön verildiği ve olumsuz etkilerinin olduğu modern zamanda çağdaş toplum, Fromm’un deyişiyle, tam anlamıyla artık *atomlardan* oluşmuş, biri diğerine yabancı olmuş ama yine de menfaatleri söz konusu olduğunda birbirini kullanma güdüsü duyan, birbirinden ayrılamayan parçacıklardan ibarettir (Fromm 1990: 153- 154). Modern çağın gündelik hayatını yaşayan bireyin, avutucuların parlayan söylemiyle birlikte kendini bulduğu ya

da kaybettiği yer Foucault'nun hapisanesi olur. Gerçek azap çektirmenin hakikati açığa çıkarma işlevi mevcuttur. Başarıya ulaşan bir azap çektirme, adaleti, işkenceye uğrayanın bedeninde kamuya açık hale getirdiği takdirde meşrulaştırmaktadır (Foucault 2015: 87).

Gündelik hayatlarda arzulan yaşamlara ulaşabilmek için birey, özgürlüğüyle beraber birçok şeyi de kaybetmektedir. Kaybettiklerinin farkında olamayan insan başkalaşım kendi olamadığı hayattan kurtulmanın yolunu, hem korktuğu hem de medet umduğu bir gücün belirsizliğinde aramaktadır. Ancak düşünce üretmeye engel olan bu belirsizliğin içinde, özgürlük arayışını gerçek hayatında gerçekleştiremeyen insanın karşısına çıkan tek şey, yabancı olduğu kendi ruhudur.

Yabancı ruhunda mutsuzluğu yaşayan birey, düzenin içselleştirildiği ve meşrulaştırıldığı evren hapisanesinde, özgürlük yitimine uğramış bir yabancısıdır. Bu yabancı özüne dokunamadığı kendinden uzak bir yaşam sürmektedir. Modern hayatlarda dilin söylediği ile içinde bulunduğu durumun çapraşık halini yaşayarak da kimliksizleşmektedir.

Bu bölümde yabancılaşma kavramı günümüz toplum insanının başkalaştığı noktada, temelde insan davranışlarını anlayabilmek için çeşitli düşünürlerin görüşleri çerçevesinde farklı kuramlar üzerinden ele alınmıştır. Yabancılaşmanın temelinde yatan gerçek genelde ekonomik/iktisadi ilişkiler üzerinden ifade edilmiştir. Bu ilişkide güçsüzlüğün nezdinde özne olamayıp ile sönükleşen insanın geldiği nokta *çürüme*, yabancılaşmanın sayısız biçimini maskeleyen *şeyleşme* (Lefebvre II 2010: 221), tarih boyunca kendine yabancılaşarak mutlak bilince ulaşan *akıl* (Akdeniz 2012: 20) ve tüm bunların yaşandığı evrende insan onurunun süslü ihlali olan parmaklı kafes ya da *özgürlük* gibi kavramlar, gündelik hayatın merkezinde temel uğraşı olarak bu çalışmada yerini almaktadır.

1.2.1. Yabancılaşma ve Akıl

Yabancılaşma olgusu Hegel felsefesinde insan ruhunun bir özelliği ve gelişim sürecinde kaçınılmaz olarak yaşayacağı bir evre anlamında yorum bulmaktadır. Sosyal

hayatından ve doğasından ayrılma yaşayan insan, yabancılaşmayı yaşar. Mutlak ruhta gerçekleşen bu gelişmeyle beraber insan, gerçek özgürlüğüne kavuşur. Sonuç olarak yabancılaşmayı yaşayan ruh, diyalektik bir süreç içerisinde yabancılaşmadan kurtulup öz benliği ile bir birleşme gerçekleştirmiş olur.

Hegel’de yabancılaşma bilinç düzeyinde ve mutlağa dair bir kavrayıştır. Hegel düşüncesinde gerçekleşen mutlak tinin diyalektik süreci, önce yabancılaşmanın yaşanması sonra da yabancılaşmadan kurtulma hareketidir. Hegel’de bu diyalektik süreç, aklın hedefine varması şeklindedir. Bu diyalektik süreç üç aşamada tamamlanmaktadır. İlk aşamada akıl, kendi içindedir yani henüz kendi gizli gücünün farkında değildir. Ancak aklın, kendini gerçekleştirme ve bu sayede kendi bilincine, özgürlüğüne erişmesi gerekmektedir. Bu amaçla akıl kendini doğada gerçekleştirmek zorundadır. Dolayısıyla akıl ilk aşamadan ikinci aşamaya geçer. Birinci aşamada sadece kendi kendine bir varlık olan akıl, ikinci aşamada kendini tanıyarak gerçeklik kazanır. Ancak akıl, doğada özüne aykırı düşerek yabancılaşır ve kendi ile çelişkili bir duruma gelir. İşte Hegel’de bu yabancılaşma ve çelişkiden kurtuluş, aklın kültür dünyası olarak tanımlanan üçüncü aşamada gerçekleşir. Böylece doğada kendini bulmak için önce yabancılaşmayı yaşayan akıl, üçüncü aşamaya geçerek özgürlüğüne kavuşmuş olur.

Marx’a göre insanın, kayıtsız ve hatta düşman bir evrende kendi başına, yalnız olduğu anlamında yabancılaşma, nerdeyse tüm insan ve toplum bilimlerinde ve felsefede iki yüzyıldır önemli bir temadır. Yabancılaşma kavramını ilk kez felsefi bir kavram haline getiren Hegel’de bilişsel ve zihinsel bir durum olarak analiz edilen yabancılaşma, yabancı doğayı, kendi oluşunun bir uğrağı olarak ortaya koyan Mutlak Tin’in kendine özgü etkinliğidir (Marx 2013: 10- 11).

Hegel’in düşüncesinde sınırsız ihtiyaçlara sahip olan insan, bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla daha fazla çalışmak zorundadır. Bu fazla çalışma esnasında insan; “kendisini, tasarımlarını, yani özünü, fiziksel nesnelere, toplumsal kurumlarda, kültürel ürünlerde dışsallaştırır.” Hegel’e göre, bu dışsallaştırma aşaması emeğin yabancılaşması sürecinde karşılığını bulur. Emeğinin yabancı bir nesne olarak karşısına gelmesiyle yabancılaşan insan, bu yabancılaşma durumunu *mutlak tinin* kendi öz

bilgisine erişime sürecinde aşar (Tolan 1985: 299). Aslında bu süreç özne, nesne ve doğanın özdeşliği olan Tin'in kendine dönüş aşamasıdır. Dolayısıyla Hegel'de yabancılaşma, kendi içinde, kendi kendini ortadan kaldırılışını içerir. Yani yabancılaşma öteki varlıktır; öznenin ve nesnenin, bilincin ve öz bilincin karşıtlığıdır. Dolayısıyla yabancılaşmanın aşılması gereken özü, insan-varlığın, kendisi tarafından, Tinden ayrı olarak nesneleştirilmesidir (Marx 2013: 11).

Hegel'e göre varlık, düşünce gibi diyalektik metoda uygun bir şekilde sürekli gelişen ve ilerleyen bir süreçtir. Bu gelişmenin özünde kendi kendini açan ve belli bir amaca yönelen ana terim bulunur. Bu terim, Hegel'in terminolojisinde üzerinde durulan sorunun çözümüne göre *İdea, Tin, Logos, Us, Akıl, Geist, Tanrı* (Kızılcıçelik 2013: 124) gibi değişik isimler alır.

Hegel'in *us* (düşünce), *ide*, *söz* ya da *tin* (*geist*) olarak adlandırdığı bu diyalektik süreçte hedefe varmaya çalışan akıl ya da ruh, başlangıçta kendi içindedir yani kendi kendinedir. Bu aşamada akıl ya da tin (*ide*), gizli gücünü henüz gerçekleştirmemiştir, fakat kendi bilincine varması için kendisine bir gerçeklik kazandırmak zorundadır. Bu amaçla aklın kendi kendisini açması ve bulması daha sonra da kendisinin bilinç ve özgürlüğüne erişmesi yolunda geçireceği üç aşama vardır. İlk aşamada kendi içinde ve kendi kendine olan *us* gizil gücünü bilmesi henüz gerçekleştirememiş bir olanaklar ülkesidir. *Usun* kendisini tanıması ve bilmesi için, kendisine gerçeklik kazandırmalıdır. Bu amaçla *us* ilk aşamada kendini doğada gerçekleştirir. Dolayısıyla *us* ikinci aşamaya geçmiş olur. Kendisini doğada bulan *us* kendi kendisinde değildir, hatta kendisinden başka bir şeye dönüşmüş; ortaya yabancılaşma çıkmıştır. Çünkü akıl, kendi özüne aykırı düşmüş, özü ile çelişkili bir duruma gelmiştir. Bu yabancılaşma ve çelişkiden kurtuluş üçüncü aşama olan *akılın* kültür dünyasında gerçekleşir. Böylece kendini yeniden bulan *akıl* ilk aşamadan farklı olarak bilincine dahası özgürlüğüne kavuşmuş olur (Gökberk 2002: 388- 389).

Usun özgürlüğünü kazandığı bu süreçte yabancılaşma ikinci aşamada gerçekleşmektedir. Yabancılaşma düşünce ve varlığın ilkesi olan bu sürecin ikinci basamağında yaşanan bir durumdur. Başlangıçta kendi soyut gerçekliğinin ifadesi olan

“kendinde” varlıktan uzaklaşarak ikinci aşamada yani doğada “kendi için” olan bir varlık olur. Us doğada bulunduğu süreçte başkılığı içinde başka olarak yabancılaşır ve bu yabancılaşmayı aştığında son aşamada somut hakikatine ulaşmaktadır. Böylece karşıtların uyuşması ile kendi kendine eşitlenir. Başlangıç aşamasında ne ise son aşamada da o, ancak tüm somutluğuyla beraber kendisidir. Bu nedenledir ki, tarihin amacı *tinin* (geist) hakikatte olduğu şeyin bilgisine ulaşmasıdır. Us (tin ya da akıl) bu anlamda tarih boyunca bu diyalektik süreçte kendine yabancılaşarak asıl bilincine ulaşır (Kızıltan 1986: 18- 19).

Hegel'in insanın kendi kendini yaratma sürecinde Tin'in yabancılaşmamış olması, nesne içinde kendi kendine yabancı duruma gelmemesini gerektirir. Bu durum Hegel felsefesinde, nesne tinselleştirilmiş ve bir kavrama indirgenmiş olduğundan, Tin'in zorunlu olarak kendinde bulunması olgusu ile gerçekleşir. (Marx 2011: 301-302). Başlangıçta Tin, duyulur bilinç biçimi altında, dolayimsız somut gerçeklikten ayrılmaz. Bu gerçeklikten kurtularak ve onun karşısına dikilerek Tin, kendinin bilinci biçimini alır. Nesnel gerçekliğin kendi dışında gerçek varoluşu olmadığını ve kendisinin onun özünü oluşturduğunu anlayarak, sonunda gelişmesinin bu aşamasını aşar. O zaman, nesnel belirlenimleri kendisinin yönleri, uğrakları olarak görerek ve kendi nesnesi ile karıştığını böylece anlayarak, özne-nesne durumuna gelen mutlak Tin'e dönüşür (Marx 2011: 301).

Hegel'de insan-doğa-toplum, yani evrenin tümü yabancılaşmanın çeşitli görünümleridir. Mutlak olan, salt düşüncedir (mutlak idea). Mutlak idea ise, Tanrı demektir. Mutlak idea düşüncesi dışlaşarak doğallaşır ve kendisine yabancılaşarak da evreni oluşturur. Bu doğal dışlaşma dönüşümünde son durak insandır. Yani insan, saltık düşüncede yansıma bulan ve kendisine dönmek üzere çıkılan serüvende son duraktır (Taş 2007: 21). Dolayısıyla mutlak aynı zamanda özne olmaktadır. Yani varlık, kendisini sadece doğa olarak değil, insan olarak da gerçekleştirmektedir (Osmanoğlu 2016: 69).

Hegel'in felsefesi, bir doğa felsefesi değil insan yaşamının, insan bilincinin bir felsefesidir. Hegel bunu gerçekleştirirken, sonsuzluğu devinim ve yaşama

ilişkilendirmeye gayret gösterir (Osmanoğlu 2016: 69). Hegel felsefesinde yabancılaşma, kendi bilincinde olan hürriyetin kendi kendine gerçeklik kazandırma sürecindeki hareketinde ortaya çıkan bir durumdur. Bu hareket içinde bilincin özel deneyimlerinde Geist'in genel gelişimi ortaya çıkar: Geist bir obje olur, çünkü o kendisi için başkası olma, yani bizzat kendisinin objesi olma ve bu başka olmayı ortadan kaldırma hareketidir. Bu hareketin içinde tecrübe edilmemiş, yani soyut olan kendi kendine yabancılaşır ve kendisine döner, ancak bu aşamada gerçekliğini ve hakikatini de ortaya koyarak bilincin malı olmuş olur (Kızıltan 1986: 11). Dolayısıyla insan, öz varlığının kendi emek ürünü içinde somutlaşması ile sadece entelektüel bakımdan, bilinçte değil ama pratik olarak, gerçekten, ürettiği nesnelere içinde de ikiye bölünerek, bu nesnelere aracılıyla doğayı dönüştürmesini sağlayan kendi yaratıcı gücünün bilincine vararak ve yarattığı dünya içinde kendini tanıyarak kendi kendisinin tam bilincine erişir (Marx 2011: 316- 317) ve kendini insan olarak gerçekleştirir (Pappenheim 2002: 75).

Hegel (1930)'e göre, “yaşamda hakiki, büyük ve tanrısal ne varsa akıl sayesinde vardır. Hegel’de akıl dünyanın ilkesidir. Akıl, özne-nesne gerçek olanın birliği, sonlunun ve sonsuzun, ruhun ve bedenin birliğidir” (Kızıltan 1986: 17). Hegel’de gerçekliği açıklayan en temel ilke *akıldır*. Burada söz konusu edilen Akıl belli bir insana ya da tek bir özneye aktarılabilecek bir nitelik ya da yeti olmaktan ziyade, bütün gerçekliğin toplamıdır. Hegel, akıl ile gerçekliğin bir ve özdeş olduğunu ve ayrı düşünülmelelerinin olanaksız olduğunu varsaymıştır (Gül 2016: 99). Bu nedenle Hegel’de “akılsal olan her şey gerçektir ve gerçek olan her şey akılsaldır” (Akdeniz 2012: 17).

Yabancılaşmayı insanın kendi özüne ve doğal yaşamına uzaklaşması olarak kullanan Hegel’e göre yabancılaşma insan, doğa ve toplum var oldukça hep var olacaktır. Fakat modernizmle birlikte yoğun yaşanan yabancılaşmanın daha önceki dönemlerle kıyaslandığında fazla olduğu görülmüş, dolayısıyla kavram, çağdaş yaşamın analizi sürecinde çok fazlaca kullanılan bir anlama ulaşmıştır (Orcan 2009: 8). Hegel, var olanın belirlenmesinin ancak onun hareketi ile mümkün olduğunu düşünür. Bu hareketinde var olan bir “başka olana” rastlar, buna yönelerek ve ondan kendini ayırarak “olumsuzluğu” aracılığıyla kendini oluşu içinde kavrar. Böylece, var olan kendi hakikatine ya da aynı anlama gelen kavramına şu şekilde ulaşır: Kendi soyut genelliği demek olan “kendinde” varlıktan çıkar ve başkasında bir “kendi için” olur. Bu ikiliği

aşarak “kendinde ve kendisi için” varlık olarak somutluğunu ilan eder. Yabancılaşma Hegel’de düşüncenin olduğu kadar, varlığın da dinamik ilkesi olan bu hareketin ikinci adımında ortaya çıkan bir durumdur. Var olan ancak başkalığı içinde, başka olmayı, yabancılaşmayı ve bu yabancılaşmanın aşılmasını gerçekleştirdiğinde somut hakikatine varmaktadır (Kızıltan 1986: 19).

İnsan tininin gelişimi birleşmeye doğrudur; ancak daima farklılık içinde özdeşliğin, varlık tarzları, yönleri arasındaki farklılıkların korunduğu bir birleşmeye doğrudur. Hegel, gerçek birleşmenin, farklılık içinde özdeşlik uzlaşmasının birey ile toplumsal töz⁵ arasındaki kopuşla bir ve aynı düzlemde gerçekleşemeyeceğini düşünmektedir. Hegel’e göre ayrılan bireylerle toplumsal töz arasındaki tek olanaklı birlik ve sentezdir. İnsan tininin gelişme aşamasında bireylerle toplumsal töz böylesi ilişkilendirildiklerinde yeni bir bütün oluştururlar; yani gelişme süreci tamamlanmadığında ve bireylerle toplumsal töz arasındaki ayırım yeniden keskinleştirildiğinde, ne bireylerin ne de toplumsal tözün eskisi gibi olamayacağı bir bütün. Özetle, Hegel felsefesinde yabancılaşma süreci tekil tinin kendi farkındalığı içinde tekrar bütünleşmek (inkârın inkârı) üzere toplumsal tözden ayrılması (bireyselleşmesi) olarak tanımlanmaktadır (Demirer ve Özbudun 1998: 14).

Weber alıntısıyla toparlayacak olursak; Hegel’de yabancılaşma, insanın bilincinin ortaya çıkarmış olduğu doğal bir durumdur. Hegel’e göre yabancılaşma, ötekileşme olarak geçer. “...saf ve sabit varlık yokluğun aynıdır. O kendisi ve zıttıdır. Ancak kendi kendisi olsaydı hareketsiz ve kısır kalacaktı; yokluk olsaydı sıfır olurdu ve bu sıfırlıkta tamamıyla kudretsiz ve kısır olacaktı. Biri ve öteki olduğu için bir şey, başka şey, her şey oluyor. İçerdiği çelişki *oluşa* gelişmeye dönüşmektedir” (Weber 1993: 348). Doğa ve tarih boyunca Geist çeşitli belirlenmelerle kendi somut gerçekliğine, “başlangıçta ne idiyse ona” kavuşmak için doğa ve tarihte, başkalığı içinde kendini bilerek ve görerek, ilkin kendine yabancılaşmakta, bunları tekrar kendi içine almakla kendine geri dönmekte; böylece Mutlak, kendi bilincine doğru yol almaktadır. Hegel’de yabancılaşma, *Bütünün* bir gelişim sürecinde somut bir şekilde belirlenmesi için zorunlu olan ve genel anlamda tüm yaşam hareketine biçim veren bir uğraktır,

⁵ Toplumsal töz: Efsanelerde ruhu olmayan genelde kilden veya topraktan oluşturulan bir canlıdır.

momenttir (Kızıltan 1986: 12). Hegel felsefesinde böylece Tin'in gelişme süreci, insanın kendi kendini yaratma süreci durumuna gelir. İnsan bilince ve doğa da bilinç nesnesine indirgendiğinden, insan ile doğa arasındaki ilişkiler, bilinç ile bilinç nesnesi arasında kurulan ilişkilere indirgenmişlerdir (Marx 2011: 301).

Hegel yabancılaşmayı aklın kendini bilme, gerçekleştirme ve özgürlüğüne erişmesi yolunda ele almaktadır. İlk aşamada gizli gücünü henüz gerçekleştirilmeyen akıl kendi içindedir yani kendi kendisiyle sınırlandırılmıştır. Akıl kendi gerçekliğini bilmesi ve özünü kavraması gerekir bunu da ikinci aşama olan doğada kendine bir gerçeklik kazandırmalıdır. Ancak varlığının anlama sürecinde kendini doğada bulan akıl, kendinden başka bir şeye dönüşerek özüne aykırı düşer. İşte yabancılaşma bu ikinci aşamada yaşanır. Hegel üçüncü aşamayı aklın kültür dünyası şeklinde tanımlar ve bu dünyada akıl kendi bilincine vararak özgürlüğüne kavuşmuş olur. Burada esas olan insanın mutlak ruha erişimidir.

Hegel'in diyalektik sürecinde son aşamaya ulaşamamış insanın zihninde düşünsel ve eylemsel alanda kendinin varlık değerlerine, insan olmanın değerine nasıl yabancılaştığı, yaşanan hayatlarda oluşan anlam kayması ve kapitalizme içkin soruların gündelik hayatımıza yansıyan yabancılaşma biçimlerinin yorumu bir sonraki yabancılaşma ve çürüme başlığı altında yapılmıştır.

1.2.2. Yabancılaşma ve Çürüme

Çalışmanın bu bölümünde yabancılaşma ve çürümeyi yaşayan işçinin yaşamı, Marx'ın düşünceleri üzerinden, dört boyutlu dönüşüm teorisi bağlamında ele alınmaktadır. Marx'ta genel olarak yabancılaşmanın boyutları şu şekildedir: Birinci boyut emeğe yabancılaşmadır. Emeğe yabancılaşmada emeğin ürünü bir nesneye aktarılmış, maddeleşmiş ve somutlaşmış emektir. Bu boyutta işçi emeği üretirken aslında kendi gerçekliğini yok etmektedir. Bununla birlikte yabancılaşma yalnız üretim sonucunda değil, aynı zamanda ikinci boyut olarak ifade edilen üretim sürecinde doğrudan üretim etkinliğinin içinde de kendini gösterir. Marx'ın üzerinde durduğu üçüncü yabancılaşma boyutu ise, doğaya yabancılaşmadır. İnsanın kendini

gerçekleştirdiği ve ihtiyaçlarını karşıladığı doğa ile ilişkisinde dış dünya üzerinde bir etkide bulunur. Doğanın her dönüşüm derecesine insanın yabancılaşma evresi karşılık gelir. Marx'ta yabancılaşmanın son boyutu kendine yabancılaşmadır. İşçi emeği üzerinden yaşamını nesneye aktarır. İşçinin yaşamı artık kendisine ait değildir. Son boyutta yaşamını nesneye aktaran işçi daha fazla çalışır ve köleleşir.

Her şeyin başkalaşarak oluştuğu ve oluşarak başkalaştığı ya da yok olarak oluştuğu ve oluşarak yok olduğu bir mekân-zaman düzeninde yaşayan insanın (Çağıl 1978:151) emeği bir nesne haline gelmekte, insan yaşamı adım adım değersizleşmekte (Swingewood 1998: 87) ve insan için yaşam büyülü olma özelliğini yitirmektedir (Pappenheim 2002: 32).

Orta Çağ Avrupa'sının dünyayı kavrayış biçimine hâkim olan idealist bakış açısı yerini Aydınlanma ile beraber materyalist bir bakış açısına devretmiştir. Bu değişim beraberinde yabancılaşma kavramına ilişkin yapılan tanımlamaların tekrar değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Dolayısıyla Aydınlanma Dönemi'nin son idealist düşünürü olan Hegel felsefesinin etkisiyle (Ertaylan 2007: 24) yabancılaşma kavramı, teolojik anlam yönünü kaybederek seküler anlam dünyasına doğru bir değişim göstermiştir. Aydınlanma söylemiyle birlikte şekillenen yeni bakış açısı “yeni bir insan tipi”nin de habercisi olmuştur. Toplumsal yapı, cemiyetten bireye doğru bir değişim göstermiş ve yeni bir sosyal yapılanma durumunu zorunlu kılmıştır (Yalçın 2010: 15). Hegel, yabancılaşma kavramını birçok felsefi sorunla birlikte ele alarak kavramı dinden felsefeye, felsefeden toplumsal dünyaya doğru en geniş biçimde çözümlenmiştir. İlk evrede vurgu *evrensel ruha* yapılmaktayken daha sonra vurgu *yaşama* kaymıştır (Ertaylan 2007: 25).

Yabancılaşma, kapitalizmin doğasında işleyen emek düzeninin, üretim araçlarının dolayısıyla da sanayileşmenin bir getirisi (Ollman 2009: 12-13). İnsanın doğa ile dolaylı ilişkilerini onun kendi üretimi ile ilişkileri durumuna dönüştüren ve böylece insanın dopdolu gelişme koşullarını yaratan sanayi, kendi gelişmesi içinde insanın, kendi insanlığının açılması içindeki sonsuz ilerlemesini dile getirir (Marx 2011: 324).

Sanayiyle birlikte nesne, insan hayatında her alana ulaşmakta, insanı sömükleştirerek ve silikleştirerek yabancılaştırmaktadır. Yabancılaşma ve sanayileşme kavramlarını paralel bir şekilde açıklayan Marx, günlük maddi sanayi içinde (bu sanayi söz konusu genel hareketin bir parçası olarak ya da sanayinin tikel bir parçası şeklinde tasarlanabilir. Çünkü tüm insanal etkinlik şimdiye kadar emek, öyleyse sanayi, yani kendine yabancılaşan bir etkinlik biçimine bürünmüştür) karşımızda somut, yararlı ve yabancı nesnelere yabancılaşma biçimi altında nesneleşmiş insanın özsel güçleri olduğunu savunmaktadır (Marx 2013: 48).

Marx'ta yaşamın dışavurumu olan işçinin özgür emeği, özel mülkiyet sisteminde onun yabancılaşmasını oluşturmaktadır. Buna karşın, işçi yaşamından zevk alırdı; gerçekte o sistemde -özel mülkiyet sistemi- sadece geçimini sağlamak için çalıştığından, emeği orada yaşamı ile karışmaz. Bireysel yaşamının olumlu belirtisi olan emek, eylem biçimi altında kişiliğinin, gerçek özgülüğünün dışavurumu olurdu. Özel mülkiyet sisteminde işçinin bireyselliği, tersine, öylesine yabancılaşmıştır ki onun etkinliği işçiye tiksiniç gelir, işçi için bir işkencedir, çünkü o gerçek bir etkinliğin sadece görünüşüne sahiptir ve içsel bir gereksinmeden kaynaklanacak yerde, işçiye dayatılmıştır. Nesnede, onda ancak olduğundan başka türlü görünebilen insanal etkinliğin derin özlüğü kendini gösterir. Bundan ötürü nesne, özel mülkiyet rejiminde insan varlığının yabancılaşmasının, erksizliğinin somut, duyulur, apaçık dışavurumundan başka bir şey değildir (Marx 2013: 290).

Kapitalizm insanlığı kendi faaliyetlerinden, emeğin ürününün yabancı bir nesneye dönüştürerek kendi emeğiyle ortaya koyduğu üründen yabancılaştırmaktadır. Birey ne kadar çalışırsa, o kadar emeğin yarattığı nesnelere dünyasının egemenliğine girerek yabancılaşmaya doğru bir dönüşüm yaşar. Bu dönüşümle birlikte “Kapitalist çalışma, işçinin bedenini çürütür ve aklını iflas ettirir.” şeklinde gözlemlenebilen bir sonuç (Ollman 2012: 224) ortaya çıkar.

Kapitalizme ilişkin soruların gündelik hayatımıza yansıyan şekli olan yabancılaşmanın farklı alanlarda ortaya çıkış biçimlerini, Marx'ın dört boyutlu dönüşüm teorisi ile ele almaya çalışalım. Bu teoride öznenin nesneye dönüşüm

sürecinin adı *çürüme* olmakta ve dörtlü aşamadan sonra gerçekleşen çürüme aşamasında ise özne nesneleşmektedir.

Marx'ta yabancılaşmanın ilk boyutu *emeğe yabancılaşma* yani işçinin kendi emeğine yabancılaşmasıdır. Marx'a göre kapitalist düzende işçi, emeği sonucu ortaya çıkan ürün üzerinde kontrol gücünü sağlayamamaktadır. Böylece işçinin emeği ve ürettiği ürün, işçi için giderek farklı bir durum arz etmektedir. İşçi ne kadar çok servet üretirse, üretiminin gücü ve kapsamı ne kadar artarsa, kendisi o kadar yoksullaşır. Ne kadar çok meta yaratırsa kendisi de bir meta olarak o kadar ucuzlaşır. Şeyler dünyasının artan değeriyle orantılı olarak insanlar dünyası değer kaybeder. Yani emek yalnız meta üretmez, bir meta olarak işçiyi de üretir (Marx 2000: 75).

Marx, insanın emeğiyle ortaya koyduğu metanın sahibinin kendisi olmaması ile bireyin o meta karşısında yabancı bir hal aldığını ifade etmektedir. Yabancılaşmanın temelinde üretilen özne ve üreten nesne olduğunu savunur. İşçinin gerçekliğinin yok olduğu ya da nesne durumuna düştüğü bu durumu, yabancılaşma, yoksunlaşma ve modern kölelik çerçevesinde değerlendirir. Marx bunu, işçinin kendi yarattığı nesnenin iki yoldan kölesi olduğu şeklinde ifade eder: Birincisi işleyecek bir nesne, yani bir iş kabul ettiği için; ikincisi de, yaşama araçlarını kabul ettiği için. Dolayısıyla önce bir işçi olarak, sonra da fiziksel bir özne olarak var olur. Aşırı bir kölelik biçimidir ki bu, yalnız bir işçi olduğu sürece fiziksel olarak hayatta kalabilir ve bir fiziksel özne olarak işçi olabilir (Marx 2000: 77).

Marx pratik insanal etkinliğin yabancılaşma belgesini, emeği, iki açıdan ele alır: Birincisi işçinin, yabancı ve kendi üzerinde egemen nesne olarak emek ürünü ile ilişkisidir. Bu ilişki hem dış dünyayla hem de bireyin karşısına yabancı bir biçimde çıkan dünya olan doğa nesneleriyle ilişkilidir. Bir diğeri emeğin, çalışma sürecindeki üretim eylemi ile ilişkisidir. Bu ilişki işçinin, kendine ilişkin olmayan yabancı etkinlik olarak kendi öz etkinliği ile ilişkisidir, edilginlik olan etkinlik, erksizlik olan kuvvet, işçinin kendine özgü fizik ve entelektüel enerjisi, onun ona ilişkin olmayan, ondan bağımsız kişisel yaşamıdır; kendinin yabancılaşmasıdır (Marx 2011: 144).

Marx, yabancılaşmış emek açısından tüm sonuçlarını sergilediği kapitalist sistemin eleştirel bir çözümlemesine girişmiştir (Marx 2011: 274). Sistemde üretim araçları yani emeğin maddi koşulları işçiye tabi değildir, aksine işçi onlara tabidir: emeği istihdam eden sermayedir. Yani işçi üzerinde nesnel olarak hâkim olan emek araçlarının basit varoluş biçimleri, işçiden bağımsızlaşır. Dolayısıyla böyle bir ilişkide nesnelere kişileşmesi ve insanların şeyleşmesi artmış olur (Marx 2017: 554).

Kapitalist sistemde insanlar kendi yaratıcı güçleri ile gerçekte ürettikleri şeyler dünyası üzerinde egemen olacak yerde, ürettikleri nesnelere köleleri durumuna gelerek meta ve nesne durumuna dönüşmektedir. Emek, yabancılaşmış emek durumuna dönüşerek, kapitalist sistemde hem özgür etkinliğin niteliğini hem de kendi toplumsal işlevini yani insanlar arasında insani bağlar kurma işlevini yitirmektedir. İnsanal ilişkiler olma niteliklerini yitirdiklerinden insanlar şeyleşmiş ve bir emtia değişimi durumuna dönüşmüşlerdir (Marx 2011: 252).

İşçinin emeğinin kendisine başkalaşmasına yol açan şey, işin işçinin dışında ve başkasına ait olmasıdır. Bu durumda çalışma işçi için itici bir hal almış olur ve istenen bir durum olmaktan çıkar. Çünkü bu etkinliği yaparken her anlamda başkasına aittir, kendisi olmaktan çok uzaktır. Fiziksel ve zihinsel enerjisini rahatça geliştiremez, bedenini yorar ve zihnini yok eder. Bütün bunların bir sonucu olarak insan yalnızca hayvansal işlevlerinde, yani yeme, içme, cinsellik gibi durumlarda ve evinde, giyiminde serbest bir şekilde hareket edebilir. İnsani işlevlerinde ise hayvanlaşmıştır (Marx 2000: 78- 79).

İşçinin emeğinin ürünüde cisimleşen şey artık kendisinin değildir. Bu yüzden ürettiği ürün ne denli büyükse, kendisi o ölçüde küçülür. İşçinin kendi ürününe *yabancılaşması*, yalnız onun emeğinin bir nesne durumuna gelmesini, kendi başına bir varlık durumuna gelmesini anlatmakla kalmaz; ama aynı zamanda kendi dışında, bağımsız olarak ve kendisine yabancı olarak var olduğunu ve bir özerk güç gibi ona karşı çıktığını da anlatır. Onun nesneye vermiş olduğu yaşam, kendisine karşı yabancı ve düşman bir güç olarak çıkar (Marx 2005: 165). İşçi ne kadar çok üretirse, o kadar az tüketir; ne kadar çok değer yaratırsa, kendisi o kadar değersizleşir; emeğinin ürünü

biçimli, işinin kendisi ise bir o kadar biçimsizdir; emek güçlendikçe işçi güçsüzleşir; emek akıllandıkça işçi ahmaklaşır ve doğaya köle olur (Marx 2000: 77).

Dolayısıyla Marx'ta, emeğin yabancılaşması, emeğin ürettiği nesne, emeğin karşısına *yabancı* bir varlık olarak, kendini üretenden *bağımsız* bir *güç* olarak dikilmesi anlamına gelmektedir. Emeğin ürünü artık bir nesneye aktarılmış, *maddeleşmiş*, *somutlaşmış* emektir: Emeğin nesneleştirilmesidir; emeğin gerçekleştirilmesidir. Emeğin bu gerçekleşmesi, işçiler için gerçekliğin yok olması anlamına gelir (Marx 2011: 140).

Bununla birlikte yabancılaşma, yalnızca üretimin sonucunda değil, ama aynı zamanda ikinci boyut olarak ifade edebileceğimiz üretim sürecinde doğrudan *üretim etkinliğinin* içinde de kendini gösterir (Marx 2005: 163). Bireyin varlığının üretime bağlı olduğu kapitalist toplumlarda emeğin yabancılaşması en uç noktalarda yaşanmaktadır. Dolayısıyla *insan olmanın değerine* yabancılaşma, hem *emeğe yabancılaşmada* hem de emek sürecinde kendini ortaya çıkarır.

Kapitalist sistemde üretim süreci insan tarafından denetlenmemektedir. Bununla beraber sistemde insanı egemenliği altına alan bir toplumsal yapı mevcuttur. İnsanların ait oldukları bu toplumda üzerlerinden silinmeyecek biçimde damgalanmış olan formüllerle (Marx 2005: 78) kendi özvarlığına yabancılaşan insan, mutsuz bir “şey”e dönüşür ve emeğinin nesnesi karşısında üstün olmamaktadır. Sonuç olarak kapitalist ekonomi düzeninde çalışma gerçek ve özsel bir fayda sağlayamayan ve kendi içinde de tutarsız, amaçsız ve yabancı bir eylem olmaktadır (Ünaldı 2011: 12) ve bireyler tamamen bağımlı hale gelerek bireyselliklerini kaybetmektedir (Ertoy 2007: 64). Bireysellikten uzak modern insan karakteri fiziksel, düşünsel ve ruhsal boyutta sunulan yıkıcı etkilere maruz kalmakta ve dolayısıyla mutsuz olmaktadır. Gizil bir güç tarafından işletilen sistem karşısında savunma mekanizmalarından yoksun bireye düşen asli görev, düşünmemek ve kendisine sunulanı sorgulamadan yaşamaktır. Özün kimliksel değerlerini parçalayan gündelik hayatlarda yaşanan bu anlam kayması, Marx'ın ikinci boyutunda öz bilinçte tıkanma şeklinde hareketini tamamlamış olur.

Sonuç olarak yabancılaşma yalnızca üretim sonucunda değil, üretim eylemi içinde ve üretici etkinliğin kendi içinde görülür. İşçi eğer üretim eylemi sürecinde kendi kendine yabancılaşmasaydı, kendi emeğinin ürünü ile yabancı olarak nasıl karşılaşabilirdi? Ürün gerçekte emeğin, etkinliğin ve üretimin özetinden başka bir şey değildir. Şayet emeğin ürünü yabancılaşma ise, üretimin kendisi de yabancılaşmanın etkinliği, etkinliğin yabancılaşması ve eylem durumundaki yabancılaşma olmalıdır. Emek nesnesinin yabancılaşması, emeğin etkinliğinin kendi içinde yoksunlaşmanın, yabancılaşmanın özetinden başka bir şey değildir (Marx 2013: 24).

Marx'ın üzerinde durduğu üçüncü yabancılaşma boyutu da *doğaya yabancılaşma* şeklindedir. Doğaya yabancılaşma, insan-doğa ilişkisinde insanın doğaya hâkim olabilmesi, onu değiştirebilmesi ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilmesi demektir (Ünaldı 2011: 13). Marx'a göre insanlık; tarihsel bir süreç içerisinde, emeği aracılığıyla doğa ile kurduğu ilişkide kendisini gerçekleştirir. İnsanlığın geliştiği bu süreçte, edimleri vasıtasıyla hem kendinde hem de doğada bir takım değişimler meydana gelir. Tarihsel sürecin başlangıcında doğa ile aralarındaki ilişkiyi tam olarak kavrayamamış, doğa karşısında savunmasız olan insan, doğaya körü körüne bağlanmaktaydı. Fakat insanlar bu süreci, deneyimleri aracılığıyla planlı ve bilinçli bir şekilde kontrol altına alarak belirli maddi bir düzeye gelmişlerdir. Bu saptamada Marx için önemli öge *emektir* (Fromm 2016: 33- 35). Emek, önce, insan ve doğanın katıldığı ve insanın kendiliğinden, kendisiyle doğa arasındaki maddi etki ve tepkileri başlattığı, denetlediği ve düzenlediği bir süreçtir. İnsan, doğanın ürünlerini kendi isteklerine uygun bir şekilde elde etmek için kollarını ve bacaklarını, ellerini, kafasını ve vücudunun doğal güçlerini harekete geçirmek yoluyla kendisini doğanın karşısına onun güçlerinden biri olarak diker. Dış dünya üzerinde böylece etkide bulunur ve onu değiştirirken insan aynı zamanda kendi doğasını da değiştirir ve dönüştürür (Marx 2005: 83). Ayrıca doğanın bu dönüşümü aracılığıyla insanın kendi kendini yaratması insanal tarihi oluşturur. İnsanal tarih, doğa tarihine sıkı sıkıya organik olarak bağlı bulunduğundan, bunun sonucunda doğanın her dönüşüm derecesine insanlığın bir gelişim evresi karşılık düşer (Marx 2011: 323).

İnsanın kendi kendinden ve doğadan her yabancılaşması, başka insanlarla kendisi ve doğa arasında bulunduğunu varsaydığı ilişkide görünür. Gerçek dünyada kendi kendine yabancılaşma, yalnızca insanın çevresindeki öbür insanlarla olan gerçek, pratik ilişkisinde anlam bulabilir. Yabancılaşmayı ortaya çıkaran araç, pratik bir araçtır. Bundan dolayı, insan, yabancılaşmış emek aracılığıyla, yalnız kendisi ile yabancı ve düşman insanlar olarak nesne ve üretim süreci arasındaki ilişkiyi üretmekle kalmaz; aynı zamanda başka insanların kendi üretimi ve ürünüyle olan ilişkilerini ve kendisiyle başka insanlar arasındaki ilişkileri de üretir (Marx 2005: 163).

İşçi, duyulur dış dünya olmadıkça, doğa olmadıkça, hiç bir şey üretemez. Doğa, işçinin emeğiyle gerçekleştiği, işçinin etkin olduğu, ona dayanarak ve onun vasıtasıyla ürettiği maddedir (Marx 2013: 22). Ancak insanların emeğe katılarak kendi varlıklarını sağlamaları gereken bu süreçte doğa, özel mülkiyet ve yabancılaşmış emek rejiminde, genel olarak insan ama özellikle işçi için, o doğayı kendi emeğiyle dönüştürdüğü ölçüde, ona hem özgür etkinlik alanı hem de geçim aracı olmayı yadsıyarak ne kadar insanlık-dışı bir nitelik kazanırsa o kadar yabancı bir dünya durumuna gelir (Marx 2011: 279).

Bu durumda işçi, emeği ile duyulur doğayı, dış dünyayı sahiplendiği oranda geçim araçlarından şu iki bakımdan yoksunlaşır: ilkin duyulur dış dünya, onun emeğine ilişkin bir nesne, onun emeğine bir geçim aracı olmaktan çıkar. İkincisi, dolaylımsız anlamda bir geçim aracı, işçinin bir fizik geçim aracı olmaktan daha çok uzaklaşır. Bu iki durumda işçi, kendi nesnesinin kölesi durumuna gelir. Bu durumda köle durumuna gelen işçiden hem emek nesnesi yani işi hem de geçim araçları alınmış olur. Demek ki bu durum birincisi işçi olarak, ikincisi de özne olarak var olma olanağını kendi emek nesnesine borçlu olduğu anlamına gelir. Bu tür köleliğin doruğu şudur: işçinin özne olarak varlığını sürdürebilmesi sadece bir işçi niteliğinde olur ve yalnızca özne olarak işçidir (Marx 2013: 23).

Marx'ta yabancılaşmanın son boyutu olan *kendine yabancılaşma* durumunda ise, birey ne kadar çalışırsa, emeğin yarattığı nesnelere dünyasının egemenliğine o kadar girmektedir. İşçi, yaşamını nesne haline getirir ve yaşamı artık kendisine ait değil, nesneye ait olur. Etkinliği çoğaldıkça sahip olduğu nesnelere azalır. Kendi emeğinin

ürününde somutlaşmış olan nesne artık kendisi değildir. Bu ürün ne kadar büyürse kendisi o ölçüde küçülür (Marx 2000: 76). İnsanın “kendi kendini gerçekleştiren özü”, kendi emeği, kapitalist düzende giderek ona karşı bir hal almakta; kendi yeteneklerini güdükleştirmeye, sefaleti, tükenişi ve zihinsel umutsuzluğu pekiştirerek “mecburi bir faaliyete”, kendi varlığının reddine dönüşmektedir. Çalışma artık tamamen bir araç niteliğindedir; insana özgü bir faaliyet biçimi olan çalışma, bireyin kendisini ailesiyle beraber özgür hissettiği, baskıcı bir zorunluluğa ve yabancı dışsal bir faaliyete dönüşmüştür (Swingewood 1998: 88).

Kapitalist toplum, etkinliğini ilkel gereksinmelerinin karşılanmasına bağımlı kılarak, insanı kendine, kendi pratik gerçek varlığına da yabancı kılar. Bunun sonucu, evrensel bir etkinlikte bulunmasını sağlayan öz niteliklerini kaybeden insan, kendi gerçek eğilimine karşıt olarak soyutlanmış bir birey durumuna gelir (Marx 2011: 279). “Kapitalist toplum düzeninde insanı diğer canlılardan ayıran öz niteliklerinin çoğu, yaşanan süreçte silinip yok edildikten sonra geriye ne kalıyor?” sorusuna Marx’ın cevabı, insanın doğasından geriye kalanın “et yığını” olduğu ve bunun da insan ya da hayvan olmadığı sadece basit bir madde olduğudur. Marx’ın terminolojisinde bu, bir tür “soyutlama”dır. Marx, bütün insani özsel niteliklerinden soyutlandırılmış insanın varoluşunun, aynı şekilde diğer bütün insani niteliklerden arındırılmış bir çalışmanın amacı içinde olduğunu savunmaktadır. Bu yorumda insanın ürünüyle, etkinliğiyle ve öteki insanlarla olan türsel ilişkileri ters-yüz edilmiş ve insan, şimdiye kadar olamadığı her ne varsa olmayı başarmıştır (Ollman 2012: 244). İşte böylece özne ile öz arasındaki karşıtlık, kapitalist rejimde insanın gerçek doğası, özü ile insan olma koşulları arasında var olan ve bu rejimde insanın yabancılaşmış bir yaşam, onu kendi özünün, kendi gerçek doğasının karşısına çıkaran yabancılaşmış bir yaşam sürmesi sonucunu veren uyumsuzluğa indirgenir. Özne ile öz arasında, kapitalist rejim tarafından oluşturulan bir çelişkidir bu (Marx 2011: 328).

Kapitalist sistem önce birimleri, yapıları oluşturmakta, daha sonra bu yapıları birbirleriyle ilişkilendirerek bir nevi birbirlerine bağımlı kılarak oluşturduğu yapıların kendi içlerinde birbirlerinden beslenmelerini sağlamakta ve sonrasında bu yapıları dağıtarak güçsüzleştirmektedir. Sistem böylelikle devamlılığını sağlamış olmaktadır.

Burjuva toplumu öngördüğü idealleri gerçekleştirmek için gücünü, yıktığı/dağıttığı ve çürümüş duruma getirdiği bu yapılardan almaktadır. Bu bağlamda yapılar arası ilişkiler ile insan yaşamını ve buna bağlı değerleri her koşulda yok edeceği yolundaki Marx'ın kapitalizm öngörüsü haklı çıkmış gibi görünmektedir ve insan kendi dünyasına yabancı *insan topluluğuna* dönüşmektedir.

Lukács'a göre “en güçlü ve şiddetli biçimiyle şeyleşmeyle dolup taşan” insan (Bewes 2008: 29-30) özne ile nesne arasındaki bölünmeyi (Pappenheim 2002: 22) yaşar. Bu bölünme sonunda insanın girdiği çıkmaz sokağı tam olarak ifade edebilmek için Weber'in kullandığı *demir kafes* (Cevizci 2009: 709) terimi belki de şeyleşmiş bir dünyanın göstergesi olarak boş alan, tuval ile tam alıcı bir yerin birleşiminin (Vaneigem 1996: 162) ifadesidir.

Weber'in, demir kafes metaforu, sanayileşmiş çağdaş dünyanın bireyciliğe ve özgürlüğe karşı bir tehdit oluşturduğuna dair derin kaygısının bir yansımasıdır (Kıvısto 2008: 72). Weber'in gözünde bu dünya “serfliğin yeni demir kafesi” ile insani özü boşaltılmış, “büyüsü bozulmuş” bir dünyadır (Swingewood 1998: 224). Marx'ta ise işçiler daha fazla kazanmak için daha fazla çalışırlar ve bu, daha fazla vakit harcayarak adeta köle gibi çalışmalarını gerektirir. Bu açgözlü tavrın bedeli elbette yok olan özgürlükleri ve kısalan hayatları olacaktır. Ancak bu kısa hayat süreleri, işçi sınıfı için elverişli bir durumdur; çünkü bu, sınıfa yeni emek depoları gerektirecektir. Bunu sağlamak da çok kolaydır, çünkü çalışacak bir işçi bulmak her durumda mümkündür. Bütün bunlar göstermektedir ki işçi sınıfı devamlılığını sağlamak için hep kendinden bir parçayı feda etmek zorundadır (Gül 2016: 101). İşçi daha fazla çalışır, vakit harcar ve köleleşir. İşçinin çalışma sürecinde dönüşümün adı çürümedir. Kendi hayatı, zihni, zamanı tamamen deforme olmuştur. Çürümeye yüz tutan birey yalnız ve içinde bulunduğu toplumda artık *öteki* durumdadır.

1.2.3. Yabancılaşma ve Özgürlük

İnsan faaliyetinin bütün ürünlerinin metaya dönüşmesi (Horkheimer 2002: 81) ile *insan* yabancılaşmıştır. Kendinden sökülüp alınmıştır; özgürlüğü dâhil, her şeye dönüştürülmüştür (Lefebvre II 2010: 219). İnsan sahteleşmiştir: insan yanılısamdır,

sanaldır, kurgudur, kuruntudur, yokluktur ve hiçliktir (Kızılcıkelik 2004: 21). En güvenilir özgürlük fırsatları en bildik şeylerde yatar (Vaneigem 1996: 25) ve özgürlük, rasyonel temelde kendi kaderini belirlemedir (Lukes 1998: 104).

Ralp Waldo Emerson'a göre kendine güven bağımsız bir erdemdir ve özerklik ister. Ona göre, problem bireycilik değil, kendine güveni gerçekleştirmeyi, insanları bağımlılık modellerine zorlayarak engelleyen toplumdur. Dolayısıyla o, bireyciliğin başkalarını taklit etmeyi teşvik etmesine karşı koymayı ve geleneksel değerler ve inançlardan yoksunluğu gerektirdiğini iddia etmektedir. Bu ise bireysel yalnızca, iyi ve kötü, doğru ve yanlış hakkında değerlendirmeler yapmak için bir otorite bahşeder. Kamuoyu hakkında ne endişelenir ne de ona övgüler yağdırır. Bu yüzden, Emerson'a (1875) göre, gerçekten kendine güvenen birey, kalabalığın ortasında yalnızlığın özgürlüğü ile mükemmelin tadını birlikte elinde tutan, kişidir (Kıvısto 2008: 119- 120).

Özgürlük, kişinin, başka şey ya da kişilerin etkisinden bağımsız olması ve kendi kendisini belirleyip yönetmesi yani kendi kendisini belirleyebilme anlamında özerk olması durumudur. Kullanılan bir diğer anlamı ise, kişinin istek ve arzularıyla belli ilişkisinin bulunmasıdır (Cevizci 2015: 343) şeklindeki Cevizci'nin bu tanımları bizi Lukács'ın özgürlük üzerinden yaptığı yabancılaşma tanımına götürür; Lukács'a göre yabancılaşma, daha genel olarak, bireylerin kendi sosyal ilişkileri üzerindeki kontrol eksikliğini ifade eder (Osmanoğlu 2016: 82). Bu anlamıyla yabancılaşma, bireylerin, kendi hayatları hakkında söz sahibi olma konumlarının eksikliği anlamına gelir. Lukács yabancılaşmayı, toplumsal sözleşme aracılığıyla toplumda ortaya çıkan özgürlük kaybı olarak da tanımlar (Osmanoğlu 2016: 82).

Yabancılaşma özgür olmayı ve gerçek özgürlüğün önündeki temel engelleri kapsar. Ortadan kaldırılmasıyla insanın kurtuluşunu getirecek olan faktörleri içerir (Lukes 1998: 111). Yabancılaşmayı özgürlükle ilişkilendiren Hegel için özgürlük, insanı insan yapan şeyin çekirdeğidir. Bu anlamda özgürlük tam anlamıyla doğanın karşıtıdır. Hegel'e göre özgürlük, doğaya karşı bir yaşam değildir; özgürlük doğanın bittiği yerde yaşanır. İnsanın özgürlüğü ancak kendi olabildiği yeni bir benlik oluşturmaya muktedir olduğu yerde yükselebilir (Taş 2007: 28- 29).

Marx, kapitalist mübadele ilişkilerini herkesin başkasının bir aracı haline geldiği toplumsal ilişkiler olarak görerek mahkûm etmesinden, daha genelde de, sık sık kapitalist ilişkilerin içerdiği “kölelik”ten, aşağılamadan ve onursuzluktan söz etmektedir (Lukes 1998: 119). Marx’a göre iyi bir toplum, insana, üzerinde edimde bulunulan bir parçası olarak bakmayan; insana, bir özne olarak eylem ve edimde bulunabilme hakkı ve özgürlüğü tanıyabilen bir toplumdur (Taş 2007: 40). Dolayısıyla değiştirilen toplumsal gerçeklik Marx’a göre bireyin ulusal ve yerel sınırlarından kurtulmasını, bütün dünyada her alandaki her türlü üretimden faydalanmasını sağlar. Çünkü yeni üretici glerin elde edilmesiyle, insanlar üretim biçimlerini ve onun zorunlu ilişkilerini ortadan kaldırır. Yeni bir özgürlük alanı yaratılır, insani özgürleştirme gerçekleştirilir. Marx, insani özgürleşmeyi de şu şekilde açıklamıştır:

Gerçek bireysel insan, ne zaman soyut yurttaşı kendinde yeniden-soğurup, bireysel insan olarak, günlük yaşamda, özel içinde ve özel durumunda türsel-varlık olursa, ne zaman insan kendi güçlerini sosyal gler olarak tanır ve örgütler ve böylece sosyal gücü kendisinden politik güç biçiminde ayırmazsa, işte ancak o zaman insani özgürleşme tamamlanmış demektir (Demir 1999: 36- 37).

Fromm, yabancılaşma sorununu ele alırken özgürlük konusuna da değinir. İsteklerimizin, düşünce ve duygularımızın ne ölçüde insana ait olmadığını, ne oranda dışarıdan dayatılmış olduğunu anlamadaki güçlüğü özgürlük sorunuyla ilişkilendirir. Fromm’a göre, modern insan yapay bir özgürlüğe sahiptir ve yapay bir kişiliğe bürünmüş durumdadır. Modern insan ne istediğini bildiği bir yanılısama içindedir. Aslında kendisinden istemesi beklenen şeyi istediği gerçeğinin farkında değil, yaptığı seçim de gerçekçi bir seçim değildir (Fromm 2011: 200). Yani, modern toplum bir demir kafestir ve içindeki insanlar da o kafesin parmaklıklarınca biçimlendirilir. Ruhu, kalbi, cinsel ya da kişisel kimliği olmayan, hatta varlığı bile olmayan varlıklardır. Kafes’in içindekiler, içsel özgürlük ve kişilikten yoksun olduklarına göre o zaman kafes bir hapishane değildir. Kafesin bütün yaptığı, hilikler nesline, gerek duyduğu ve arzuladığı boşluğu sağlamaktadır. Modern insan yok olup gitmiştir (Berman 2006: 45).

Kafes metaforu ile hayatların yaşandığı evreni hapishaneye dönüştüren şey nedir sorusunun cevabı için kapitalizmin ruhuna kısaca bakalım. Belirsizlik, güçlü

kapitalizmin gündelik işleyişine sinmiş (Sennett 2014: 32) olsa da kapitalizm, dünya pazarının yaratılmasını amaçlayan, tüm dünyaya yayılmayı hedefleyen ve dünyayı kuşatmaya yönelik bir sistemdir. 19. yüzyıldaki kapitalizmin temel özelliği dünya piyasası üzerindeki denetimiydi. Kapitalist üretim tarzının yönlendiricileri olan kapitalistler, feodal sistemi yıkmış, kendi sınıfsal çıkarlarını ön planda tutarak korkunç bir sömürü düzeni inşa etmişlerdir (Kızılcılık 2004a: 11). Başlangıçta gereksinimler yalındır ve el emeğinin ürünü olan üretim de güçsüzdür. Ne toplumun sınıflara bölünmesi vardır, ne de kamu erklikleri. Tarihsel gelişmenin tarımla belirlenen daha sonraki aşamasında, insan doğa tarafından sunulan ürünleri devşirmekle yetinmez ama gereksinmelerini karşılamak için doğayı boyunduruk altına almaya başlar. Gereksinmelerin artışı bir ilk işbölümüne yol açar, bu işbölümü içinde sanayi ve tecim giderek tarımdan ayrılırlar ve bu da nüfusun buna karşılık düşen bir bölünmesi sonucunu doğurur (Marx 2011: 247).

Kapitalizmle birlikte gelişen özel mülkiyet ve iş bölümü, işçilerin soyut varoluşuna neden olmakta ve Marx'ın çokça kullandığı yabancılaşma kavramıyla ifade edilen olumsuz bir durumun ortaya çıkmasına, işçinin doldurulmuş boşluktan gerçek yokluğa düşmesine, sebebiyet vermektedir (Marx 2000: 93). Kapitalizmde, insani olmayan, karmaşık, doğal olmayan ve hayali iştahlar kabartılmış ve paraya karşı takıntılı bir ihtiyaç kışkırtılmıştır (Lukes 1998: 113). Kapitalist üretim tarzı, "toplumun gezen rehini" (Marx 2013: 113) olarak işlev gören parayı kutsallaştırmıştır. Para her şeye sahip olma ve her şeyi satın olma özelliğine sahiptir artık. Para esaretin aracıdır (Kızılcılık 2013: 219).

İnsanlık doğaya hükmettikçe, insan öteki insanlara ya da kendi lanetine köle olur (Berman 2006: 33). Doğayı aşmak, doğadan ve bir başka insandan yabancılaşmak, insanı çırılçıplak, utançlı hale getirmiştir. Yalnız ve özgür ama güçsüz ve korkuludur. Yeni kazanılmış özgürlük, bir lanet olarak görülür; tatlı cennet bağlarını çözme özgürlüğünü elde etmiştir. Ama bireyselliğini gerçekleştirme, kendini yönetme özgürlüğüne sahip değildir. Bir şeyi yapmama özgürlüğü, olumlu özgürlükle yani yapma özgürlüğüyle aynı değildir (Fromm 2011: 43). Yabancılaşmanın yaşanması engellenmedikçe toplumda özgürlük ve kurtuluş mümkün görünmemektedir. Yabancılaşma ile insanlar içinde bulunduğu toplumda kendilerini evlerinde

hissedememekte ve yaşamlarında karar alamaz bir noktaya gelmektedirler. Bu şartlar altında yaşanan yabancılaşma, insanın bir uğraş edinmesi, kendi yeteneklerini geliştirmesi ve bu hedefe uygun davranması yönünde büyük engel oluşturmaktadır (Lukes 1998: 117- 119).

Freud'a göre insani öznellik aslında nesnel faktörlerce güdülür. Bu faktörler insanın fikir ve hislerini ve dolaylı olarak da davranışlarını el altından belirler. İnsanlar fikir ve seçme özgürlükleriyle böbürlenir, ancak farkına varmadıkları ve anlamadıkları bir şekilde yönlendirilen, birer kukla olmaktan kurtulamaz. Serbest arzuları doğrultusunda hareket ettiklerine dair yanılmayı ayakta tutabilmek için, akılcı sebepler oluştururlar. Bu sebeplerle yanılmaya dayalı hareketlerin gerekliliği iddia edilir. Söz konusu hareketlere akılcı ve ahlaki sebepler isnat edilir. Ancak Freud, insanın kendisini şekillendiren güçlere çaresizce teslim olduğunu söylemez. Kaderci değildir. İnsanın kendisinden habersizce faaliyet gösteren güçleri idrak edebileceğini, bu şekilde daha da bağımsız olacağını ve bilinçaltı dediğimiz şeyin kuklası olmaktan kurtulup kendi kaderini kendisinin belirleyebileceğini, bilinçli ve hür bir insan haline gelebileceğini iddia eder (Fromm 2003: 91).

Zihnimizi kullanarak baskının gerçek yüzünü göstermeye mi çalışıyoruz? İnsan durumuna ilişkin tüm araştırmalar “bireyleri bir disipliner otoriteden ötekine gönderir” ve böylece iktidar söylemine hizmet etmekten başka işe yaramaz. Her eleştiri boş çıkar. Çünkü eleştiri yapan da “panoptik makine içindedir, onun iktidar etkilerine tabidir ve bizler bu makinenin birer parçası olduğumuzdan etkileri kendimize taşırız” (Berman 2006: 56). Bir müddet buna maruz kalındıktan sonra, Foucault'nun dünyasında özgürlüğe yer kalmadığını açıklarız; çünkü kullandığı dil deliksiz bir ağ, hayatın bir yerden sızamadığı, Weber'in bile tahayyül edemediği o denli sımsıkı bir kafes oluşturmaktadır. Modern hayatın baskı ve adaletsizliklerine direnmeye çalışmanın faydası yoktur; çünkü özgürlük düşlerimiz bile zincirlerimize yeni kilitler takmaktan başka işe yaramaz. Ne var ki bunun tümünden yararsız olduğunu bir kez anladık mı, hiç olmazsa rahatlayabiliriz (Berman 2006: 57).

Şekli olmayan bir hamurdan, becerisi olmayan bir bedenden ihtiyaç duyulan bir makine yapılmıştır; duruşlar yavaş yavaş dikleştirilmiş; hesaplı kitaplı bir zorlama bedeninin her bir parçasında dolaşarak ona egemen olmuş bütüne boyun eğdirmiş, onu devamlı olarak kullanıma hazır hale getirmiştir ve kendini alışkanlıkların otomatikleştirilmesi içinde sessizce sürdürmektedir (Foucault 2015: 208). Foucault, itaatkâr bedenlere sunulan özgürlükte, kendini öne çıkaran iktidarın, bireyin oluşmasını engellediğini söylemektedir. Çünkü bireyselleştirmek, gözetim altında tutmak ve cezalandırmak, yani egemen olmak demektir. Böylece modern iktidar çocuğu okulla, hastayı hastaneyle, deliyi tımarhaneyle, askeri orduyla, suçluyu hapisaneyle kuşatarak bireyselleştirmiş, kaydetmiş, sayısal hale getirmiş, egemen olmuştur. Her kişi bir yerde kayıtlı hale gelince herkes denetim altında olacak, gözetim altında tutulacaktır. Modern iktidar büyük gözaltıdır (Foucault 2015: 450).

Modern iktidar büyük bir gözaltıdır; takip edilebilen çiplerin oluşması ile kişi kontrol altına alınmaya çalışılıyor sürekli olarak. Kayıt dışı da olsa, İrimiás ne yapıyor onların her birine, “size verdiğim vazifeleri yerine getireceksiniz” diyor. Bu süre zarfında onları da kontrol altında tutmaya çalışıyor, yani bir nevi modern iktidar gücünü uyguluyor. İktidar gücünü kaybetmeden onları kontrol altında tutmaya çalışıyor ve bunu da hayalleri öne sürerek yapıyor. Kapitalist sistem genelde de öyle yapıyor; “araba hayalleri, ev hayalleri, masa hayalleri... Siz hayal edin biz gerçekleştirelim; düşüncelerinizle yola çıkın, düşünceleriniz tektir, özgürsünüz” gibi ifadeleri kullanarak insanların hayalleri üzerinden kendini gerçekleştiriyor. Mesela, günümüzde insanlar artık aileden uzaklaştı ve reklamlar bu kez de aile özlemi çeken bireylerin tasavvuru üzerinden oluşturulmaktadır. Hayatın gündeliğinde önce bir yok ediş sonra yok ettiği şey üzerinden insanı tekrar bağımlı kılıyor sistem. Bunu yaparken de insan sistemin bir parçası olmaktan kendini alıkoyamıyor. Tıpkı Lefebvre (1998: 178)’nin dediği gibi, “gündelik hayat aynı zamanda arzunun zamanıdır, sönümlenmiş ve yeniden doğuştur.”

Gündelik hayatlarda başlangıçta gereksinim duyulan nesnelere iktisadi kategori olma özelliğinin ötesinde insanın tüm hayatını kuşatmış ve diğer kişilerle iletişim kurmada büyük engel olmuştur. Gerçek anlamlarından uzaklaşarak metalaşan bu nesnelere insanı “katıksız bir yoksulluk durumuna” getirmiş ve özgürlük duygusunu elinden almıştır. Bir insan parçasına dönüştürülen bu birey kendinden soyut, insanlardan

kopuk bütünlüğü olmayan bir hayat yaşar (Pappenheim 2002: 77). Burada, özneliliğin kendisi soyut bir mekanizmaya ötelenen şey olmaktadır. Özne artık hem şeyleşmiş ve nesneleşmiş yetilerinin satıcısı hem de kendi şeyleşmiş ve nesneleşmiş yetilerinin işleyişi durumunda seyirci konumuna düşmüştür (Adorno 2002: 238).

Özgürlüğünü kaybeden insan kendisini toplumdan izole eder ve dışarıya karşı kendini kapatır; ya da diğer deyişle, özgür olmayan insan Foucault'nun hapishanesinde misafir olarak kendi yerini alır. Hapishanede varlık sorgulaması ile kendini keşfe çıkan birey, özü ile uyuşmayan toplumsal değerleri ve normları reddederek yabancılaşmayı derinden yaşar. Haliyle insan bir yabancı olarak girdiği hapishanede şeyleşmeye dönüşür. Bu bağlamda bir sonraki başlıkta misafir kavram olarak Lukács'ın *şeyleşme* kavramı işlenecektir.

1.2.4. Yabancılaşma ve Şeyleşme

Şeyleşmenin biçim değiştirerek geldiği günümüzde, belleğini büsbütün umursamaz toplumlarda insan zihni, şeyleşmeyi rasyonelleştiriyor ve giderek yüceltiyor (Gümüş 2014: 68). Lukács'a göre kapitalizm, hem nesnel hem öznel yönleri olan ve toplumun "bütün dışsal ve içsel yaşamını bir şeyleşmeye" maruz bırakan bir süreçtir. Lukács, *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı eserinde yabancılaşma yerine *şeyleştirme* terimini kullanır. Bunu yapmasının nedeni, eşya ile insan arasındaki zorunlu ilişkide şeyleştirilmenin yabancılaşmadan daha genel olduğunu düşünmesidir. Lukács, Lefebvre'in yaptığı gibi, şeyleştirme terimini endüstriyel kapitalizmin belirli tarihsel aşamasına gönderme yaparak kullanır (Osmanoğlu 2016: 83).

Lukács, *şeyleşme* kavramını kapitalizmden ayıramaz ama ekonomik alt yapıda bulunan temellerinden ayrı tutar. Lukács'a göre, şeyleşme kavramının şeyleşmiş biçimi, kapitalizmin toplum yaşamının tüm tezahürlerini kapsamasını zorunlu hale getiren sürecin bir örneğidir; bu süreçte kapitalizm kendi tümel yanlışlığını gösteren düşmanca tanıyı dahi bir fenomene, karmaşıklığı ve görünüşteki aşılabilir oluşuyla hem şaşırtıcı hem de kaçınılmaz bir şeye dönüştürür. Bu yüzden Lukács'a göre kapitalist üretim tarzının her yayılımının şeyleşmenin artması şeklinde sonuçlanması gerekir (2008: 131).

Kapitalizmin içinde insan faaliyetlerinin ve ilişkilerinin iktisadi fetişler –para, meta, sermaye- aracılığıyla şeylere dönüşümü ile iktisadi yabancılaşmaya indirgenen yabancılaşma (Lefebvre II 2010: 220), kişiler arasındaki ilişkinin, bir bağlantının içinde bir şeysellik karakteri taşımasına ve böylece “vehim veya hayalet gibi bir nesneliği” içermekte olmasına dayanmakta; bu nesnelik kendi içinde tamamıyla tutarlı ve akılcı görünen özgül yasaları kapsamında kendi temel niteliğinden ve insanlar arası ilişkilerden oluşan tüm izlerini örtmekte (Lukács 2014: 206) ve kendilerine biçilen pozisyona bağımlı kılan toplumsal ve kurumsal zincirlere (Bauman 2015a: 86) bağlanan modern zamanın insanı, nesneye evrilişiyle şeyleşme gerçekleşmiş olmaktadır.

Sistemde meta ilişkisinin “hayalet benzeri nesneliğe” dönüşmesi, ihtiyaçları tatmin konusu ya da hedefi olan nesnelere meta haline gelmesiyle sona ermez. Bu dönüşüm insanın tüm bilincine damgasını vurur: insanın özellikleri ve yetenekleri artık kişiliğin organik birliği halinde birbirleriyle bağlantılı olmaktan çıkar, insanın dış-dünyada sahip olduğu ya da tersine, “feragat edip elden çıkardığı” nesnelere benzer şeylerin şekline bürünmekte ve ortada insanların birbirleriyle ilişki halinde olabilecekleri hiçbir doğal biçim kalmaz. İnsanların psişik ve fiziksel niteliklerini, bunları şeyleşme sürecine git gide artan bir ölçüde bağımlı kılmaksızın gerçekleştirme olanakları yok olur (Lukács 2014: 234).

Şeyleşme kendi üzerinde düşünen, nevrotik bir kategoridir. Bu kavram yapısı gereği paradoksaldır, çünkü şeyleşme nesne ile özne arasında uzlaşma olanağını hem vadeder aynı zamanda da reddeder (Bewes 2008: 135). Felsefenin hakikati veya doğruyu töz olarak değil; ama aynı zamanda özne diye görüp öyle ifade etmeli ilkesi üstüne kuran Hegel (Lukács 2014: 133) çözüm olarak, insanın bir şahsiyet olmasını ve diğer insanlara da, bir şahsiyet nazarıyla bakarak hürmet etmesini telkin etmiştir (Çağıl 1978: 184).

Şeyleşmeyi Marx, şu şekilde betimlemektedir: Ürünün meta şeklinde esrarengiz olan şey, bu şeklin insanlara kendi emeklerinin toplumsal karakterini emek ürününün nesnel karakteri olarak, bu şeylerin toplumdaki doğal özellikleri olarak yansıtmadır. Üreticilerin harcadıkları tüm emekle olan toplumsal ilişkisi, onlara bu yüzden nesne

veya ürünlerin kendi aralarında, ama insanların dışında var olan toplumsal bir ilişki gibi gözükmetedir (Lukács 2014: 210). İşçinin kişiliğinden kopan işgücünün modern pazarda yani başka bir insanın (Irimiás'ın) boyunduruğunda geleceğe dair içinde boş umudu barındıran bir nesneye dönüşmesi *Sátántangó*'da tekrarlanmaktadır. Hayata karşı güvensiz olan insan artık sadece bir dış görünüştür.

Başkalarının beklentilerine uyan ve farklı olamayan bireyin kimliğine dair kuşkuları yok edilir ve güven duygusu sağlanır. Kendiliğindenlikten vazgeçen birey için bunun bedeli yüksek olur ve yaşamı engellenir. Biyolojik olarak canlı, ruhsal olarak robot olan birey, zihinsel ve gerçek yaşamsal anlamda ölü demektir. Yaşamın gerektirdiği bir takım eylemlerde bulunurken aslında yaşam onlardan akıp gitmektedir. Bir iyimserlik ve doyumluk maskesinin altında aşırı mutsuz hatta hissizliğin eşiğine gelmiş çağdaş insan bulunmaktadır (Fromm 2011: 202).

Kişilikten yoksun bu makine çağının, çağdaş insanı yaşamsal ve organik olandan uzaklaştırıp mekanik ve örgütlü olana doğru yönlendirmesi, bu eğilimin ciddi bir tehlike oluşturabileceği kuşkusunu doğurmuştur. Mekanikleşmiş bu düzen, egemen bir zihniyet olarak sıradanlığı ve heyecansızlığı gerektirmektedir. Böylece yaşam büyülmekten çıkar çünkü doğanın ve insanın artık gizemleri değil sadece sorunları vardır. İnsan dâhil her şey tahmin edilebilir, hesap edilebilir duruma gelmek zorundadır. Bu süreç sonunda insan bireyselliğinden arındırılıp bir malzeme konumuna indirgenir (Pappenheim 2002: 32).

Günümüzde insanlardan çok, şeylerin sesi duyulmaktadır. İnsan “şeylerin arasında sıkışıp kalmış şey” olarak yaşamına devam etmektedir. İnsan kendi amacını unutmuş, araçların amaçları arasında sıkışıp kalmış bir varlıktır. İnsanın sahip olduğu değerlerin içleri boşaltılmıştır. Günümüzde amaç-araç ilişkisi karıştırılmıştır. İnsanın başarıları, onu ortaya koyan insan kavramı nesneye yüklenemez, insan kendisine aittir. Ana amaç ekonomi veya teknoloji değil insanın kendisi olmalıdır. İnsanın “ne”liğinden uzaklaşması onun yabancılaşmasıdır. Nesnelere boyunduruğu altına giren insan yabancılaşmıştır. Böylece, insan kendinin yansımasını nesnelere bulur. Sartre'nin dediği gibi bu yansıma bir şey anlatmaz, insan bu belirsiz tekdüzelik karşısında tiksinti

ve bulantı duyar. Yalnızlık, yalıtılmışlık (Akdeniz 2012: 15) ve güçsüzlük duygusu oluşur.

Soyutlanmışlık ve güçsüzlük duygusunu, Julian Green şu şekilde dile getirir: *Evrenin yanında çok küçük kaldığımızı biliyordum, bir hiç olduğumuzu biliyordum, ama böylesine ölçüsüz derecede hiç olmamız, bir bakıma kişiyi hem eziyor hem de ona güven veriyor. İnsan düşüncesinin sınırları dışına taşan şekiller ve boyutlar, çok ama çok güçlü. Tutunabileceğimiz herhangi bir şey yok mu bu evrende? İçine tepeleme daldırıldığımız o yanılısamalar karmaşası içinde, bir hakikat heykeli olarak dikilmiş tek bir şey var, o da sevgi, gerisi hiçlik, bomboş bir hiçlik. Kocaman, karanlık bir uçurumdan aşağı bakmaktayız ve korkuyoruz* (Fromm 2011: 115).

Vercors (1965), *İnsan ve İnsanlar* adlı denemesinde, çağımızın içinde bulunduğu “bu yürekler acısı kargaşada, iyi niyetli insanların ayrılık ve zıtlıkları ötesinde, birbirlerini tamamlamalarına yarayacak bir ölçü yok mudur?” diye sorar. Yanıtı, bu ölçünün ancak insana bir araç olarak bakılmaması ilkesi çerçevesinde belirlenebileceği yolundadır. Vercors şöyle der: “İnsana insanlara düpedüz bir araç gözüyle bakmamak, bakılmaması için savaş, işte, her şeye rağmen, iyi niyetli insanların ayrılıkları, duraksamaları çelişmeleri, zıtlıkları, pişmanlıkları ya da vicdan azapları, güvenleri ya da katı inançları ötesinde birleştikleri nokta budur bence. Belki, başka hiçbir düstura da ihtiyaçları yoktur. Çünkü bu düsturda, bütün ötekileri vardır ve bunların her birine ayrı ayrı, sıkı sıkıya bağlanmakta tehlike vardır. Bağışlanmayacak tek kusur insanlara birer araç, birer nesne gözüyle bakmaktır” (Kızıltan 1986: 108).

Yapılan bu açıklamalar ışığında “kişi, *temsili* hiyerarşinin bir yerine ve böylece, gösterinin içine yerleştirilir: Hiyerarşinin neresinde olursa olsun –yukarı, aşağıya, ortaya- ama hiçbir zaman *dışına* değil” (Vaneigem 1996: 147) şeklinde yapılan tanım modernlik içinde yabancılaşmayı yaşayan bireyin durumuna denk gelmektedir. Yabancılaşan birey kovaladığı geleceği ile kişiliğinden mahrum olur; içi boşalan insan mutluluğu yanlış yerde, başka kimliklerde arar; edindiği kimliklerde sanal doyumlarla yaşadığının özgürlük olduğunu zanneder. Sahibi olduğu kimlik, hayatını maskeleyen şeyden başka bir şey değildir. Yabancılaşan toplumda gerçek olmayan ilişkiler yaşanır.

Sahteliğin sarmalandığı hayatlarda yabancılaşan birey içine döner, bir nevi dışlanmayı yaşar. Sistemin aksamayan düzeninde, öznenin insani yönünün inkârı bireyi kimliksiz, benliksiz, amaçsız bir yolcu yapar. Hayatın tam ortasında potansiyel güçleri zayıflamış birey yaşama gömülmüş bir durumdadır. Fiziksel ve zihinsel bakımdan pasif varlığı yaşayan insan, içinden dışını ötekileştirmekte ve böylece aynanın karşısında gördüğü bir yabancı olmaktadır.

Toplumun yabancılaşmasında yaşanan hiçliğin tarifine Oskay tarafından yapılan çalışmalar ışığında ulaşmaktayız: Oskay yabancılaşan bireyi; gördüğü olgular ve şeyler arasında bağıntı kuramayan; yaşamındaki olayların tarihini ve geleceğini ilişkilendirecek bir zihinden yoksunlaştırılmış bulunan; üretim sürecinde ya da serbest zamanlarında hayatını kendisinin dışındaki egemen güçler tarafından belirlenen kurallara göre yaşayabilen; atomize edilmiş, parçalanmış bir kişilik halinde yaşayan ve kendi dışındaki herkesi kendisine düşman olarak gören; kendini bireysellikten yoksun kılarak çarpık bir birey olarak kurulu sistemin istediği hale bürünen; gitgide huzursuzlaşan ve hırçınlaşan; toplumsal hayattaki edilgenliğin artması oranında fantezilerinde saldırganlaşan (Oskay 1981: 221- 222) kişi olarak tarif etmektedir.

Şeyleşme anı, ona “uyanma” anıyla eşzamanlı ya da ondan ayrılmazdır. Dolayısıyla şeyleşme sorununa bir çözüm bulmak için bakılması gereken yer bilinçtir (Bewes 2008: 126). Çünkü insanlar diğer tüm canlılardan bilinçle ayırt edilebilir. Ancak, insan hayatı boyunca insan olmayı başaramayıp kendi türüne uzak bir varlık oluşturmuşsa o vakit olamamış ve şeyleşmiş demektir. Bilinçli zihnin sahibi insan, edimlerini özümsemeyip insanlık şeridinden geriye gidişe son vererek ruhunu koruma bilincine ulaşacaktır.

Gerçek yaşamın bütün içeriğinin boşaltıldığı, (Lukes 1998: 114) değersiz ve anlamsız görüldüğü (Lukes 1998: 114) bir hayatta varlığını ve özünü sorgulayamayan karakterlerde günümüz insanının şeyleşmesi betimleyici sahnelerle izletilmektedir: Irimiás, kasabaya hayatı getirme iddiasında değil de kasabalıları hayata götüren bir idealisttir. Irimiás'ın gözüyle baktığımızda karakterlerde en ufak bir kuşku, bir düşünme, analiz etme, bir zekâ kırıntısı görememekteyiz. Bunun sonucunda da Irimiás

istediği şeyleri çok rahat gerçekleştirebilmektedir. Mecbur bırakıldıkları hayatta istediklerinin yapılacağı vaadiyle insanlar kendilerine dahi yabancılaştırılmışlardır. Kendilerine ait hiçbir düşünceye sahip değildirler. Düşüncelerini örümcek ağıyla ören Irimiás'ın otoritesi altında olan insan hiçbir şeyin farkında değildir.

Buraya kadar anlatılmaya çalışılan şey aslında insanın kendi varlık yapısına uymayan bir hayatının olduğudur. Bu hayatta insan aklının ürünü karşısında kendisini nesneleştirerek şeyleşmeyi yaşamaktadır. Kendi ürettiği nesneye bağımlı olarak özgürlüğünü de kaybeder. Hayatına yön verme yeteneğinden yoksun olduğunu düşünen insan gerçekte kendisinin ne olduğunu bilmeyen insandır. Bu insan, kendisine bir baş seçerek yabancılaştığı gündelik hayatta nesne olan ve özgür olmayan bir varlık olur. Bundan sonraki başlıkta ise; nesneleşen, şeyleşen, özgürlüğünü devreden, çürümeye terk edilen insan hayatının gündelik hayatlarda oynanan oyunda kendi kimliğinden nasıl soyutlandığı anlatılmaktadır.

1.3. Gündelik Hayatta Yabancılaşma

Bu bölümde yabancılaşma kavramı ile gündelik hayatta kapitalist sistemin donuklaştıran ve soyutlaştıran etkisi altında, emeği ile ortaya koyduğu ürüne ve sosyal çevresine karşı yaşadığı yabancılaşmayla birlikte içsel yabancılaşmayı da yaşayan birey ifade edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise, günlük yaşamında ürettiği nesneyle birlikte kendisini de nesneleştiren bireyin, gündelik hayatında *nesneliliğin başrolünü* oynadığı özgürlükçülük oyununda yaşadığı *kendiliğindenlik* kaybını ifade için kullanılmıştır.

Gündelik hayatta insan olmanın, kendi olmanın anlamını bilinçli zihinlerde sonlandıran yabancılaşma, bireyin toplumsal bağlarından kopmasına ve içsel parçalanma yaşamasına neden olur. Yabancılaşma hissi, bireyin tüm hayatı boyunca aldığı kararlar ve edimleri ile ruhsal, dışsal bir karmaşa yaşamasına neden olduğu için hayatını şekillendiremeyen bir insan tipi ortaya çıkar. Yalnızlık, çaresizlik ve kendini ifade edememe gibi duygular yaşayan yeni insan tipinin farkındalık algıları etkisiz hale gelir. Bir bakıma yaşanan bu yabancılaşma sürecinde sistemin kuralları ile gündelik

hayatına devam eden birey, yaşamın içinde kendi/insan olma durumunu tümünden bir boşluk içinde salıvermektedir ve yaşadığı karmaşanın, çelişkinin algısından uzak olan birey, kendi iç sesini, öz değerlerini kaybeder. Dolayısıyla yabancılaşma ile insani öz değerlerini kaybeden birey, artık silikleştirilmiş ve kimliksizleştirilmiş bir bireydir.

Gündelik hayat toplumsal bütünün ürünüdür. Bir denge yeridir, aynı zamanda tehdit edici dengesizliklerin ortaya çıktığı bir yerdir (Lefebvre 1998: 39). Kendi özünü gerçekleştirmek isteyen insan (özne) ile (gündelik) hayatın karmaşık denklemleri içinde boğuşan insan (nesne) varlığı, iki farklı unsur yani özne-nesne birbirinden uzaklaşmaktadır. Farklı bir ifade şekliyle, bugün insan kendi eliyle var ettiği değerlerden uzaklaşmaktadır. Dil, kültür ve sanat insan ürünü olmasına rağmen bu ürünler bağımsızlaşarak insanı karşısına almıştır. Üretim süreci, bir nesneleştirme süreci olarak insanın karşısına çıkmaktadır. İnsan bu süreçte üreticiliğini cisimleştirerek, kendi içinde kargaşa yaşayan ve kendinden ayrılan maddi nesnelere yaratmaktadır (Orcan 2009: 10).

Aydınlanma çağı öncesinde de tartışılan yabancılaşma kavramı çağımızda çeşitli filozoflarca felsefe, din, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı disiplin alanlarında sorgulanarak kavrama farklı anlamlar yüklenmiştir. Geleneksel zaman anlayışında yabancılaşma olgusuna varoluş odaklı belgeler ortaya konulmuştur. Modern dönemde ise, karmaşıklaşmış ve farklı birçok boyuta ulaşmıştır. Bu karmaşanın temel nedenleri arasında üretim, tüketim, yalnızlık, yaşanan anlamsızlık gibi şeyler yer alır. Bu özellikler nedeniyle modern hayatın gündelik insanı, yabancılaşmayı öylesine içselleştirmiştir ki adeta *çoklu bir yabancı* haline gelmiştir. Günümüzde yabancılaşma popüler bir sorun olarak görülmektedir. Meta aşkıyla sarhoş olunan dünyada insanın, insani değerleri önemli derecede boyut değiştirmiştir.

İnsan, fâni ânlar kozmosunda düşünmeye başladığı, yani iç âleminde özgürlüğün uyandığı andan itibaren, varlığın, bir zıtlar bölünmesi veya parçalanması hâlinde görüldüğünü, kendisi de dâhil olduğu hâlde, her şeyin kendine yabancılaştığını, başkalaştığını, değiştiğini, göçtüğünü, yok olduğunu görmekte, yani insan daima başkalaşan, parçalanmış, bölünen insanlar âleminde yaşamaktadır (Çağır 1978: 150-

151). Kültürel hayatta Marksist bir hegemonyanın hâkim olduğu günlerde yabancılaşma, ben ile öteki arasındaki ilişkileri açıklamak için anahtar bir kavramdır. Diğer bir deyişle kültürel pratiklerde de Marksist bir hegemonyanın hâkim olduğu günlerde -işçi sınıfı tarih sahnesinde figüran olarak değil, başrolde oynarken dönemin küçük burjuvazinin kişisel olarak gördüğü gündelik hayatlarına dair olan sorunları, tarihsel- toplumsal bir sorun olarak görmeye başlamalarına açılan bir kapıydı yabancılaşma (Çelik 2001: 155).

Pappenheim (2002: 3)'in, "kendimizi bir birey olarak ortaya koyabilmek için, gerçeğin sadece amaçlarımıza ulaşmamızı sağlayacak yönüyle ilişki kuruyor, geri kalanından ise uzak duruyoruz. Fakat bu uzaklığı ileriye götürdüğümüz ölçüde kendi içimizdeki parçalanmışlık da derinleşiyor" şeklindeki ifadesi, toplum insanının birbirleriyle kuramadığı sosyal ilişkilerde yaşanan hayatların olumsuzluğunun bir ifadesi olmaktadır. Dolayısıyla toplumda amaçlar ve hayaller ortak olsa da beraber hareket edilmediği için hayat insanlardan uzaklaşmaktadır.

Gündelik hayat özneler arasındır: Dünya özel değildir, başkalarıyla paylaşılır (Swingewood 1998: 316). Gündelik hayatta gerçekleşme, başkalarıyla paylaşılarak olur, aksi durumda yabancılaşma yaşanır. Marx'a göre gerçekleşmenin öncülleri bireylerdir. Bireylerin hazır buldukları ve kendi fiilleriyle yarattıkları sosyal ortamda özne olmalarıdır (Demir 1999: 33), özne olduklarının bilincine varmalarıdır (Demir 1999: 33). Ancak kapitalist sistem bireylere bu bilinci vermez, tersine, onu sosyal yaşama yani diğer insanlara yabancılaştırır.

Yabancılaşma çok daha fazla günümüz modern toplumunun sorunu haline gelmiştir. Yabancılaşma olgusu insanın hayatını, özsel değerlerden uzak bir yaşam tarzına ya da insan doğasına aykırı yaşam haline büründürmektedir (Orcan 2009: 10). Güce ve paraya göre yaşam sunan kapitalist düzen, insanı topluma, kendine ve diğer insanlara yabancılaştıran gerekli koşulları örmektedir. Bireyin kaybettiği dünya, diğerlerinin özel mülkiyeti olarak karşısına çıkar. Özel mülkiyet haline gelmiş bu dünyaya ulaşması için artık tek yol, emek gücünü satmak ve artık daha da yabancılaşmış emek sürecinin içerisine girmektir (Ollman 2009: 14- 15). Kendi

beyinlerinin ürünleri, onları yapan beynin çok üstüne çıkmıştır. Yapıcılar, kendi yaptıkları şeyler önünde adeta secdeye varmışlardır (Marx ve Engels 2008: 31). Böylece ürettiği metadan ayrılan insan, kendi dünyasını daha güçlü bir şekilde yeniden üretir, böylece kendi dünyasından daha fazla ayrılmış olduğunu hisseder. İnsan emeğinin ürünü olduğu ölçüde kendi yaşamından ayrı düşmektedir (Debord 1996: 23).

Gündelik hayatta karşılaşılan yabancılaşma problemine odaklanan Fritz Pappenheim'in temel tezi Marx'ın iktisadi temelli yabancılaşma kuramıyla sömürü kuramının birbirinden ayıramayacağı ve yabancılaşmanın gündelik hayatımızda kronikleşmiş olduğu yönündedir. Emek meta niteliğine bürünür bürünmez, iş insani anlamını yitirir. Aynı şekilde piyasa kurallarına tabi bir meta olan ürün de, emekçinin yaşamı dışında kalır. Marx, işçi için “yaşamını nesneye koyar; ama o zaman yaşamı artık kendisinin değil, nesnenindir. O, emeğinin ürünü olan şey değildir” der. İşçinin kendi ürününden dışlanması, sadece emeğinin bir nesneye dönüşmesi sonucunu doğurmaz. Nesneye verdiği yaşamın şimdi kendisinin karşısına yabancı ve düşman olarak çıkması sonucunu da doğurur (Pappenheim 2002: 84- 85). Lukács, öznenin kendi işgücünü meta olarak satmasıyla oluşan bu durumu öznel parçalanma şeklinde ifade eder; öznenin mekanikleştirilmiş, parçalı çalışması, işgücünün kendi kişiliğinin bütünlüğüne karşı nesneleştirilmesi artık sürekli ve aşılması imkânsız bir gerçeklik haline getirilmektedir; dolayısıyla kişilik, burada yabancı bir sisteme yalnız başına uydurulmuş ve soyutlanmış bir toplumsal parçacık olan yaşam olgusunun başına gelenler karşısında pasif bir seyirci durumuna düşmektedir (Lukács 2014: 217- 218).

Modernliğin bir manada insanlığı birleştirdiği düşünülebilir ama paradoksal bir birliktir bu, bölünmüş birliktir: İnsanları devamlı parçalanma ve yenilenmenin, çelişki ve mücadelenin, acının ve belirsizliğin girdabına sürükler. Modern olmak, Marx'ın deyişiyle “katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği” bir evrenin parçası olmaktır (Berman 2006: 27). Modern insan, kendine yabancılaşmanın ıstırabını hissetmektedir. Bu ıstırap ve bu ıstırapın doğurduğu buhran, son yüz sene içinde, artmış, şiddetlenmiştir. Bu hâl, beşerî cemiyette oluşan bazı değişikliklerle alâkalıdır. Meselâ, milyonlarca insanın büyük şehirlerde toplanıp yığılması (tabiatla irtibat ve alâkaları kesilmiş insanlar), teknik gelişme ve ilerleme, teknolojinin hâkimiyeti, endüstrileşme, kapitalizm,

kollektifleşme cereyanları, kütleleşme, yığınlaşma, makinalaşma gibi... Bu gelişmeye bakarak, beşeriyetin geleceği hakkında kötümser kehanetlerde bulunanlar da vardır. Bu da, insanın bir şahsiyet olarak yok olması neticesini doğurur (Çağıl 1978: 154).

Fromm, günümüz çağdaş toplumlarında yabancılaşmanın her yerde olduğu düşüncesindedir. Fromm, kapitalist düzenin üretim şekli neticesinde insanın ürkek ve yabancılaşmış bir hale büründüğünü söylemektedir. Çünkü bu düzen, zamanla gelişen bürokratik ve ekonomik devler yaratmakta ve birey bu büyük devler karşısında kendini çaresiz ve aciz hissetmektedir. Dolayısıyla da birey toplumsal oluşumlara katılımda aktif olamamakta ya da daha az bir oranda katılabilmektedir. İnsan bu sistemde korkak hale gelip sonunda da tükenmektedir. Tükenen insan aktif bir şekilde yaşamını sürdüremediği dünyada pasifliğe yöneltilmektedir (Ofloğlu ve Büyükyılmaz 2008: 131). Modern toplum ya da sistem, bireyin topluma yabancılaşmasını, kendi normal değerleri içinde örtük bir şekilde dayatmaktadır. Yani sistem kendi gereksinimine uygun bir insan tipi oluşturmuş ve bu insan, toplumda yalnızlaştırılmış ve yabancılaştırılmıştır. Hayatı şekillendiremeyen yalnız insanın gündeliğe tabii oluşu, gündelik hayatta kaybolan özgürlükten uzak ve kimliksiz ruhu; kendine, özüne, doğaya ve çevresine yabancılaşmış yeni bir kimliktir. İnsan içsel dünyasından alıkonulmuş, hücreleri, hisleri ve düşünceleri gündelik hayatın sistemcileri tarafından devamlı uyarılmaktadır. İnsanlar içinde boğuştukları ve karşılaştıkları olaylarda çokluboyutta yabancılaşmaya ulaşmışlardır. Denksizlikte kurulu bu sistemde, daha çok emeğe daha çok yabancılaşma; daha az çalışma ile daha çok konfor sağlayarak ruhlar altüst edilmektedir.

Kişiliğin, bütünü veya parçalarının deneyim dünyasının anlamlı yönlerine ayrılması yabancılaşmaya yol açar (Demirer ve Özbudun 1998: 9). Schaar (1961) çalışmasında gündelik dilde *yabancılaşmayı*, birisini, bir yeri ya da bir şeye yabancılaşmak, bir yerde kendini yabancı hissetmek, toplumdan dışlanmak, kendini ve çevresindekileri bilemez ve tanıyamaz hale gelmek şeklinde ifade etmiştir (Aktaran: Demirer ve Özbudun 1998:9). Gündelik hayatında kendi içinde öz faaliyetlerini anlamlandırmada zorluk yaşayan birey dolayısıyla kendinden ve toplumdan uzaklaşmaktadır.

Aslında insan düşünen, tarih bilinci olan, bilen, amaç koyan, önceden gören, öğrenen, seven bir varlık olarak kendini tarihte daha önce hiç olmadığı kadar gerçekleştirebilecek imkânlarla sahip olmuştur. Çağdaş insanın somut yaşamında birçok farklılık göze çarpmaktadır. Nesnelere dünyası oldukça fazla gürültüyle ve tehdit edici bir şekilde konuşmaya başlamıştır ve insan susmuştur. Somut yaşamında insan kendinden istenilen şeye göre işlev gören bir araç, kendinden beklenen şeye göre işlevi olan bir araç, şeyler arasında bir şey, aynı düşünceleri paylaşmadığı, aynı çıkarılarda buluşmadığı zaman duygudaşlık, özdeşlik kurulamayacak bir öteki, dolayısıyla sorumluluk hissine kapılmadan kendisine her şeyin yapılabileceği bir varlıktır. Kendi kendisiyle ilişkisinde ise, birbirinden kopuk onca bilgi yığını arasında neyi ne için öğrenmesi gerektiğini, amacını ve araçlarını belirleyemeyen, sevmeyen, sevilmediğini gören, sevgi, saygı, onur, sorumluluk gibi değerlerin bol bol kullanılmasına karşın yaşamdan büyük bir hızla uzaklaştırılmış olduklarına tanık olduğundan bunların içi boş kalıplar olduğuna gittikçe inanmaya başlayan bir varlıktır (Kızıltan 1986: 109). İnsan doğasında çöküş, insanın yaratıcılığının, canlılığının tüketilmesidir. Sistemin sunduğu imkânın imkânsızlığında insan hayatında özne olamaz ve özne olamayan birey toplumsallığını ve bilinçlilik halini kaybeder. Dahası aklı ve özgürlüğü işlevsiz, değersiz kılınır. Bilinci elinden alınan insan toplumsallaşamaz ve yaşadığı şey *yalnızlığın özgürlüğü* olur ve bunun adı, aydınlık çağda *karanlık kölelik*dir.

1.3.1. Gündelik Hayatta Özgürlükçülük Oyunu

Özgürlük her iklimde yetişen bir meyve değildir (Rousseau 2013: 74). Özgürlük, dışarıdan gelen bir güç olmaksızın, aklın ve iradenin seçme işlemidir. Özgürlük, bir nevi kendini kontrol edebilme ve öz iradesiyle karar verebilme durumudur (Çüçen 2001: 256). Yani özgürlük, iyi ve kötü yanlarıyla harmanlanmış bir lütuftur. Kişi kendisi gibi davranmak için onu ister; ama bu yalnızca kendi özgür kararlarına dayanarak kendi gibi davranması, hatta şüphesi ve korkusuyla dolu bir hayat anlamına gelir (Bauman 2015a: 86).

Foucault, çağdaş insan için özgürlüğün mümkün olduğunu düşünen insanlara karşı bir hoş görü beslemektedir. Foucault'ya göre insan aniden, içten gelen cinsel

arzuya kapılmamakta, aslında hayat, nesne edinen modern iktidar teknolojileri tarafından yönlendirilmektedir; bedenler ve onların maddeliği, enerjileri, güçleri, duyum ve zevkleri ayarlayarak işleyen bir iktidar tarafından güdülmektedir (Berman 2006: 56). Bu bağlamda Panoptikon⁶ mevcut toplumun betimleyici bir modeli olarak okunabilir; bütünün düzgün çalışmasına ve böylece herkesin mutluluğuna uygun farklı özgürlük ve tutsaklık ölçütleri sunan ve tüm bunlar sayesinde her üyesine uygun düşecek eylem için düzenli, güvenceli, tehdit edilmez bir ortam sağlar (Bauman 2015a: 32).

Jeremy Bentham'ın ünlü Panoptikon'unda bina, içerdekilerin, doktorlar, gardiyanlar ya da islahatçı yöneticileri tarafından sürekli gözlemlenmesini sağlayan merkezi gözetleme kulesinin etrafında dairesel şekilde yerleştirilmiş kafesler öbeğinden oluşur. Buradaki insanlar kendi aralarında iletişim kuramadıkları gibi gözlemlenmelerinin de farkında değildirler. Çünkü Bentham tarafından merkezi kule için zekice gizli bölmeler ve gözetleme pencereleri tasarlanmıştır. Panoptikon'da denetim vardır; fakat görevlilerle bir araya gelmek ve konuşmak mümkün değildir. İktidar, bağımlı kişinin etki altında aldığı ama kendisine bakanlara bir etki edemediği denetim haline gelir (Sennett 2011: 66- 67). Sürekli izlenen ve belli programlarla yönlendirilen üyeler aslında kuşatma altında ezildikçe, onlar için güzel bir yaşam beklentisi de her geçen gün azalmaktadır. Asla rahat edemedikleri ve sürekli izlendikleri böylesine bir yaşam onlarda terk edilmişlik hissi uyandırmakta ve bu duygu da anlaşılmasız bir suçluluk yaşatmaktadır. Bu terk edilmişlik duygusunu Heidegger “evsizlik, evrensel bir kader haline geliyor.” (Pappenheim 2002: 23) şeklinde ifade ederken Kafka ise “beni her şeyden ayıran bir boşluk var ve ben bunun sınırlarına bile uzanamıyorum.” (Pappenheim 2002: 24) deyişle açığa çıkarmıştır. Modern dünyada insanın güvenli bir şekilde bağlanacağı hiçbir unsur kalmaması sebebiyle içine düştüğü özgürlük⁷ ve yalnızlık, onu sıradanlaştırarak kaybolmuşluk duygusunu yaşamasına neden olmaktadır.

Bu manevi ıslah ortamı düşüncesini film üzerinden ele alalım; Panoptikon'un ya da bizim deyişimizle bardağın içinde baloncuklar şeklinde parçaların yani kavramların yerleştirilmiş olduğunu düşünelim. Bardağın sahibi (hilenin düzenleyicileri, büyü

⁶ Panoptikon: İngiliz filozof ve toplum kuramcısı Jeremy Bentham'ın 1785 yılında tasarlamış olduğu hapisane inşa modelidir.

⁷ Özgürlük: Bu çalışmada özgürlük, 'özgürlüğün bulunmadığı ortam' anlamında kullanılmıştır.

hava verilen dönüşü ile güçlü bir konum elde eden iktidar) bardağın içindeki parçaları (güce bağımlı olan ve tüm olaylardan etkilenen grubu) yönetmekte ve bardakla beraber içindekileri de yöneten yeraltı örümcekleri yani sistemin (sistemde denetim tek taraflı, kendi taraflı oluşturulmuş) kendisi var diyelim. Ve her bir insan bir kavramı açıklıyor, ona denk düşüyor; biri masumiyeti, diğeri hazcılığı bir diğeri hırsı ya da liderliği sembolize ediyor; bu kavramların her biri hayatın içinde var olan olgulardır. Sistemde yer alan bu kavramlar çalışma nesnemiz olan *Sátántangó* filminde insanların hayatta parça parça yaşadıkları ve hayat boyu karşılaştıkları problemlere çözüm odaklı yaklaşımları sembolize etmektedir. Bulanık zihinler üzerinden düşünen zihinlere aydınlık sunulan bu çalışmada sistemin içinde yer alan belli başlı olgular kullanılarak derinliklerde olan aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Filmde geniş bir alan kaplayan özgürlük teması, bu bölümde, hayatın gösterildiği kapalı ortamlarda, örneğin, ilk sahnenin gösterildiği Schmidtlerin evinde, meyhanede ve görülen rüyalar bağlamında *özgürsüzlük* kavramıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

İnsanın güçsüzlüğünün temasının etkili bir anlatımla işlendiği filmde kasabalının yabancılaşmaya doğru yönlendiriliş hikâyesi keskin bir şekilde de betimlenmektedir. Kasabada geleceğe yapılan yolculuk sonucunda çabalarının boş oluşu kasabalı şeyleşme ve yabancılaşma duygusu ile baş başa bırakılır. Bu duyguların yeşerdiği ilk mekân; Schmidtlerin evi.

Schmidtlerin evindeki özgürsüzlük (özgürlüğün var olmadığı ortam); görüntüde dakikalarca karanlık ve bir pencere var; “küçük dünyanızda küçücük ışığınızla yaşıyorsunuz” diyen yağmurun sesi dakikalarca dinletilmektedir. Futaki korkak bakışlarla dışarıyı gözetler. Gördükleri kâbusu birbirlerine anlatan Futaki ve Bayan Schmidt hissetmişlerdir, felaket yakındı. Burada bir şeyler yapılmalıdır ama yapamamanın acizliği ile özgürsüzlüğü yaşıyorlardı. İnsanlar neyi, ne zaman yapacaklarını bilmiyorlardı. Yönlendirilmek onlar için yanlış bir özgürlük biçimiydi.

Meyhanedeki özgürlük; Kierkegaard'ın “düşmüş halde birlikte yaşayanların dünyası” dediği ve kısaca “Man Alanı” (herkesin herkes gibi düşünüp eylediği alanı) olarak adlandırdığı (Hühnerfeld 2002: 68) meyhanede hepsi tablo gibi görünüyor. Zamanın aktığına vurgu yapan saatin tik tak sesine karşın izlenilen karede insanlar resimdeki kadar cansız ve hareketsizdir. Çözülen toplumda hayalete dönüşmüş insanlar günlük hayatında düğmelerini bile açmaya cesaret edememektedir. İçinde yaşadığı evrende (meyhane) gelişim çizgisini yakalayamamış kimse şeyleşerek özgürleşmenin özcesini yitirir.

Rüyalardaki özgürlük: Baykuşun izletildiği görüntüde dış ses rüyaları aktarmaktadır. Bayan Schmidt'in rüyası;

Bayan Schmidt bulutların üstünde uçan mutlu bir kuştur. Aşağıdan ona el sallayan birilerini gördü. Biraz alçaldı ve Schmidt'in sesini duydu. “Neden yemek yapmadın kaltak! İn aşağı hemen”. Adamın üzerinde uçtu ve ona “yarın” diye şakıdı. Yarından sonra acıkmayacaksın. Güneşin yakıcılığını arkasında hissetti, aşağı doğru indi. Bir böcek yakalamak istiyordu.

Bayan Schmidt, Hedonizmi yaşayan mutlu, hür ve özgür olan bir kadındır. Rüyasında yukarıda uçan kuş olan hedonizm, böcek yakalamak için aşağıya iner. Yani hedonizm avını yakalamak için de olsa özgürlüğünden kısa bir süre için vazgeçerek bir nevi özgürlüğü/ tutsaklığı yaşamaktadır.

Tutsaklığın bu tanımları, insanların gerçek isteklerinin bastırılmasına ve diğerlerinin beklentilerini, kendi öz arzularıymış gibi kendine mal etmesine, onlara uyarlanmasına örnek oluşturmaktadır. Bu durumda, sahte arzunun, özgün arzunun yerine geçtiği söylenebilir (Fromm 2011: 165).

Modern insan gündelik hayatında *benini* koruma çabası içerisindedir. O hem Tanrıya hizmet etmek hem de rahatlık ister, ayrıca erdemli olmak ve dünyada rahatını ve maddi durumunun yerinde olmasını ister. Bunları başarmak için de duygularının yoğunluğunu kaybetmek zorunda kalır. Yoğun yaşamak demek insanın kendinden bir şeyler vermesiyle mümkündür. Bundan dolayı: o, yapısı itibariyle “yaşam güdülleri

zayıf, ürkek, her çeşit özveriden korkan” bir varlık olarak rahatlıkla (Kızıltan 1986: 131) bir robota dönüştürülebilir.

Modern toplumda insanın robotlaşması, insanların güvensizliğini ve çaresizliğini arttırmıştır. Bu nedendir ki insan kendisine kuşkudan kurtulma ve güvenlik olanağı sağlayan yeni emirlere boyun eğmeye razıdır (Fromm 2011: 166). Lider perspektifinden bakınca da, gündelik hayat, dünyadan el etek çekmeyi ve sıradanlığı kuşatan bir kafestir. Gerçek bir boşluktur (Vaneigem 1996: 127). Çağımızın bilinci dört duvar arasında hapsedilmiş insanın ve bir mahkûmun bilinci arasında gider gelir: bireyin özgürlük alanı, bu gidip gelmedir; mahkûm edilmiş bir insan gibi, hücrenin çıplak duvarı ile oradan kaçabileceği duygusunu uyandıran demir parmaklıkları pencere arasında volta atar (Vaneigem 1996: 66). Tümüyle sömürgeleşen insan, tutum ve davranışları ile dış dünyayla kurduğu ilişkinin bilincinde olamayan, ama toplumu yöneticileri tarafından istenilen şeyleri, istenilen ölçüde, istenilen zaman ve yerde tüketen bir robot (Tolan 1981: 161) haline dönüşür. Yabancılaşma insan faaliyetlerinin tümüne uzanır ve onları uç noktalarda birbirlerinden uzaklaştırır. Aynı zamanda kendi tutarlılığını yitiren insan her yerde yaralanmaya açık hale gelir (Vaneigem 1996: 165).

Özgürlüğünden vazgeçen, insan olma özelliğinden, insani niteliklerinden, haklarından ve ödevlerinden vazgeçmiş demektir (Rousseau 2013: 9). Toplumdan kesin olarak kopmuş insan her daim bir yanılısamaydı. Özgürlük, bağımsızlık tutkusu ve adalet duygusu gibi en çok beğenilen insani özellikler kişisel olduğu kadar toplumsal özelliklerdir. Gelişmiş insan, gelişmiş bir toplumun ürünüdür. İnsanın kurtuluşu, onun toplumdan kurtuluşu anlamında değil, toplumun atomlaşmadan kurtuluşu anlamındadır. (Horkheimer 2002: 150). Foucault'nun hapishanesinde yabancılaşmış bir bilinçten kurtulup yabancılaşmanın bilincine varılmadığı sürece, ben ve öteki aynılaşamayacak ve hayatlar yaşanması gerektiği gibi yaşanmayacaktır. Çünkü bilincinden sorumlu olamayan insan kendi içinde *başka* olandır. Toplumda da *herke*stir.

İnsanın kendisi ve ruhu arasındaki eşitsiz/orantısız ilişkinin tarifinde, insanın kendi emeğiyle kendisine bir aşılmaz duvar örüşü yer almaktadır. İnsanın kendi düşüncesinde ürettiği ve sonrasında kendi karşısına duvar gibi çıkan düşünce kalıpları

vardır. Toplumun bireyleri tarafından oluşturulan düşünce kalıplarından örülü bir hapsoluşun içinde yaşamaya çalışan insan, kendisine ve topluma yabancılaşmış olmaktadır. Dalgalana dalgalana yaşanan gündelik hayatlarda kendisi ile benliği tam bir nesne halini almıştır ve duygular öldürülmüştür.

Kendi gücünü keşfedemeyen bireyin özgür olmadığı bir ortamda yaşadığı sağlıklı hayatın uygulayıcısıdır Irimiás; onun kişiliğinde günlük yaşamın mümkün olabileceği en üst düzeye ulaşması ile yabancılaşan insanların temsilcisi formunda insanların hayatlarının, düşüncelerinin, amaçlarının yönlendirilmesi ile yapılan tüm etkinliklerde soylu bir duruş altındaki sahtelik ile sistemin niteliğini maskeleyen rolü gözler önüne sermektedir. Irimiás'ın söylemlerinde yatan bu gizil zorlama ile kasabalı ilk etapta köle kıvamına getirilmiş, sonra bu kölelik durumu kendi düşüncelerinden korkan kasabalının tüm hayatına aktarılmıştır.

Sistemin içinde, yabancı, kafese girecek şekilde uyarlanmış; kafese giren yabancının kendi mahkûmiyetini algılayamaması yönünde de algı yetisinin gelişimine engel oluşturulmuştur. Böylece yabancının hayatını bütünlük içinde tanımlayamaması ve kavrayamaması sağlanmıştır. İnsanın bir yabancı olarak görüldüğü ama ifade edilişteki görüntüsüzlüğü, yaşanan ama içselleştirilemeyen hayatın altının üstüne gelmesi ve tüm bunları sadece akıl edip sonlandırılmayan bir duruş; işte bu duruşta biz de safımızı alarak eleştirdiğimiz hayatın diğer tarafından yazdıklarımız, sizlerde farklı bir oluşla gelişecektir. Bendeki yabancı sizde ayrı bir forma bürünerek sizin yabancınız olacaktır.

1.3.2. Gündelik Hayatta Kimlik Tutarsızlığı/ Kendiliğindenlik Kaybı

İçsel duyuda yaşamı hissetme, kişinin kendini anlayabilmesi ve okuyabilmesi ile olur. Her esas yorum kişinin kendi içinde olan kendi yorumudur. Dolayısıyla bu, kişinin hakikati olmaktadır. Hakikat için, insan kendi içine dönmek zorundadır ki kendiyile kavuşabilsin: İnsan *kendi içinde* olandır.

Gündelik hayatlarda öznel kimliğin öldürülüşü ile kendisine yalnızlaşan, çevresine yabancılaşan insanlar vardır; gündelik hayatta aldatışlar ve bunlara bilinçsizce kanışlar vardır. Karakterlerin kendi iradeleriyle ilişki kuramamaları onları kendilerinden koparmakta, kişiliklerinde onarımı mümkün olmayan zayıflığa doğru sürüklemektedir. Nesnelerin başrolü oynadığı ve öznelere yer olmayan hayatlarda, karakterler iç dünyalarında savrulmakta ve kimlik belirsizliği ile bireyde içsel çöküşün yaşanması hızlanmaktadır. Kişi boş bir çabayla nesne üzerinden nesnenin yansımada, kendini var etmeye çalışır. Bilincin yok edildiği zihinlerde Nietzsche (2008: 28)'nin dediği gibi, “herkes kendinden en uzaktadır, kendimiz için hiç de ‘bilen’ değiliz...”

Kapitalizm, insanın emek gücüne alıp satılan ve tüketilen bir mal muamelesi yapan sistemdir (Kızılcılık 2013: 225). Bu sistemde faaliyetin şeyleşmesi (faaliyet ile bilinç “şey” olur, “şeyler” tarafından kavranılmaya izin verirler), yabancılaşmanın sınır durumudur. Bu aşırı durum, bir kutup oluşturur, yabancılaşmanın sonucunu oluşturur, ama yabancılaşmanın kavramını ortadan kaldırmaz (Lefebvre II 2010: 221). Ortadan kaldırılamayan yabancılaşma kavramıyla beraber “bu yüzyılda öznenin silikleştiğini, artık bir kaynak olarak, hatta bir akış olarak bile görünmediğini düşünürsek özneyle birlikte ya da öznenin önce karakterin, kişinin ve kişiliğin silikleştiğini” (Lefebvre 1998: 13) düşünebiliriz.

Yabancılaşmaya neden olan değişimin hızı, yönü, boyutları, olumlu ya da olumsuz etkileri yabancılaşmaya yansımaktadır. Örneğin 19. yüzyıldan bu yana insan dünyasında oldukça köklü değişimler olmuştur. Ulus devlet, sanayi devrimi, kentleşme, demokrasi, bilim ve teknolojiyle beraber insan doğası değişmiş ve yaşamı farklılaşmıştır. Ortega'nın da belirttiği gibi ilk tohumlarının 19. yüzyılda atıldığı ve sonucunda da insan kaderinde gerçekleşen radikal bir dönüşüm olmuştur (Kiraz 2011: 165). Dönüşüm sisteminde tüm hayatlar üzerinde hâkimiyet kuran meta dünyasında insan, kendisine sunulan yapay arzularla edimleri ile daha çok tüketmeye yönelimli sanal bir yaşama sahip olmuştur. İnsan kendisine ait olduğunu zannettiği arzuları ve tüketim isteği arasında güçsüzleşmiş ve özgün benliğini kaybetmiştir ve istediklerini gerçekleştirmekten yoksun yaşadığı bu çarpık bileşen içinde bölünmüştür.

Günümüzde her toplum ödenmesi gereken insani bedele bakmaksızın, maddi gereksinimlerini ön planda tutmuş ve bu amaçla mümkün olan en fazla maddesel zenginliği gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Ancak bu maddi varlığın insan ilişkileri ve insanların ruhsal yapısı üzerindeki etkilerine bakıldığında iç açıcı bir manzara ile karşılaşmamaktadır (Tolan 2005: 296). Sartre (1965: 14)'da bu manzara ise, “çevreme bakıyorum: insanlar, kentler, gemiler, savaş. Ama gerçek değil bunlar: tıpkı korkulu düşlerdeki gibi, biraz şüpheli ve karanlık. Şu önümdeki dünya karşısında duyduğum tiksinti bile şüpheli gelir bana: yalnızca bir başka tiksintiye, günlük bir olayın yaratabileceği tiksintiye benzer: aynanın öteki yakasındayım ben.”, ve “...ansızın yanılısma ve ışıktan yoksun kalmış bir evrende insan, kendini bir yabancı gibi duyar. Yitik bir vatanın anılarından ya da söz verilmiş bir toprağın umudundan yoksun olduğu için umulmaz bir sürgündür bu” (Sartre 1965: 91) şeklinde ifade edilir.

Sosyoloji ve çağdaş psikolojide, yaygın olarak “kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, doğaya ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılaşma hissi” şeklinde kullanılan yabancılaşma kavramı felsefede, “şeylerin, nesnelere bilinç için yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi... Benin kendi özünden uzaklaşması, kişinin kendi benliğiyle ya da zihin halleriyle, kendisi arasına duygusal bakımdan mesafe bırakması durumu, kişinin gerçek benliğiyle olan içsel temasını yitirdiğini anlamasının sonucu olan kendisinden kopma hali olarak değerlendirilmektedir” (Sevgili 2005: 84).

Kendine yabancılaşma hali, insanın kendisiyle kurduğu ilişkide yaşanan bozulmayla başlar. Kendine yabancılaşan insan *benin ben* olmadığını düşünmektedir. Ben olduğunun bilincinde olan kendinde olmanın da bilincindedir. Bilincin gereksinimlerinde eksikliğin olması halinde ben kendine yabancılaşma hissini yaşar ve ben tüm kimlikleri reddeder (Çiçek 2012: 46). Birey bu süreçte gerçek benliğine karşı soğukluk duyar. Yaşamdan tat alamayan birey toplumsal yapıya uyum sağlamada zorluk yaşar. Tüm bunlar bireyin kendine yabancılaşma durumunu yaşadığı anlamına gelmektedir (Ünaldı 2011: 30).

Psikolojik anlamda yabancılaşmış bir birey, toplumsal hayatın belirsiz doğasına sığmaz. Sığındığı bu belirsiz doğa, değişmeceli anlamda, “kaybolan hayatlar”ı temsil

etmektedir. Yaşamını bazen herhangi bir maddeye bazen de ruhsal bir amaca adamaktadır ve bu adayış, bir ucunda materyalizmin veya nihilizmin, öbür ucunda kendini tanrıya kurban etmenin adı olan “kendi”nden geçme halidir. Bu bilinç kaybı ya da diğer bir anlatımı olan kendilik bilincinden yoksunluk hali aynı zamanda bireyin zorunluluğunu ve bağımlılıklarını da arttırmaktadır. Yabancılaşan birey, kendi içinde düşünemeyen, bir kişiye veya şeye referansla düşünme ve eyleme eğilimi içindedir. Referans olarak da, toplum, gelenek, ideoloji, karizmatik liderler veya doğüstü varlıklar olabilir (Ertoy 2007: 29).

*Yabancı*nın bilinci saydam bir bilinçtir: onun gördüğü her şeyi biz de görürüz. Bu bilinç öyle bir bilinç ki, nesnelere geçiş, anlamlara tutucudur (Sartre 1965: 105). Kendi yaşamını doğru bir varoluşun kırılma ve çelimsiz imgesine uygun olarak kurmaya uğraşırken, imgenin hem kırılma oluşunu hem de asla gerçek bir yaşamın yerini tutamayacağını unutmaması gerekir. Fakat içindeki burjuvanın ağırlığı, böyle bir bilince bağlı kalmasını zorlaştırır (Adorno 2002: 27). Benliğin yitilmesi ve yerine yapay bir benliğin konulması, bireyi oldukça fazla bir güvensizlik içinde bırakır. Temelde, başkalarının kendisinden istediği ve beklediği şeyin bir yansıması olduğundan, kuşkuyla doludur, bir bakıma kimliğini yitirmiştir. Bu türden bir kimlik yitimi neticesinde ortaya çıkan ani korkuyu yenmek için uyarlanmak, sürekli olarak başkaları tarafından onaylanmak, uyum sağlamak ve kabul edilmek suretiyle kimliğini aramak zorunda kalmıştır. Kendisinin kim olduğunu bilmediğine göre, eğer ki onların beklentilerine uygun edimlerde bulunursa, onlar da onun kim olduğunu bilecektir; dolayısıyla onlar bilince, kendisi de kim olduğunu bilmiş olacaktır; bunun içinse, onlara inanması yeterlidir (Fromm 2011: 166).

Akıl Tutulması'nda Horkheimer, bireyci liberal ideolojinin eleştirisini yapar. “Bireyin Yükseliş ve Düşüşü” başlıklı bölümde, bireyciliğin hem özgür birey vaadini tarihte ilk kez gündeme getirir, hem de bireyi daha en baştan ölü doğmaya mahkûm ettiğini söyler; kapitalizm tam olarak bireyin görünmesi ve kaybolmasıdır (Horkheimer 2002: 44). Özerkliği kalmayan akıl, bir araç haline gelmiştir (Horkheimer 2002: 67). Tüm bu tartışmalar kimlik üzerinden genellendiğinde, Horkheimer'in *Akıl Tutulması*'nda, bugünkü koşullarda özneye nesne veya sözcükle şey

bütünleştirilemediği ölçüde, olumsuzlama ilkesi gereğince, sahte mutlakların yıkıntıları arasından görelî doğruları kurtarmak zorundayız (Horkheimer 2002: 39) şeklinde ifade ettiği şeyde bu görelî doğrular neler olmaktadır? İnsanın kaybettiği insanlık ve bununla beraber ondan uçan ruhu ve kaybolan bilinci mi?

Üretim sürecinde üretimin mekanikleştirilmesi ile yaşanan öznel parçalanma, çalışma sürecindeki tek tek özneleri bir topluluk halinde birbirine bağlayan bağları koparmıştır (Lukács 2014: 218). Dolayısıyla yabancılaşan insan, başka herhangi bir kişiden koptuğu gibi kendisinden de uzaklaşmış ve kopmuştur. Herkes gibi o da, kendisini nesnelere algıladığı gibi beş duyusu ve sağduyusuyla algılar; ama bunu yaparken dış dünyayla ve kendisiyle üretici bir ilişki içinde değildir (Fromm 1990: 134). Yabancılaşma psikolojik faktörlerden hareketle sosyal uyumun ruhsal ifadesi ya da sosyal ilişkilerde kurulamayan bir dengedir. Dolayısıyla ruhsal sakatlanma biçiminin bir yabancılaşma olduğunu ifade eden Fromm'a göre, geniş anlamda her nevrotik belirti yabancılaşma süreci kapsamında ele alınabilir (Fromm 2015: 53). Çünkü nevrotik yabancılaşmış hasta yabancılaşmış insandır. Kişiliğinden tamamen sıyrılarak kişi kendini güçlü hissetmez. Bu çerçevede birey kendini hayatının öznesi olarak görmez. Hayata karşı korkan ve kendini yitiren insan bütüncül bir varlık değildir. İçsel boşluk ve yetersizlik duygusunu yenmek için insansal niteliklerini yansıtacağı (Fromm 2015: 61) ve bireysel yaratıcılığın gerçek varlık kipi, yaratıcılığın kaynağında kirlenmemiş ve bir mekanizma tarafından tehdit edilmeyen ilk, lekesiz biçim olan *kendiliğindenlik* (Vaneigem 1996: 212) lekelenmiştir. Kendiliğindenlik olmadığında, temel "bir şey" yoktur; hayatın dokusunda bir eksiklik, belki de kısır bir koful vardır. Bununla birlikte, kendiliğindenlik, maruz kalınan bir riskte bir şey yaratmaz. Yanılır, rasyonel tahminden ve hesaptan daha sık başarısız kalır (Lefebvre II 2010: 232).

Çalışmak, insanın doğa ile olan ilişkisinin üretken bir biçimde ifade bulması, yani yepyeni bir dünyanın ve gerçek insanın yaratılması sürecidir. Ama bu süreçte emeğin ürettiği şeyler; insana, insanın iradesine ve insanın kendi seçimine bağlı olmayan nesnelere dönüşmektedir. İnsanların bireyselliklerini yok eden çalışma biçiminin en büyük etkisi, bireyin kendi kişiliğiyle olan içsel ilişkisinde görülmektedir. Fromm'a göre çalışan insan üretim süreci içinde kendisine ait olmama hissine

kapılırken, emeklerinin ürünü de kendilerinden üstün ve güçlü bir nesne haline gelmektedir. Dış dünya ile girilen bu ilişkide kişi kendini kötü hisseder ve işine istekle gitmez (Fromm 2016: 78- 79). Kendisini kendi yaşantısının merkezi olarak algılamayan yabancılaşmış insan, aynı zamanda benlik duygusunu ve dış dünyayla ilişkisini de yitirmiştir (Fromm 1990: 134). İnsan kendi kimliğini yaşamakta başarısızlığa uğramış ve yabancılaşmıştır. Onda hiçbir ben veya kimlik duygusu yoktur ve birey kendi içinde çözülmüş ve yabancılaşmıştır. Yabancılaşmış birey, sosyal hayatta üretici bir ilişki içinde olamayıp toplumdaki diğer bireylere de yabancılaşarak (Fromm 2015: 65) kimlik ve ben duygusunu kaybeder. Ben duygusu ya da kimlik duygusu kalmayan insan edilgen insandır. Bu durumda olan bireyin sisteme adapte olması oldukça kolaydır. Fromm tarafından yabancılaşmış bireyin tanımı *Özgürlükten Kaçış* adlı eserinde şu şekilde ifade edilir:

Birey, kendi olmaktan çıkar; kültürel kalıpların kendisine sunduğu kişiliği tümüyle benimser; böylece tıpkı diğerleri gibi ve onların beklediği gibi olur. Ben ile dünya arasındaki tutarsızlık ve onunla birlikte de, bilinçli yalnızlık ve güçsüzlük duygusu ortadan kalkar. Bu mekanizma, bazı hayvanların kendilerini korumak üzere renk değiştirmesiyle kıyaslanabilir. Onlar da kendi çevrelerine o kadar benzerler ki, çevrelerinden nerdeyse ayırt edilemezler. Kendi bireysel benliğinden vazgeçen ve bir robot haline gelen kişi, çevresindeki milyonlarca diğer robotla aynı olur ve artık kendini yalnız hissetmez, kaygı duymaz. Ama ödediği bedel yüksektir; kendi benliğini yitirmiştir (Fromm 2011: 152).

Kapitalist düzen, insanı hem geleneksel bağlarından koparmış hem de özgürlüğün olumlu artışına, eleştirel, etkin ve sorumlu bir insanın gelişim sürecine büyük katkılar sağlamıştır. Fakat kapitalizm özgürlüğün olumlu yönde artış sürecine artı yönde bir etki sağlarken, diğer yandan insanı daha soyutlanmış, daha yalnız hale getirdi; bireyde güçsüzlükle beraber önemsizlik duygusunu yeşertti (Fromm 2011: 96). Özgür birey dünyanın duvarlarını aşarken tuhaf bir çelişki ile kendi etrafında duvarlar örmekte, bunları oldukça yükselterek kendisi ile geleceği arasında bir belirsizlik ve korku atmosferi yaratmaktadır. Yüzyılımızı korku çağı olarak nitelendirdikten sonra Camus, şu soruyu sorar: “Yaşadığımız dünyada göze çarpan şey, çoğu insanların gelecekte yoksun olmalarıdır. Geleceğe el atmayan gelişme, iyileşmeye umudu olmayan bir

yaşamın ne değeri olabilir?” (Kızıltan 1986: 95). Bu soruyla beraber ortaya başka bir çözümsüzlük şekli çıkmaktadır: kimliksizleşme. Kapitalizm insanı özgürleştirdi. İnsanı işbirlikçi dizgenin denetiminden, tasnifinden kurtardı; onun şansını denemesine ve kendi ayakları üzerinde durmasına izin verdi. İnsan kendi yazgısının efendisi haline geldi, risk de kazanç da kendisinini artık. Bireysel çaba onu hem başarıya hem de ekonomik bağımsızlığa götürebilirdi. Böylesi bir durumda para insanları eşitleştiren bir ögeydi (Fromm 2011: 63). Ancak aynı zamanda kimliksizleştiren de bir ögeydi. Bu bağlamda kimliksiz insan, kontrolü eline almayı geleceğin getireceği sürprizleri kaygıyla ya da umutla beklemeyi tercih etmektedir (Fromm 1990: 152).

Düşünemeyen insanın gündelik hayatın düzenleyici kendiliğindenliğine kendini bırakması, liderin özgürlük düşmanı kişiliksizleştiriciliğini güçlendirmektedir (Demirer ve Özbudun: 1998: 104). Bireyler tamamen bağımlı hale gelerek bireyselliklerini kaybederken, kapitalist düzenin büyük tanrıları “sermaye” ve “piyasa”, zaman içerisinde bağımsızlaşmayla birlikte “kişilik” kazanmaktadır (Ertoyl 2007: 64). Buna karşın birey fiziksel, düşünsel ve ruhsal boyutta sunulan yıkıcı etkilere maruz bırakılarak kimliksiz ve kişiliksiz hâle gelmektedir. Gizil bir güç tarafından işletilen sistem karşısında savunma mekanizmalarından yoksun bireye düşen asli görev; düşünmemek, sorgulamadan kendisine sunulanı yaşamak ve kendi varlığından kaçabildiği kadar kaçarak nesnelige dönüşmektir.

İnsanın kendi varlığından bir kaçışını, kendini unutmasını ifade ettiği söylenen sıradan günlük yaşamın öznesi kimdir? Heidegger bu soruya *Das Man*⁸ yanıtını verir. *Das Man*, bir tarzdır, yaşam üslubudur. “bağımlılık ve halis olmama” onun genel niteliğidir. Onda, “her bir kişi, bir ötekidir ve kimse kendi kendisi değildir”. Çünkü “das man” kişinin kendi kendisi olmasına kesinlikle izin vermez, o insanı aynı dar kalıplar çerçevesinde düşünmeye, aynı amaçlar için harekete geçmeye, aynı normlara göre davranmaya, aynı şekilde sevmeye ve inanmaya zorlayan bir (Kızıltan 1986: 117- 118) liderdir. Çalışma nesnemizde lider yani ipleri elinde tutan kişi, Irimiás, ipe attığı düğümlerle istediği yerde istediği zamanda düğüme müdahale ederek yanılısava havası ile büyülemekte kasabalıyı. Kasabalı düğümü atanın da zaten çözen olduğunu

⁸Das Man: Bütün değerlerin, ana değer olarak da insanın değerinin içeriğinden yalıtılarak yozlaştırılmasıdır.

anladığında daha fazla düğüm çözüldü oyunuyla oyalanmayacak ya da hiç anlayamayacak ve oyalanacaktır; oyalandıkça da içlerinde ruhları birbirine dolanarak yeni düğümlerin sahibi olacaklardır. Neyin doğru neyin yanlış olduğunun bilinmediği ve aldatmada bolluğun yaşandığı mekânda boğulan insan artık düşünememektedir.

Yabancılaşma olgusu bu bölümde akıl, şeyleşme, özgürlük ve çürüme kavramları üzerinden ele alınarak film hikâyesinde bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bundan sonra, çalışmanın ikinci bölümünde filmin geniş çözümlemesi yapılmaktadır. Filmde, gündelik hayatlara yansıyan yabancılaşmanın hem bireysel hem de toplumsal yansımaları görülmektedir. Nesneleşen öznenin yabancılaşmasıyla beraber filmde başkahramanlardan Estike, Doktor ve Futaki'nin yabancılaşmaları ayrı alt başlıklarda incelenmiştir. Ayrıca filmde evrensel değişim aracı olan *para*, örümcekler tarafından titizlikle örülen *örümcek ağı* gibi metaforlar da bu bölümde ele alınmıştır.

II. BÖLÜM

2. GÜNDELİK HAYATTA YABANCILAŞMA: SÁTÁNTANGÓ ADLI FİLMİN ÇÖZÜMLEMESİ

2.1. Sátántangó Filminin Çözümlemesi

Şimdiki halimle gerçek bir kesir olduğumu düşünüyorum; bir tam sayıya ulaşmak, eksiksiz bir iş çıkarmak gerektiğinde başka kesirlere gereksinme duyan bir kesir; belirli bir eylem söz konusu olduğunda, hatta üç dakikada rafadan yumurta yapılacaksa, tam sayıya ulaştıracak doğru kesrin, bütünleyicinin varlığına gereksinmesi olan bir kesir ya da kendimi bir anahtar ucu, bir kilit parçası gibi görüyorum ama sanıyorum ki rastladığım insanların yüzde yetmiş beşi, hatta neredeyse yüzde yüzü kendilerini tam sayı kabul ediyor (Godard 2008: 209).

Toplumsal ve içsel yabancılaşmanın anlaşılmasında sinema anlatısının katkısı önemlidir. Godard (2008: 101)'in deyimiyle, sinema iyimserdir, çünkü sinemada her şey mümkündür, hiçbir şey yasak değildir. Yaşamla ilişkide olmak yeterlidir. Ve yaşamda da herhalde iyimser bir yan vardır; öyle olmasaydı herkes topluca intihar ederdi. Bu son bölümde film paralelinde yabancılaşma problemi derinlemesine ele alınarak Godard'ın ifade ettiği yaşamdaki iyimser yanın keşfi umut edilmektedir.

Macar yazar Laszló Krasnahorkai'nin 1982 tarihli *Aynı* adlı romanından uyarlanan Béla Tarr'ın *Sátántangó* filmi, modern dünyanın etkilerinin, yabancılaşma kavramı üzerinden gösterildiği önemli eserlerden biridir. Dolayısıyla günümüzde yaşanan yabancılaşma probleminin okunmasında filmde işlenen olay örüntüsü incelenmeye uygun bulunmuştur. Filmde modern çağın gündelik yaşamında, insan-

toplum ilişkisinin mercek altına alınışı izlenir. Filmde gündelik hayat gerçeğinin sadeliği, tüm siyahıyla ve tüm beyazıyla sunulmaktadır. Gündelik hayatın tasvirini yapma olanağını bulduğumuz bu çalışmada ele aldığımız yabancılaşma kuramı ışığında filmle ilişkilendirilebileceğini düşündüğümüz yabancılaşma göstergeleri kullanılmış ve karakterlerin yabancılaşma durumları yorumlanmaya çalışılmıştır. Anlam ve etki alanının geniş olduğu sinema dilinin kullanıldığı bu film, yabancılaşma kavramının sorgulanmasında bütün hayatları içinde barındıran bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu aşamada filmin önemi ortaya çıkmakta ve günümüzde yaşanan yabancılaşmanın anlatımında gösterilen ustalık dikkati çekmektedir.

Filmde gündelik hayatta insanın çaresizliği, karakterlerin özgürlüğe veda edişiyile birlikte yakalandıkları yabancılaşmadan kurtulmanın imkânsızlığına vurgu yapılarak işlenmiştir. Modern hayatın hayallerde yaşatıldığı ve gerçeklerde öldürüldüğü filmde, çaresiz ve yabancı insanın özünü, “hayatın köşe taşlarının sistem düzenleyicileri tarafından tutulmuş olduğu ve hayatta çaresizliğe karşı yaşanan mahkûmiyet” oluşturmaktadır.

Filmde yabancılaşan toplumun güçlü bir eleştirisi yapılmıştır. Modern çağın sıradan insanının içine saplandığı yalnızlık ve yabancılaşma süreci etkileyici bir şekilde işlenmiştir. Modern zamanlarda yaşanan bu derin yabancılaşma ile cahiliye dönemi yeniden tecrübe edilmektedir. Bu tecrübe, “modern çağda insanlaşmayan eksik insanın iç ve dış olarak ikiye bölünmesinin” adıdır. İçi ile dışı arasında ilişkiyi koparan kişi uçurumda yaşadığı hayatta, insani yanını yitirerek yabancılaşmayı yaşamaktadır ve insan hayatının anlamına ulaşamadığı sürece güçsüz, kuralsız ve yalnız yaşamaya mahkûm olmaktadır.

Çalışma nesnemiz olan filmin karakterlerinde görülen yabancılaşma probleminde, sosyolojik ve psikolojik etkenler birbirini besleyen ve çok yönlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla uzun metrajlı bu filmin daha sağlıklı bir değerlendirmesini yapabilmek için alt başlıklar oluşturulmuştur. Analize açık olduğu düşünülen ‘gündelik hayatlara yansıyan yabancılaşma’ başlığı altında ‘yabancılaşmanın toplumsal yansımaları ve yabancılaşmanın bireysel yansımaları’ gibi alt başlıklara yer

verilmiştir. Akabinde yabancılaşmanın soyut kavramlar üzerinden işlendiği filmde ‘nesneleşen öznenin yabancılaşması’ başlığı altında da analize değer görülen *para*, *özgürsüzlük* ve *örümcek ağı* gibi kavramlardan oluşan alt başlıklar da bu son bölümde yerini almıştır.

2.1.1. Filme Giriş

Béla Tarr’ın 1994 yapımı *Sátántangó* filminde terk edilmiş bir tarım kooperatifinde yaşayan yaklaşık on iki kişinin sıra dışı hikâyesi anlatılmaktadır. Mekânın tam olarak belirtilmediği filmde, meyhane ve ev arasında geçen renksiz hayatların öyküsü anlatılmaktadır. Öyküde zamanla birlikte yaşamın da durduğu güvenden yoksun bir dünyada yaşayan, aslında yaşayamayan; buradan kaçmak isteyen ama bu gücü kendinde bulamayan insanların hayal kırıklıkları işlenmektedir.

Macaristan’ın tahrip olmuş küçük bir kasabasında sürekli yağan sonbahar yağmurlarıyla birlikte kasabada yaşayanların dünyayla tüm irtibatları kesilmiştir. Bataklığı andıran bu mekânda ne yaşamak ne de oradan kurtulmak mümkündür. Kasabalı, yaşam amaçlarını ve daha iyi bir hayat için umutlarını yitirmiştir. Filmde olaylar iki gün içerisinde ağır bir tempoda gelişir. Kasabalı iki yıl önce öldüğünü zannettikleri Irimiás’ın geri geldiğinin haberini alır. Kasabalı, bir yıllık emeklerinin karşılığı olan parayı Irimiás’ın alacağını düşünerek ondan hem korkmuş hem de onu, yaşadıkları hiçliğin kurtarıcısı olarak görmüştür.

Film, Irimiás’ın kasabaya gelişinin etkileri ve sonuçları üzerinedir. Bir akşamüstü kasabalı bir yılın emeği karşılığında büyük bir ödeme beklemektedir. Ancak bazıları kendine düşen paydan daha fazlasını alma planı yapmaktadır. Bu temelsiz planın önü, Irimiás’ın Almas planıyla⁹ kesilir. Film, toplumun devamlılığını koruma adına yapılan planın sahibi tarafından, kasaba halkının en zayıf olduğu gün, Estike’nin ölümüne yürüdüğü gün, ölüm teması üzerine inşa edişiyile devam eder.

⁹ Almas Planı: Almas’ta kasabalı için yeni bir yaşam alanı kurulması planlanmaktadır.

Kasabada yalnızlıklarına hapsolmuş bireylerin yaşadığı alanın boş derinliğini sunan uzun plan-sekansların ağırlıkta olduğu film, güçlü bir ses kuşağına ve doğadan seslere sahiptir. Film giriş bölümüyle birlikte on iki bölüm halinde kurgulanmış ve filmde yaklaşık iki gün içerisinde gerçekleşen olaylar anlatılmıştır. Her bölümde karakterlerin hikâyesi kendi başlangıç noktalarından izletilmektedir. Olaylar doğrusal olarak ilerlerken birbirleriyle ötekinin bakış açısından kesişmektedir.

İnsan-dışı varlıkların görünmesiyle başlayan uzunca bir sahnede kullanılan varlıklarla yabancılaşma olgusu, temsil eşliğinde sunulmaktadır. Günümüz insanının yabancılaşma durumu insan-dışı birçok varlıkla beraber oluşturulan hikâyede insanların mücadeleden yoksun yaşanan hayatlara vurgu yapılır. Ayrıca buldukları izbe yere refah getiremeyen insanların bilmedikleri bir hayata doğru sürükleniş hikâyesi üzerinden sistemin ağlarını nasıl ördüğüne ve bu ağlara insanların nasıl takıldıkları noktası da vurgulanmaktadır.

Resim 2.1: İnsan-dışı varlıklarla yabancılaşmanın temsili: Başboş gezinen inek sürüsü.

Hikâyeyi destekleyen en önemli unsurlardan olan filmin siyah beyaz oluşu ve sahnelerin uzunluğu biraz durağan olsa da bunlar dünyamız hakkında örtük mesajlar iletmektedir. Filmdeki siyah beyazlık gündelik yaşamın sakin yüzünün ardındaki karanlık ve çalkantılı dünyaya odaklanmamızı sağlamaktadır. Diyalogsuz ve uzun olan

bölümler ise, zihnimizin derinliklerine inmek için bir fırsattır. Filmde kasabalının günlük hayatlarındaki ham görüntüsüyle birlikte günlük rutinlerin içine dalınan hayatlarda olup bitenlerin anlamına ulaşılmaktadır. Özne deneyimlerle birey kendi hayatını buradaki karakterlerin yaşadıkları ile karşılaştırmaya başlar. Böylelikle “tikel olandaki genel olan şeyi ve bireysel olandaki sosyal olan şeyi görme fırsatı” (Bauman 2015: 19) yakalanır. Filmde birbiri üstüne yığılmış bir görüntü yoktur.

Tuhaf ilişkilerin yaşandığı kasabada insanlar tüm dünyayla irtibatlarını kesmiş, diğer yaşam alanlarıyla bağlarını koparmıştır. Her biri yaşam amaçlarını, geleceğe dair umutlarını yitirmiştir. Bu umut yitirilişi, zamanın durduğu hayatın değişen yanını algılamayan uyuş uyuş yaşayan ineklerin temsiliyle sunulmaktadır. Sonbahar yağmurlarının tüm gücüyle bastırmasıyla birlikte kooperatifte yaşamaya çalışmaktadırlar. Yaşama dair yapacak fazla bir şeyleri yoktur. Gündelik yaşamlarında yaptıkları şeyler; yemek, içmek, sevişmek, uyumak ve tango. Toplandıkları tek yer köyün meyhanesidir. Burada sabaha kadar şarap içip dans ederler.

Resim 2.2: Yabancılaşmanın yaşandığı mekân: meyhane.

Filmde başkarakterler olarak Irimiás, Bayan Schmidt, Estike ve Doktor; bunların yanı sıra Futaki, Kraner, Bay Schmidt ve Öğretmen gibi yan karakterler de izletilmektedir. Karakterler parçası oldukları düzeni anlamlandıramayarak yaşadıkları içsel çelişkilerden dolayı toplumdan uzaklaşmaktadır. Kasaba halkı bir yandan huzurlu ve çok mutlu olacakları bir hayatı düşlerken diğer yandan da maruz kaldıkları hayatın

içerisinde yabancılaşmış bir halde sıkışıp kalmışlardır. Bu sıkıştırılmış hayatlara imza atacak olan karakterimiz karizmatik lider Irimiás'tır.

Irimiás çalışmanın genelinde sistemin işleticisi olarak yorumlandığından ilk etapta Irimiás karakterini tanımak önemli görülmüştür. Bu nedenle “filmin başkahramanlarından olan Irimiás topluma kanıksatılmaya çalışılan ideal olanın simgesi ve çözülemeyen bir karakterdir” denilebilir. İnsanları içinde buldukları hayata dair anlam arayışı içine dâhil edip sonra da anlamsız bırakacak olan kişidir. Dahası insanların tek tipleştirildiği, sıradanlaştırıldığı ve kendi özünden uzaklaştırıldığı durumları ve tekdüze normların içselleştirilmesini ustalıkla sağlayan karizmatik bir uygulayıcıdır. Uygulamanın başarılı olması ile gelecekteki hayatına anlam kazandıracak, konfor katacak ideal bir yaşam arayışı içerisinde olan kasabalı, kendilerine ve birbirlerine yabancılaşır. Film boyunca gündelik hayatında yaşadığı zamanla bir bağlantısı olmayan kasabalının, Irimiás'a boyun eğişiyle birlikte arzulanırlıkları hayata nasıl kavuşamayacakları izlenir.

Resim 2.3: İdeal olanın simgesi: Irimiás.

Irimiás tarafından verilen sözlere karşı temkinli davranma yetkesinden uzak olan karakterler Irimiás'a sorgusuz itaat etmektedir. Yabancılaşmış hallerinden kurtuluş yolunun lider gördükleri kişiye bağlı olduğunu düşünmektedirler ve bu bağlılık film boyunca açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Bağlılığın beraberinde getirdiği beklentinin boşa çıkması, içsel çöküşle birlikte işlenmektedir.

Filmde diğer önemli karakterler: Toplumdan kopmuş olan yani asosyal Doktor, içinde bulunduğu toplumdan kendini tecrit eder ve içine dönük bir kişilik sergiler. O, toplumun içinde değildir ve toplum üzerine yazan-çizen entelektüel karakterdir. Yabancılaşmayı okuyan bilimsel göz de denilebilir. Tiksinti ve ürküntü hissi uyandıran mekânın penceresinden komşularını gözetlemekte; hayatın insanlara yaşattığı ihanete ilişkin bilgileri rapor etmektedir. Futaki, filmde düşünen bir karakter rolündedir, her ne kadar düşündüklerini hayata geçireme de. Bir diğer karakter de kedisine işkence eden donuk bakışlı, bir o kadar da anlamlı bakan yalnız Estike'dir. Son olarak, erkeklerle ilişkilerinde yabancılaşma sorununu kadınsal ruhunda yaşayan Bayan Schmidt'tir.

Resim 2.4: Yabancılaşmayı okuyan bilimsel göz: Doktor.

Bu filmde oyuncular olarak yalnızca insanlar izletilmez. Kasabanın etrafında gezinen sayıca fazla inekler, şehir meydanında koşuşan özgürlüğün sembolü atlar, gecenin karanlığında göz göze geldiğimiz bir baykuş, Estike tarafından zehirlenen kedi, Futaki ile aynı sahnede görüntü veren domuz, tan ağarırken herkesin kendinden geçtiği saatlerde içki bardaklarının arasına ağ ören örümcekler, dış ses ve dinmek bilmeyen yağmur bu filme dâhildir.

Resim 2.5: İnsan-dışı varlıklarla yabancılaşmanın sunumu: baykuş, kedi, domuz ve örümcekler.

Filmde yağmurun ve sisin giderek artması ‘olayların’ umutsuzluğunu vurgular. Kasabaya yerleşmiş yağmur ve sisle beraber pencere ve karanlık düzenlemesine dayalı bir görüntü kullanılır; karanlık, toplumun gerçekliğini tüm siyahlığıyla yansıtan, güven vermeyen bir görüntü çizmektedir. Pencereden yansıyan ışıkla odanın karanlık oluşu keskin bir karşıtlık oluşturmaktadır. Bu zıtlığa yağmurun sesi, sessizliği bozarak eşlik etmektedir. Kullanılan dış mekânlar insanların ait oldukları gündelik yaşamının temsilidir.

Filmde yabancılaşma, insan dışı varlıklarla özdeşleştirilerek sunulmuştur. Kullanılmış olan metaforlar ile toplumsal ilişkilerde bozulma ve birey ruhundaki çözülme işlenmiştir. Dolayısıyla gündelik hayatın içinde yaşadığını zanneden bireyin mücadelesi; köpeğin çamurda debelenmesi, başboş oynaması tüm film genelinde kasaba halkının umutlarının boş çırpınışlarına bir vurgudur. İneklerin kasabayı terk

etmesi; filmin sonunda insanların bu mekândan sürülüşünün yabancı ifadesidir. Baykuş ise tüm bunları gözetleyen, uğursuzluğuyla meşhur olandır.

2.2. Gündelik Hayatlara Yansıyan Yabancılaşma

Gündelik hayatta yaşanan yabancılaşmanın temeli, filmde Estike karakterinin kendini öldürme hikâyesi üzerine kurulmuştur denilebilir. Yabancılaşmayı yaşayan Estike'nin ölüm hikâyesi 'yabancılaşmanın bireysel yansımaları' başlığı altında ele alınacağından bu alt başlığımızda Estike'nin ölüm sonrası gündelik hayatlarda yabancılaşmanın nasıl ince ince işlendiğine yer verilmiştir.

Kasabalı, Estike'nin ölüsü etrafında toplanır ve Irimiás duygu sömürsünü konuştırur. Irimiás'ın konuşmasında gündelik hayatta yabancılaşmanın izlerine rastlanılmaktadır:

“Derin duygular içerisindeyim. Gördüğünüz üzere kafam çok karışık. Şok oldum ve sersemledim. Ama yine de sizin yanınızda olmalıyım.” Öldü bildikleri Irimiás'ın gelişinin şoku ölüm olayı ile hissedilmemiştir. “Şu anda size tek söyleyebileceğim kalbi kırılmış bir annenin hiç dinmeyecek olan ıstırabını, kalbinin en değerli varlığını kaybetmesinin acısını paylaştığımdır. Bu olay nedeniyle hepimizin üzerine ağır bir keder çöktü. Burada buna katılmayan biri olduğunu zannetmiyorum.”

Resim 2.6: Estike'nin ölüsü etrafında İrimiás tarafından yapılan duygu sömürüsü.

İrimiás, hem “şimdi çaresizsiniz” hem de “şimdi çare sizsiniz” anlamına gelen bir konuşma yapar. “Şimdi en zor şey dişimizi sıkıp düşüncelerimiz bizi çaresiz bırakırken gözyaşlarımıza başkaldırmak ve aklımızı kalbimizin önünde tutmak. Ayrıca dikkatinizi bir noktaya çekmek istiyorum. Polis soruşturmaya başlamadan önce masum bir çocuğun korkunç ölümünü, bu iğrenç olayı aydınlatmaktan başka hiçbir şey bizim için önemli olmayabilir. Şehirden dedektiflerin gelip bu korkunç olaydan bizleri sorumlu tutmasına hazır olsanız iyi olur.” İrimiás bu konuşmasıyla kasabalıyı korkutarak onları kontrol edilebilen basit bir şeye indirgemektedir.

İrimias kasabalıya “siz suçlusunuz ve ben suçunuza ortak oluyorum” diyerek kendilerinin sorumlu tutulmasına hazır olmalarını öğütler ve “yükselecek gözetleyiciye dönüşür. Kendisiyle kitle arasına bir mesafe koyar. Sizi büyüleyen dolayısıyla “size sahip olan” dünyayı gözlerinizin önüne seren bir metne dönüşür” (de Certeau 2008: 186). Yukarıdan bir göz olan İrimias, düşünemeyen ama üreten bu orta çağ insanına vadettiği şeylere ulaşabileceklermiş gibi bir durum aşılacaktır. İnsanlar görünürlüğün ortadan kalktığı yer olan aşağıdan yukarıya baktıklarında, insanlara görünür olan; gerçekte sahip olamayacaklarıdır.

İşleyen düzenli sistemde sermayeyi elinde bulunduran otoritenin, işçilerin kendi yabancılaşmasını anlamamaları için ya da geciktirmeleri için birçok oyunu vardır. Bilinç perdelenmesi şeklinde işlev gören bu süreci, György Lukács nesneleşme, Marx ise, kapitalist toplumlarda bireyler arasındaki bütün ilişkilerin, metalar arasındaki nesnel ilişkilere dönüştüğünü söyleyerek *meta fetişizmi* olarak adlandırmıştır. Marx'ın nesneleşme sürecinin özel koşullarında aradığı yabancılaşma İrimiás'ın bilinç perdeleyen konuşması ile tasvire ulaşmaktadır, şöyle ki:

“Geçmişe dönüp sizi sandalyenin, masaların üstünde yarı baygın, tükenmiş, salyalarınızı saçar vaziyette bulduğumda ki bunu asla unutamam, kalbim sıkıştı ama sizi yargılayamam. Horlamalarınız, inlemeleriniz arasından cevap vermem gereken, yardım isteyen ağlayışlarınızı duydum. Hepimiz birbirimizi iyi tanırız. Yıllardır gözümü açık tuttum. Saklanmaya çalışılan hile ve aldatmacalara karşı dikkatli oldum. Bunları öğrendim ve size uygulayacağım. Ama hiçbir şey değişmedi. Sefalet hep sefalet olarak kaldı. Fazladan iki kaşık yemek sadece ağzımızdaki havayı kirletir. Ama bu olaylar için hiçbir şey yapmadığımı fark ettim. Kesin bir çözüme ihtiyacımız var. Bu fırsattan istifade birkaç insanı toplayıp yaşamımızı garantiye alacak ve malları elinden alınmış bu küçük grubu tekrar bir araya getirmek için örnek olacak bir çiftlik kurmaya karar verdim. Kimsenin güçsüz olmadığı herkesin barış ve güven içerisinde yaşayacağı bir ada tasarlıyorum. Bu yüzden Almas'taki arazimi terk ettim. İnşaat iyi durumda sözleşmede ufak bir pürüz var. Tek sorun şu ki parayı saklamaya çalışmanın yararı yok. Para olmadan bu hayal biter. Başkent'in üretime ihtiyacı var ama bu biraz karmaşık bir durum. Bu toplantının koşulları bu işe katılacağınız konusunda beni biraz şüpheli yaptı. Sıkı çalışma ve bin bir zorlukla kazandığımız üç kuruş parayı bu işe koyacağınız konusunda bunu düşünün. Hemen karar vermeyin. Ama kader bundan böyle beraber yaşayacağımıza karar verirse bedelin ödenmiş olduğunu unutmayın. Yıldızımızı parlatmak için ölmek zorunda kalan çocuğu unutmayın. Belki de hayat bize karşı çok sert.” Yaşayacakları şeyde var olan mutsuzluk, yalıtılmış bu cümlede gizliydi. Tüm bu umut dolu sözlerin sonunda sizi bekleyen sert bir hayat var. İrimiás bu konuşmasıyla amacına kilitlendiği düşüncelerini var etmektedir.

İnsanlar sürü halinde hareket ettiklerinde sorgulama-düşünme yetileri ortadan kalkar. Düşünme yetisi başkalarının söyledikleri kadar insanda mevcutsa o insan

düşünemeyen bir varlık olur. Düşünemeyen insan, düşünebilen haline yabancı olur. Kasabalı düşünemediği ve sorgulayamadığı için gördüklerinin ve yaşadıklarının dışında pek bir şey bilmiyor. Onlar için ne gece ne gündüz, hayat donmuştu. Bilinçaltında yaşayacakları tek şey olumsuzluktu. Bu olumsuzluğun olumlayıcısı olarak da Irimiás'ı görmekteydiler. İnsanlar onu lord gibi görüyorlar. Bernard Shaw, Troçki hakkında şöyle söyler; “Troçki benim için her daim lekelenmemiş bir samimiyet ve iyi eğitilmiş bir zihinsel kapasite modeli olmuştur” (Troçki 2000: 386). Yani ona biraz mükemmel tarzda bakmaktadır. İnsanların Irimiás'a baktıkları gibi çünkü Irimiás onlardan farklı düşünmektedir. Onların iç dünyalarındaki boşluğu ve zamanı gelince de dokunacağı yeri çok iyi bilmektedir.

Toplumdan dışlanmış olan ve sevgisiz kalan on iki yaşındaki masum Estike'nin ölümünden sonra yaptığı konuşmada sorduğu “Hepimiz suçsuz muyuz?” sorusu ile Irimiás'ın amacı, suçluluk psikolojisi üzerinden onların düşüncelerine yön vermektir. Metot; önce kendilerini suçlu hissettirdi, “Siz suçlusunuz ama ben sizi suçlamıyorum” diyerek sonrasında onları rahatlattı. Onların hayallerinden bahseder, kendisinin yapacaklarını söyler. Irimiás, insanın hayal ve umutlarının neler olabileceğini biliyor ve onları kullanıyor. Sizi suçlamıyorum derken aslında “sen suçlusun bunu bil” demektedir.

İnsanlar hiçbir zaman, kendileri olamayacaklarına inandırılarak onlara ait her ne varsa ellerinden, hayatlarından alınıyor, çalınıyor. Karizmatik Irimiás, insanların sorgulamadığı şeylerden bahsederek onların düşüncelerini ve sorgulamalarını sağlayarak onları yönlendirebiliyor. Yani sorgulamalarını da kontrol altına alıyor. Şimdiye kadar akıllarında hiç olmayan bir şey vardı, ‘çocuğun ölümünden suçlu olmak’, bunu da sorgulattı insanlara.

Irimiás onları alttan alttan işler; suçluluk hissettirir, vicdanlarına dokunur. İnsanlara kendi içleri reddettirilir, insanların içleri boşaltılarak bomboş hal alır. İnsan; günahkâr, suçlu ve bomboştur. Estike üzerinden insanlara içsel baskı uygulanmaktadır. Irimiás hep bir affedici durumunda, bağışlayan, diğerleri ise günahkâr. İnsanlar yaşadıklarını anlamlandıramamakta ve acizlik revaçtadır. Yaptıkları en iyi şey boş boş

düşünmek; düşünceleri boşaltılmış insanların yapacak bir şeyleri yoktur. Hayatlarının kontrolü daima başkalarında olsun isterler. Birileri yönetsin, birileri güdülesin; tamamen teslimiyet ve zayıflık durumudur onlar için yaşamak denen şey.

Estike'nin ölüsü karşısında hissizleşme yaşanmamaktadır. Bu aslında yabancılaşmanın bir bakıma yaşanmadığını da göstermektedir. Estike'nin ölümü ile duygu hali beliren karakterlerde uyanacak sorgulamaların önü Irimiás tarafından tekrar kesilmektedir. Sistemin başı Irimiás tarafından yabancılaşma hal değiştirmektedir. Irimiás'ın Estike'nin ölüsü üzerinde konuşması ile ortaya çıkabilecek olası içsel ve dışsal çelişkinin önü vicdan sesiyle örtülmektedir. Vicdan üzerine yapılan sorgulamalar ile ters etki yaratmak amaçlanmaktadır.

Irimiás, Almas planından bahseder; kasabalıdan, akıllarını duygularının önünde tutmalarını ve onun yanında yer almalarını ister. Açık yetke yerini yeni bir yetke türüne bıraktığı için insan av olduğunun farkında değildir. Kasabalı isteklerini kendilerinin belirlediğini düşünüp büyük bir yanılsama yaşar. Irimiás'a güvenen ama sonunda kandırılan kasabalının yüzlerinde yabancılaşmanın izleri görülür.

Resim 2.7: Hüsrana uğrayan kasabalı; açılan zihinler, düşen yüzler ve kavranan hayal kırıklıkları.

Kamera, hayal kırıklıklarının yaşandığı Almas'taki evdedir. Irimiás, geleceğe dair kasabalıya vaatte bulunur. Ancak Almas'a geldiklerinde Irimiás'ın bulunduğu vaatlere dair hiçbir belirti ve ize rastlanmaz. Dolayısıyla kasabalı hayal kırıklığı yaşar. İşte izlenen bu karede özlerini yitiren, kendilerine yabancı suretler görülmektedir. Umudun yerini gözyaşı ve yenilgi alır. Yürekler yaralı, yorgun; söylenenlerin gerçek olmaması sonucunda insanlar hüznlenir.

Burada ilk defa yüzlerinde normal insan ifadesini taşıyorlar. İlk defa düşünüyorlar ve sorgulamaya başlıyorlar. Düşünüyorlar ama durum ortada, yapacakları ve hayata geçirecekleri bir planları bile yoktur. Bu boş vaade karşın zavallılığın tarifi; “yarın Irimiás'ın planı ne bakalım?” cümlesinde saklıdır.

“Sana söylemedim mi? Asla kalp kırmamalıyız. Son nefesimize kadar birbirimize güvenmeliyiz. Yoksa halimize ne olur? Söyle, ne olur? Hayal edebiliyorum. Ek binaları gördün, onlardan beş tane falan var. Bahse girerim atölyeler de oradadır. Atölye mi? Ne atölyesi?”, şeklinde aralarında konuşan kasabalı, Bayan Kraner tarafından susturulur. Ama kasabalı ek binalar ve atölyeler üzerine konuşmalara devam eder. Konuşma, “herkes sıkı çalışırsa bir ayda olur; çok iyi bir gelecek bizi bekliyor. Yarın Irimiás'ın ne yapmayı planladığını göreceğiz”, şeklinde son bulur.

Kasabalının gelecek arayışları onların hayatlarında mutsuzluğu yaşamalarını derinleştirmektedir. Bir şeylerin doğru gitmediğini fark etseler de bundan keyif almadıklarını ve bunun rahatsız edici bir durum olduğunu fark edememektedirler. Yaşanan mutsuzluğu derinlemesine hissetseler de bunun nedeninin bilincinde olmadıkları için çözüm için geçer bir planları yoktur. Mutsuzluğun kaynağını bilmemelerinin nedeni ise, gündelik hayatın içinde yerleştirilen içi boş sözlerin toplum içinde kanıksanmış olmasıdır. Mesela, yaşadıkları yerin değiştirilmesi ve başka bir yerde yeni hayat kurma fikri Irimiás'a aitti ve bu fikrin altında kendi düşüncelerinin hiçbir yeri yoktu. Çünkü yapılan yer değişikliği, fikir babasının hayallerinin gerçekleştirilmesi temelinde yapılmıştır. Onların beklentileri boşa çıkar, hayaller gerçekleşmez ve hakikatin gerçek niteliğinde mutlulukla buluşamazlar.

Resim 2.8: Bayan Schmidt: gözyaşı, hüznün, kadın ve insan.

Bayan Schmidt'in gözyaşları yaşadığı yabancılaşmayı ve yalnızlığı anlatmaktadır. Burada kasabalının da hayatta gerçek karakterler olduğu, onların yaşamı, umutları, hayal kırıklıkları kavranmaktadır. Zihinler açılmıştı, yüzler düşmüştü ve hayaller bir kez daha uçmuştu. Bir efendiye bağlı olmadan yapamayan, bellek yitimine uğratılmış insan kitlesi artık gönüllü köledir. Kandırılan ve tahakkümü kabul etmeye meyilli hale getirilen kasabalı hüsrana uğrar; burada tam olarak görülen, yaşantılarından kaçmayı düşleyen insanların dağılıklarının resmidir.

İnsanlar kendilerine sunulanın dışında fazla bir şey hayal edemez. Gördükleri üzerinden kurgulayabilir; görülemeyenler ise tasavvur edilemez. Her şey aslında bildiklerimizle, duyduklarımızla ve öğrendiklerimizle şekillenir. İnsanlara sınırlar çizilir; bu sınırlar içerisinde mutlu mesut yaşarlar. Kendilerine yaşam vaat edilen yerlere gidebileceklerini düşünürler. İnsan, aklıyla kendisinden çok güçlü olana hükmedebiliyor ama kasaba insanı kendisi gibi olana boyun eğmektedir.

İnsanlar hayatlarında hep bir baş, bir yönetici olsun ister. O yöneticiye ayak olmak sanki daha kolay ya da sistem bunu da öğretmekte bir şekilde. Filmdeki karakterlerin ruhlarındaki eksik olan mücadele gücünü başkalarına devretmeleri, içine gömülü oldukları yabancılaşmanın şiddetini göstermektedir. Düşledikleriyle Irimiás'ın onlara vadettikleri arasında dağlar kadar fark var. Bu aradaki fark dilin etkisiyle kapanmaktadır. Filmdeki dil, yerini, gündelik hayatta görsele bırakmaktadır. Onlar için

erişilmez olan dünyayı tasavvurdan uzakta olsalar bile, dil ile ifade edildiğinde o uzaklık yakın olmaktadır.

Gündelik hayatlarda yaşanan yabancılaşıma üzerine kurulan bu hikâyenin sonunda, insanlarda görülen yabancılaşıma toplumsal ve bireysel olmak üzere iki şekilde yaşanmaktadır. Çalışmanın devamında film, yabancılaşımanın toplumsal yansımaları ve yabancılaşımanın bireysel yansımaları olarak iki alt başlıkta ele alınacaktır.

2.2.1. Yabancılaşımanın Toplumsal Yansımaları

Burada karizmatik lidere kusursuz itaatle beraber toplumdaki insanların gelecek peşinden koşarken yaşamlarını farkında olmadan nasıl mahvettikleri ve nasıl boş bir ruha dönüştürüldükleri anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla kasabalıya vaat edilen hayata ulaşma çabası Almas'a yapılan yolculuk ve sonrasında yaşanan şok ile ortaya çıkan yabancılaşımanın toplumsal yansımaları şeklinde yorumlanmıştır.

Dış ses: Bir ekim sabahı, kavrulan toprağı serinleten, yolları bataklığa çeviren ve kasabayı dünyadan koparan uzun güz yağmurlarının ilk damlaları düşmeden Futaki çan sesleriyle uyanmıştı. Kilise sekiz kilometre uzaktaydı. Çanı yoktu ve kulesi savaşta çökmüştü. Çan seslerini duymak için şehir çok uzaktaydı.

Filmin ilk sahneleriyle rüzgârın karanlık ve ürkütücü sesi, yerin yüzü çamurla özdeşleşmiş kasabada görüntü, tam bir zayıf olma durumunu sergilemektedir. Kasabada hayat yoktur, olansa ölümdür. Başiboş dolaşan ve halsiz halsiz çiftleşmeye çalışan inekler hayatın değişen hızını algılamayan uyuş uyuş yaşayan bireyin temsilidir. Film çok ağır çekimlerle başlar ve sonuna kadar bu şekilde sürerek izleyiciyle gizemli bir bağ kuruluyor. Zaman, saat sesleriyle ilerlese dahi dakikalar çok ağırdır. Bu ağırlık ile yönetmen kasabada her şeyin görülmesini ve hissedilmesini sağlıyor. İşlenen ağır sahnelerle izleyicinin karakterlerle duygudaşlık kurulması sağlanarak yaşanan hayatlara yabancı oluş vurgulanıyor.

Filmde izletilen ilk sahneler hayatın anlamsız ve bir o kadar da nasıl boş yaşanabileceğinin kanıtıdır. Amaçsız, hedefsiz insan yığını, inekler ile temsilde eşleştirilmiştir. Amaçsızlığın ve hedefsizliğin insana yaptırdığı tek şey itaat etme durumu yaşadığı hayata dair hiçbir şey yapamamasıdır. İnekler köyü terk ediyor ama insanlar buldukları izbe yeri ne düzeltme ne de orayı terk etme düşüncesindedir. Onların köyden ayrılışı bir kandırmacanın sonunda gerçekleşmektedir.

Weber’de geleneksel, akılcı ve karizmatik olmak üzere egemenlik tipleri üç tanedir. Tipoloji itaat etmeyi yöneten güdülerin özel bir niteliği üzerine kurulmuştur. Geleneksel egemenlik, eski adetlerin kutsal özelliğine ve gelenek tarafından otoriteyi kullanmaya aday gösterilenlerin meşruiyetine dayanır. Akılcı egemenlik, egemenliği kullananların ve emirlerin meşru olduğu inancına dayalıdır. Karizmatik egemenlik ise, bir kişinin kahramanlık gücüne ya da kutsal niteliğine ve o kişi tarafından kurulan düzene gösterilen muhteşem bir sadakat üzerine kuruludur (Aron 1994: 385- 386). Bu bağlamda burada yabancılaşmanın karizmatik yönüne değinerek probleme Irimiás’ın karizmatik liderliği açısından bakılınca bakış açısı şu şekilde zenginleşmektedir:

“Geliyorlar”, bu başlık Irimiás ve Petrina içindir. Kasabada yaşayanlar arasında *geliyorlar* sözcüğü kulaktan kulağa aktarılır ve içlerinde büyük korku oluşur. Gelenler aslında ölmüş olduğunu düşündükleri karizmatik, kurnaz ve gizemli Irimiás ile arkadaşı Petrina’dır. İnsanlar Irimiás hakkında net düşüncelere sahip değildir. Bazıları onun Satan (Şeytan) bazılarıysa Mesih olduğuna inanır. Irimiás’ın onları buldukları hiçliğin içerisinde kurtaracaklarına inanmaktalar/ inanmaya mecburlar/ inanmaya mecbur bırakılmaktadırlar. Kutsalın geri dönüşü ile gizemli bir hava verilmiştir. Bu gizem, hayatlarını belirgin bir şekilde muğlaklığa sürüklemektedir. Söylenen tüm gerçek dışılıklar, gündelik olanın içinde yer bulmaktadır. Kasaba halkı hayattan soyutlanarak somut olan haline yabancı edilmektedir.

Kasabalının Irimis’a karşı beslediği karışık duygular beraberinde kendi ruhlarında aynı karışıklığı yaratmakta ve insani gerçekliklerinden uzaklaşmalarını sağlamaktadır. Kendini zihinsel yeteneğinden yoksun kılan ve algılayamadığı her bir oluşumdan sonra insan yaşamı, geleceği olmayan bir hayatın imkânsızlığına denk

düşmektedir. Çünkü insan, kendi içinden kendi özünü sökerek başka bir insana nakletmiştir. Bu durum Fromm'da "tapınma" ifadesinde kendini gösterir: Üreticinin boyun eğişiyle yaptığı eylem puta tapma, yabancılaşma eylemidir. Çoğunlukla sevgi denilen şey, puta taptıran bu yabancılaşma olgusundan öte bir şey değildir. İnsana tapılma türünde böylesi boyun eğici bir ilişkide seven insan, gücünü, düşüncelerini ve kendi sevgisini tamamıyla karşısındakine yansıtır; bu insan, üstün özelliklere sahip bir varlık olarak gördüğü kişiye boyun eğerek ve ona tapınarak kendine sahte bir doyum sağlar. Sergilenen bu davranış, insanın sevdiği kişiyi kendi öz gerçekliği içinde kavrayamaması değil, *kendisini* de öz gerçekliğiyle, insani güçleri olan birisi olarak kavrayamaması demektir (Fromm 1990: 136- 137).

İşçinin aklı, işçinin doğası ve çalışma şartları tarafından tahrip edilmiştir. Marx'a göre kapitalist sanayi, çalışanlarda akli ve fiziksel gerilik üretir. Gerileyen irade gücü, yaşanan zihinsel donuklukla beraber özellikle de cehaleti üretmiş ve bunların tümü devasa boyutlara ulaşmıştır (Ollman 2012: 224- 225). Yaşanan bu devasa düşünememe boyutu Irimiás'ın söylencesine karşı düşünce üretemeyen kasabalıda net olarak görülmektedir. Filme dönelim: Görünen karanlık, ötede ise beyaz var, ama o beyazda umutsuzluk ve karamsarlık kokusu var. Sis kaplı dünyada yaşanan hayatların ne kadar bulanık olduğunun sunulduğu filmde umut, aydınlık ve karanlık aynı karede izletilmektedir. Karanlıktan çıkış insanların elinde olmasına rağmen Irimiás ve Petrina'nın varlıkları, bu çıkışı insanlara sağlayacak bir gücün temsili gibi gösterilir; bu bir yanıltmacadır, kandırmacadır.

Kasabalı, Irimiás'ın yolundan gitti çünkü stratejik bir şekilde sorgulatarak onların düşüncelerini sağlayan Irimiás'tı. Kelimeler özenle seçilmişti. İnsan korktuğu, büyücü dediği bir varlığa boyun eğmekte, Irimiás küçük de olsa gruba bir özgürlük payı sunacak ve sunulan bu özgürlükle kişi kararı kendisinin verdiğini zanneder. Suçluluk duygusunun yanında biraz korku biraz da hayranlıkla örülü duyguların sahibi olan kasabalı bir yıllık emeklerini yani paralarını kurtuluş umuduna karşılık Irimiás'ın hayali sözlerine teslim etmiştir. Bütün emeklerinin karşılığını ifade eden para Irimiás'a devredilmiştir. Irimiás, ölüm üzerinden sömürüsü bol söylemleri ile insanların zayıf duygularından yararlanarak onları kandırır ve umutlar, üstüne para verilerek Irimiás'a

satılır. Irimiás'ın söylemlerinde gerçekler çarpıtılmaktadır. İnsani yanları köreltilen ve bağımlı hale gelen insan kolay şekil almaktadır. İnsan kendisiyle, toplumla ve doğayla olan ilişkisini bütünlük içinde gerçekleştiremediği sürece de sahil olmayan hayatı yaşamaya mecburdur. Olumsuz özgürleşme ile güçsüz düşen insanı *Özgürlükten Kaçış* adlı eserinde Fromm şu şekilde özetlemektedir: Sanayi devriminin ve kapitalizmin, geleneksel bağlarından koparttığı birey özgürlüğünü kazanmıştır ve bu ona bağımsızlık ve ussallık getirmiştir, ancak bu özgürleşme ile birey hayattan soyutlanmış ve güçsüz kılınmıştır yani birey olumsuz özgürleşme ile kendini gerçekleştirememiştir (Fromm 2011: 12). Fromm'a göre güçlü liderlere aşırı bağlanma tutumunun arkasında da insanın modern kapitalist ilişkiler içinde hissettiği yalıtılmışlık ve bağlantılı olarak güçsüzlük duygusu bulunur.

Seeman'da güçsüzlük duygusu, insanın kendi davranışlarını kontrol altına alamaması anlamındadır. Sosyal organizasyonlar ve toplumlarda karar alma süreçlerine dâhil olma, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesine sağladıkları ortam, var olan farklılıklara karşı gösterilen anlayış gibi konularda, farklı özellikler olabilmektedir. Dolayısıyla güçsüzlük duygusu bazı fırsatlardan yoksunluğu ifade ettiği gibi insanların kaderlerini tayin eden süreçlere seyirci kalmalarını ifade etmektedir (Ertoy 2007: 27). Seeman, kavramın bu tarz anlamını insanın daha geniş toplumsal bir düzende ilişkisini tasvir etmek için kullanmıştır. Bu, Marx'ın kapitalist toplumda sömürülen işçilere yönelik yapılan tasvire dikkat çekilen bir durumdur (Ertoy 2007: 27). Şimdi işçinin de, köle gibi, kendisini işe koşacak ve yönetecek bir efendisi olmalıdır. Bir kez bu efendi ve hizmetçi ilişkisi öngörüldükten sonra, ücretli işçiyi hem kendi ücretlerini üretmeye ve hem de deneticinin ücretlerini üretmeye, yani kendisinin yönetilmesi ve denetlenmesi işinin karşılığını - efendisine, kendisini yönetmek ve hem kendi kendisine hem de topluma yararlı yapmak üzere harcadığı emek ve yetenekleri için ödeyeceği haklı bir karşılık - ödemeye mecbur tutulması çok da yerindedir (Marx 2005: 145).

Toplumsal yabancılaşma, insanın kendi varlığının hayattaki gerçek görünümüne uygun olan bir toplumsal alandan mahrum olması anlamına gelir (Cevizci 2009: 511). Gerçek hayattaki görünüm, sistem tarafından yalnızlığa doğru yaşam sürdürmek zorunda kalan her bir birey için gizli gerçeklikler olarak kodlanmaktadır. Kendi

kararlarının sahibi olamayan ve karar almada yetersiz olan karakterler, parçası oldukları toplumda mutluluğu hissedememektedir. Sistemin kod kurbanı olan karakterler aynı zamanda kendi iç dünyalarına da yabancılaşmışlardır.

Filmde Irimiás'ın söylemlerinin insanlara etkisi olsa da sonuçsuz kalmaktadır. Sonrasında söylenenler hiçbir şekilde somutlaştırılmıyor, hayat bulamıyor. “Demek ki üretilen nesne soyutlamanın içinden geçer, asla orada yitip gitmez, ama yine de asla onu terk etmez. Soyut, somutun ikizi değildir; fakat soyut ve somut ayrılmazdır ve bunların birlikteliği gündelik hayatı oluşturur” (Lefebvre III 2010a: 169). Anlatım her ne kadar soyutluk arz etse bile şayet ruhsal, duygusal boşluk ihtiyacının giderilmesinde, anlatım bir anlam taşıyorsa, zihnimiz bizi somut olan nesnelere varlığına götürmektedir. Yani soyut-somut ilişkisi gündelik hayatta karşılığı olan söylemdeki kurmacada düşünülmesi istenilen hayal ve yaşatılan gerçek, gösterinin (hayali de olsa) gücü altında kalarak birbirlerini beslemektedirler. Söylemler güzel bir dünyaya denk gelse bile hiçbiri gerçekliğe kavuşmuyor, şeyleşmiyor. Şeyleşen, insanın kendisi oluyor. İnsan, şeyleştiği haline de yabancı oluyor. Sonra yetmiyor, karşısındaki şeye (insana) yabancı oluyor. Sonuçta ortaya kendi yaşamının birçok alanında, karar alma hakkına sahip olamayan, yarınlarına inançsız, imgelerle doyum sağlayan, bireyci, zayıf ve yenilmiş insan tipi çıkıyor.

Kurdukları hayali hayat ile yaşamaya mecbur kaldıkları gerçek hayat, yani iki yaşam arasındaki bu uçurum bireyin ruhsal ve sosyal olarak etkilenmesinin en büyük nedenidir. Şimdiki anları ve gelecekleri arasında sıkışıp kaldıkları bu durum onları kendilerine yabancılaşma noktasına getirmiştir. Şimdiki anları dış dünyalarındaki gerçekliğin sunumunu, gelecek beklentileri ise iç dünyalarında ulaşmaya çalıştıkları hayalleri temsil etmektedir. Dolayısıyla karakterlerin yabancılaşma sebeplerinden biri, dış dünyanın yanılması bol gerçekliğinde iç dünyalarında varlık elde edemeyişleridir.

İnsanlar yaşadıkları hayata bir tepki olarak kendilerini yaşamdan bir şekilde tamamen soyutlar ve bu, yabancılaşma deneyimi bağlamında oldukça önemlidir. Toplumdan yalıtılmışlığın somut biçimini yaşayan insanların yaşadıkları yabancılaşma, onları çevreden uzaklaşma boyutuna taşır. Toplum ve birey arasında oluşan mesafenin

artışı yabancılaştırmanın derinleşmesine neden olur. Toplumsal yabancılaştırma eleştirisinin ön plana çekildiği filmde yabancılaştırma, doğrudan işlenen bir kavram olmayıp kendini arzulatan modern çağın insanının, insani tüm özellik ve değerleri üzerinde yarattığı tahribat, yıkım ve parçalanmanın toplum içinde oluşan iletişimsizliğin yabancılaştırma ile sıkı bir ilişkisi de kurulmuştur. Modern dönemle birlikte kapitalist toplumlarda yabancılaştırma problemi değerlendirildiğinde bu süreçte insan olmanın değeri, çıkarıcı ilişkilerin gölgesinde ikinci plana düşmüş ve bunun yerini benmerkezciliğin temelinde gündelik çıkar ilişkisine dayalı, gelecek peşinde koşan, iletişimden kopuk yabancı insan kalıpları almıştır.

Buraya kadar gündelik hayatta yabancılaştırma olgusu filmde hayatlarını sürdürmeye çalışan insanların saplanıp kaldıkları durumun toplu analizi şeklinde ele alınmıştır. Kasabalı bilinçsizce dönüştürmeye çalıştığı hayatında kişiliği eriyen öznenin başka bir şey değildir. Sistemin dışsuz çarklarında hayatını iyiye doğru dönüştüremeyen kasabalı, devam eden bir sefaleti yaşamaya mahkûmdur. Bu durum, yabancılaştırmanın bireysel yansımaları kapsamında Futaki'nin, Doktor'un ve Estike'nin yabancılaştırması şeklinde üç alt başlıkta çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde işlenmektedir;

2.2.2. Yabancılaştırmanın Bireysel Yansımaları

Çalışma nesneminde anlatılan yabancılaştırma, karakterlerin iç dünyasında yaşadıkları derin kırılma dış dünyaları üzerinden anlatılmaktadır. Sosyal yabancılaştırmanın pençesinde barınan karakterler insani öz benliklerini yitirmelerinin sonucunda tatsız hayatlarda bireysel yabancılaştırma ile iç içe yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Hayata karşı problemleri bir ruha sahip, dış dünyayı yalnızca fotoğraf gibi algılayan ve kendi iç dünyasında, kendisiyle olan ilişkisinden kopuk (Fromm 1990: 226) ve hayata karşı boş bir ihtiras peşinde olan kasabalı içsel-ruhsal yabancılaştırmanın pençesinde kıvrınmaktadır. Benlik duygusunu yitirmiş olan kasabalı kendini başkaları tarafından kullanılan bir nesne, bir yatırım aracı olarak düşündüğünden derin bir huzursuzluk içindedir (Fromm 1990: 223). Yabancılaştırma “ben” kavramının bir hastalığıdır (Fromm 2003: 51). Dolayısıyla insanların kendi olmadıkları ve *ben*inden

uzaklaşma sürecinin sonunda yaşadıkları şey, içsel yabancılaşmanın en derin hali olmaktadır.

Seeman, toplumdan izole edilmenin görünümünün yalnızlık ve tanınmama duygusu olduğunu ifade eder. Yabancılaşmanın düşünsel açıdan yaşanan değişimin kişisel, samimi, sıcak ve birey merkezli iletişim ortamından soğuk, gayri şahsi, formal ve nesne merkezli yaşam düzenine geçişi olduğu söylenebilir. Geleneksel kalıplarda önlenemeyen bu hızlı düşüş bireyi dışlanmışlık hissine, yalnızlığa hatta toplumsal kabulden mahrum olma düşüncesine sürüklemektedir (Ertoy 2007: 28- 29).

Kendine yabancılaşmanın en genel ifadesi “bireyin kendisini ödüllendirici gerçek doyum sağlayıcı etkinlikler bulmakta yetersiz kalmasıdır” (Sevgili 2005: 93). Kendine yabancılaşma, insanın kendi kendisiyle kurduğu ilişkinin bozulmasıyla başlar. Kendine yabancılaşma “ben”in kendini “ben olmayan” zannettiği durumda ortaya çıkar. “Ben” olmak kendinde olmanın bilincinde olmaktır. Bilincin gereksinimlerinin eksik karşılanması durumunda “ben” kendine yabancılaşmayı yaşar. Kendine yabancılaşan “ben” her türlü kimliği reddeder (Çiçek 2012: 46).

Çalışma nesnemizde insanlar, sistemi işleten demir ama ışıltıdamayan bir demir; hem de sistemin pas tutan tarafının bir resmidir. Sistem “İçinle dışınla yanan da sen, yakan da sen” demektedir. Filmde sistemin bireyi tecrit edişinden ziyade toplumu top yekûn tecrit edişi işlenmiştir ve yabancılaşma bireyin kendi hayatına tamamen yabancılaşması olarak görülür. Görülen bu yabancılaşma hayatın kendi gerçekliği içinde verilmiştir. Olaylar, toplumun dışında olan ama içindeymiş izlenimi verilen Irimiás tarafından yönlendirilmekte ve edilgen karakterler hayatta savrulmaktadır.

Toplumsal yabancılaşma ilk olarak karakterlerin toplumdan uzaklaşmaları şeklinde ortaya çıkar, sonrasında sosyal koşulların etkisiyle zamanla insanlardan ve toplumdan uzaklaşan karakterlerin hissettikleri yabancılaşma, filmde iki yönlü olarak işlenmiştir. Birincisi karakterlerin gelecek hayalleri ve yaşamak zorunda kaldıkları tanımsız hayatlarında yaşadıkları içsel çelişkiler şeklindedir. Bu aşamada yabancılaşmanın izini, film karakterlerinin içsel dünyaları üzerinden de sürebiliriz.

Sessiz karakterlerin silik düşüncelerinde her şeyin anlamı boşlukta savrulmaktadır. Mesela, Estike ve Futaki'nin olayları sorgular nitelikteki düşünceleri, onları yabancılaşmaya götüren birer etkidir. Diğer bir yön ise, sahibi oldukları hayattan kendilerini, kendilerinin değil de korktukları Irimiás'ın çekip alacağını düşünülmesi ile sahip olunan insani değerlerde kayıp yaşanması, toplumun birbiri üzerindeki olumsuz etkisini göstermektedir. Irimiás tarafından yaşatılan hayal kırıklığı, karakterlerin hem kendi özlerinden hem de toplumdan uzaklaşmalarının nedeni olmuştur.

Sátántangó filmindeki karakterlerden Doktor ve Estike'nin kendilerini toplumdan soyutlamalarında, bireylerin çevresindeki insanlardan, benliklerinden ve bilinçlerinden kendisini soyutlayarak kopma hali (Cevizci 2015: 451) veya insanın insani doğasından uzaklaşması (Ertoy 2007: 30- 31) olarak tanımlanan bireyin öz-yabancılaşmasının izlerine rastlanmaktadır. Sosyolojik açıdan yaklaşıldığında kapitalizmin insanların kendi yaşamları üzerindeki kontrol kaybı ile sosyal ilişkilere etkileri olarak tanımlanan yabancılaşma (Giddens ve Sutton 2014: 93) ile tüm kasabalı yabancılaşmış, gereksinimlerinin kölesi durumuna getirilmiş, artık fiziksel ve zihinsel bakımdan insani özelliklerinden, yeteneklerinden yoksun bırakılmıştır (Tolan 1985: 307).

Irimiás kasaba halkının yaşadığı yabancılaşmaya derinlik kazandıran kişidir. Filmin ilk sahnelerinde gelecek, umut, hayal gibi kavramlar Irimiás tarafından beslenir ve yine Irimiás tarafından anlamsızlaştırılır. Bu durum bireyleri tamamen yabancılaştırmaktadır. Irimiás acılarını paylaşmış gibi yapar. “Gelecek, konfor, rahat yaşam, umut” diye diye çaresizliğe boğduğu insanları güçsüzleştiren sistemin en büyük işleticisidir. Kaybetmenin güçsüzlüğünü tüm karakterlere yaşatmıştır. Karakterlerin tümünde soyutlanmışlık hissi görülmüştür. Adı “kadın” olan varlık, bedeni üzerinden kaybedecek, ruhu eksilecek, hep bir boşlukta savrulacak. Toplum tarafından anlaşılmadığı gibi toplumu da anlamayan Estike güçsüzleşerek hayatından vazgeçecek, silikleşen gelecekle beraber ölümü yaşayacak. Futaki düşünecek ama sonuca varamayacak ve içine düştüğü güçsüzlükle beraber belirsizliğe yürüyecektir. Bir şeyleri yazıya döken Doktor sarmalın sonunda ışık huzmesini yok ederek hayatı karanlığa gömecektir.

Karakterlerde iç bulantısını ifade eden bir söylem/ifade yok. İç bulantısı, hayatların karmaşıklığı ya da yaşanan yavanlık Doktor'un kaleminden aktarıldığı kadardır. Burada yönetmen “kendi iç bulantını kendin tasvir et” diyor olabilir. Doktor bir nevi olayları kaleme alışında içine mekânın tasvirini de katarcasına insanların kendi mekânlarında neyi, nasıl yaşadıklarına dikkat çekmek istemiştir. İnsanlar yaşadıkları bu yabancılığın kaynağını kendilerinde aramadıklarından dolayı çözüme bir hayli uzak durmaktadır.

Filmde bireyler öz güçlerini kendilerine yabancı görmektedir. Geleceğe yönelik beklentilerini kendi yetenekleriyle karşılayabileceklerini bilememeleri bir yabancılaşma türüdür denilebilir. İnsanın gerçekte ne olduğuna dair algının eksikliği yabancılaşmanın ortaya çıkışını tetikler. Irimiás kasabalıya hayal kırıklığı yaşattıkça, kasaba halkı kendilerine, geleceklerine hatta insanlıklarına yabancılaşmaktadır.

“Bütün gece, bu olayın nasıl olduğunu bilmediğimizi, bu olayın olup olmadığından haberimizin olmadığını anlayana denk dönüp durdum. Bir trajedi yaşandığına inanmıştım. Şimdi siz bundan şüphe duyuyorsunuz. Ama şüphelenmek yeterli olmasa bile bazı şeyler geç olmadan anlaşılabilir. Birbirinize söylemekten çekiniyorsunuz, ama buraya gelmeden önce kaderinizin yazıldığını biliyordunuz (kader işleniyor, kaderi anlamayan beyinden, kaderi anlamayan hayatlar üzerinde çözümsüzlük üretiliyor). Bundan sonra yazgınızın öne çıkmasına izin vermelisiniz. Hayatınızı ilgilendiren her şeyde tembel davranıyorsunuz. Planlarınız suya düştü, hayalleriniz anlamsızlaştı ve köreldi. Hiçbir zaman gelmeyecek olan mucizeyi bekliyorsunuz siz kurbanlar nasıl bir kaderin peşindesiniz? Dökülen sıvalardan, kiremitsiz çatılardan, çatlayan duvarlardan dostumuz Futaki'nin durmadan söylediği ekşi bir hayat peşinde mi? Zayıf ihtimaller, yitik düşler belimizi büküp bizi uyuşuk bir hale sokmuyor mu? Zalimce konuşuyorum ama biraz dürüst olalım. Çiftliğin uğursuzlukla yönetildiğini hissettiyseniz niye bir şey yapmadınız? Elinizin altındaki bir kuşun çalılardaki iki kuştan kötü olduğunuzu düşündünüz. Ama bu korkuların işi, küçük düşürücü, anlamsız ve şakaya gelmeyecek bir şey. Buna güçsüzlük denir, güçsüzlük günahdır. Buna zayıflık denir, zayıflık günahdır. Aklınızdan çıkarmayın” şeklindeki, bu söylemlerde Irimiás, içine düştükleri bu zayıflığı “herkeste görülen bir kişilik hastalığı” (Kızıltan: 1986: 55-

56) şeklinde değerlendirerek insanın acizliğinin tasvirini yapmaktadır ve bu tasvir üzerinden çözümsüzlüğün tohumunu atmaktadır. Tasviri yapanın ‘çözüm üreticisi’ olduğunu düşünmek daha kolay geliyor insanlara. Oltaya takılan insanların bilmediği şey, tasvirin uzmanı ile kendilerini “içi boş hayatların peşinden koşturacak kişi”nin aynı kişi olduğudur. İnsanoğlu yeniden gerçekten ait oldukları doğaya salıverileceklerini düşünür. İnsan kendinden çıkıp bir türlü kendine dönemediği dünyasında Irimiás gibiler tarafından tek hamlede mat edilmektedir.

2.2.2.1. Futaki'nin Yabancılaşması

Futaki çan sesiyle uyandığını söyler, Bayan Schmidt'teki tepki korkunun sonucudur ve “Sonunda hepimiz çıldıracağız” der. Futaki Bayan Schmidt'i destekler mahiyette “Bugün bir şeyler olacağını hissediyorum” der. Rutini bozan bir ses (çan sesi) duyduğunda içlerini korku sarmaktadır. Bayan Schmidt'in kocası gelir ve Futaki saklanır. Bay Schmidt, bu gece gideceklerini söyler; çizme, ceket, radyo her şeyi al. Köyün bir yıllık emeğinin karşılığı olan “para” Kraner'deydi. Schmidt ile Kraner karar verirler; bu gece köy terk edilecektir. Parayı sekize bölerlerse asla kurtulamayacaklarını düşünüyorlardı. Parada hakkı olanları cehenneme gönderip onların hiçbir şey anlamayacaklarını söyleyen Bay Schmidt'i, Futaki duymuştur. Bay Schmidt, dışarıya çıkınca ardından Futaki de çıkar. Bu sahne bize daha sonrasında Doktor'un gözüyle de gösterilmektedir. Burada aynı olayın iki farklı bakışı sunularak iki ayrı ruh halinin yakalanmasını istemektedir.

Resim 2.9: İçsellikte yaşanan sessiz korkunun bilimsel göz tarafından görünüşü.

Yabancılaşmış birey tanımı, Marx'ta soyutlamadır, çünkü insan insana dair her şeyi ile bağımlı yitirmiştir. Türüne özgü değerlerini ifade eden yani kendi ürünüyle, etkinliğiyle ve toplumun diğer üyeleriyle olan ilişkilerinde kendinden çok az şey kalan bir birey için Marx, insanın sadece bir işçi olarak soyut var oluşudur, bu nedenle, içi doldurulmuş boşluğundan mutlak boşluğa düşebilir, diyebilmektedir (Ollman 2012: 218). Futaki'nin geleceğe dair planları çok yalın, çok basit: bir çiftlik ama zengin bir kente yakın olacak, bütün gün ayağını sıcak suya sokacak; amaçsız bir hayat. İş olarak da bekçilik yapacak, orada bile durağanlık var; hayatı yaşama ne demek bilmiyor, hayat onun yaşaması için değildi sanki. "Her şeyi unutup öylece duracağım" diyor. Tamamen insan olma özellikleri onu yormuşçasına, Futaki bu yorgunluğu atma hevesindedir. "Yalnızca hayatın nasıl geçtiğini izleyeceğim" der. Hayatı hayat yapan insan değilmiş de hayat kendi kendini yaşarmış gibi. Burada hayata yabancılaşma, Futaki'nin hayatı yaşama hayalinin tanımı üzerinden işlenmektedir.

Yabancılaşmış toplumdaki bireylerin ihtiyaçları çarpıtılarak, zaaf haline getirilir (Fromm 2003: 48). Karizmatik ve akıllı Irimiás, ne olup bittiğini anlamalarına dahi izin vermeden insanların düşlerini sislemektedir. Onları daha iyi uyutup zaman kazanıp kaçmayı ya da bir şekilde hatayı kendilerinde bulmalarını sağlamayı amaçlar ve onları dağıtarak kendi hünerlerini dönüştürebileceklerine ikna edebildiği işlerde (Bauman 2015a: 28) ve sadece temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek işlerde çalışmalarını sağlar. Yitik insan yine kanmak isteyip şehirde yeni bir hayatın ardından belirsizlik dolu yolculuğa çıkar. Bu yolculukta olağan denilen hayatlarda yaşanan sıradan şeylerin özünün keşfine doğru yol alınır. Böylece hayatlarında var olan olumsuz etkinin süresi uzatılmış olur. Fakat Futaki, Irimiás'a inanmayacak, hakkını alıp gider. Çünkü Futaki için artık her şeyin ne kadar yanıltıcı olduğu kesinlik halini almıştır. Yabancı olduğu hayatından, mekânsal yabancılaşmaya doğru sessizce yol alır. Futaki'nin yaptığı devrim, yabancı olduğu hayatına devrilmekte aslında.

Resim 2.10: Mekânsal yabancılaşmaya doğru yol alan Futaki.

Futaki: Öğrenilmiş çaresizlik, nereye gidersen git Futaki, sen gidiyorsun ipini koparmış olsan da, bağlarından kurtulsan da hiçbir şekilde aslen kurtulamayacaksın. Düşünüyorum ve düşündüğümde her şeyin aynı olduğunu görüyorum ve o şeye dokunamıyorum. Dışarda her şey aynı ve çok fazla sıradanlaşıyor. Biraz düşündüğünde her şey kötüye sarıyor gibi. Düşünür; düşünen insanlar sistemin içerisinde ne olduğunu anlayabiliyor ama onu çözümleyemiyor. Gerçekte sistemde her şey sürekli olarak sıradan bir devinim halinde olduğu için burada Futaki düşünse de nihayetinde sıradan görmeye başlıyor çoğu şeyi. Gün hiç doğmuyor, gece hiç batmıyor, zaman durağanlaşıyor burada. Saat sahnesinde zamanın ağırlığına yapılan vurgu ve hayatın yanlışlığına yapılan vurgu Futaki'nin rüyasında birleşmektedir:

Futaki'nin omzuna demir çubuklarla vurmuşlardı. Hareket edemiyordu, ağaca bağlıydı. Gerindi ve ipin kaybolduğunu hissetti. Omuzlarına baktı ve kocaman bir yara gördü. Kafasını çevirdi, bakmaya dayanamıyordu. Kazı makinasının içinde oturuyordu, toprağın altından bir şeyler çıkarıyordu. Bir adam geldi ve ona "Acele et, ne dersin de artık sana petrol vermeyeceğim" dedi. Ama toprağı kazmanın uyanmasına faydası yoktu. Tekrar denedi ama başaramadı. Sonra ağlamaya başladı. Kafasını teknisyen odasının camına dayadı, gündüz mü yoksa gece mi olduğunu bilmiyordu, sadece sonu yoktu. Öylece oturuyor, günün hangi saatinde olduğunu bilmiyordu. Dışarıdan hiçbir şey değişmemişti, gün doğmamış, gece inmemişti. Güneş ne doğmayı biliyordu ne de batmayı.

2.2.2.2. Doktor'un Yabancılaşması

Yabancılaşmanın ilk aşaması sayılabilecek olan insanlardan uzaklaşma hali Doktor üzerinden ortaya konularak işlenmiştir. Yabancılaşmayı yaşayan toplumda insanlar kendi içine dönmekte ve yaşadıkları sorunları hayal dünyalarında aşmaya çalışmaktadır. Kendi dünyasında yaşayan Doktor, karakterlerin içsel dünyalarında yaşadıkları kendileriyle olan ilişkilerindeki çözümsüzlüğü izleyiciye iletmektedir. Bu çözümsüzlükte insanlar için ikinci bir düğümün atıldığını Doktor'un tuttuğu notlardan anlaşılmaktadır. Yani yabancılaşma üzerinden üretilen ikinci bir yabancılaşma ortaya çıkmaktadır; toplumsal yabancılaşma. Bu bağlamda yabancılaşma bireye hangi taraftan yanaşırsa yanaşsın, yanaştığı noktada birey ya kendine ya da topluma yabancılaşmasıyla evresini tamamlamış olmaktadır.

Bireysel yabancılaşma ile toplumsal yabancılaşma hali Doktor'da da izlenmektedir. Bireyin yaşadığı şey, toplumun ruhuyla kendi ruhu arasındaki uyumsuzluk, bireyin kendi bütünlüğünün bozulmasına neden olur. Bütünlüğü bozulan birey yaşadığı ikilemler ile kendi benliğine yabancı bir hayat yaşamak zorunda kalır. Gündelik hayatta bireyin sosyal ilişkileri doğal zeminden kayarak zayıflamaktadır. Pekâlâ, sosyal ilişkilerinde yaşadığı yabancılaşma Doktor'a nasıl sirayet etmektedir? Doktor kendini toplumdan dışlayarak dışarıdan bakan göz edasıyla yabancılaşmanın kendisine bulaştığından habersizdir. Fakat izleyici yabancılaşmanın diğer yüzünde Doktor'u izleyerek ondaki yabancının yalnızlığını görebilmektedir. Doktor'un yazdığı yabancı hayatlarda kendi hayatı yer almasa da filmin asıl yabancı kahramanı odur. Öyle ki sarmal onda kapanır, dünya ışığının geldiği tek yer olan pencereyi karanlığa boyamak da ona düşer. Doktor tarafından diğer yabancıların tek tek karanlığa giden hikâyeleri bu sahnede somutlaştırılmış olur.

Resim 2.11: Yağmurun sesiyle başlayan sonra da karanlığa gömülen hayatlar.

Doktor: Mesleğinin doktorluk olması, şişman olması, ayyaş olması ve her şeyi sürekli kaydediyor olması; tüm bunlar için Doktor'un hayatını oluşturan, hayatında bütünlüğü sağlayan yaşamsal özellikleridir diyebiliriz. Umutsuzluğunu ve çaresizliğini alkolle bastırmaya çalışan Doktor, kendi hayatında bir şeyler yapmaktan acizdir. Tek yaptığı içki ve sigara içmektir. Komşularının hayatlarını gözlemleyerek onlarla ilgili notlar tutmakta, yorumlar yapmaktadır. Kendi hayatından bihaber olup, başka hayatlara dair her şeyi bildiğini sanma durumunu yaşayarak kendini toplumun dışında tutmaktadır. Yabancı olunan hayatlar, başka hayatlarda anlamlı kılınmaya çalışılmaktadır.

Doktor gündelik hayatta yabancılaşan hayatları belgelemekte ve not alışıyla izleyenlere değerlendirilecek bir dizi olay sunmaktadır. Doktor'un kanıksadığı işi, insanların hayatları hakkında bir dizi klasör oluşturmaktır. Doktor bulunduğu toplumdan kendini soyutlamış ve izbe evinde sadece işini yapar hale gelmiştir. Doktor'un yazdıkları ve çizdikleri yaşanan sıradan, yüzeysel ve sıkıcı hayatlardır. Bu yazıp çizmeler Doktor'un yaşam dinamiğidir. Burada şu soruları sorabiliriz; filmde izletilen hayatlar, günümüz modern insanın yaşam dinamikleri midir? Doktor bu şekilde yaşayarak hayat buluyor, pekâlâ çağın insanı nasıl yaşayıp hayat bulmaktadır?

2.2.2.3. Estike'nin Yabancılaşması

Topluma yabancılaşan birey, kendini sosyal olarak toplumdan soyutlar. İçinde yaşadığı ve kendini ait hissetmediği toplumun değer yargıları üzerinde sorgulamalara

başlar. Bir bakıma içsel yabancılaşmayı bilinç dâhilinde yaşar. Dolayısıyla birey bilinçli zihninde kendilik arayışına girer. Bu arayışta birey kendiliğin başkılığında topluma kıyasla farklılığı yaşar. Kaçınılmaz olarak da birey yaşadığı topluma ilişkin sorgulamalar ve içsel çelişkiler yaşar. Buna paralel olarak da masum Estike'nin yaşadığı içsel yabancılaşma ve sosyal yabancılaşma hali birbirini beslemektedir.

Estike'nin iç dünyası bize kapalı mekânda yani iç dünyasında sunulmaktadır. Dışarıda uyum sağlayamayan Estike, küçük dünyasında kendi dünyasını yaşamaktadır. İki dünya arasında yaşanan geliş gidişler ile sosyal ve içsel hayatta insanın yabancılığı karşılaştırmalı olarak izletilmektedir. Estike'nin ölüme yürümeden önce yaşadıkları içeriden ve dışarıdan bakan bir göz olarak sunulmaktadır. Estike insanlıklarını rafa kaldıranların, boş umutlara kanan zavallıların eğlencelerini izlemektedir. Doktor'un oraya doğru gitmesiyle ondan yardım ister ama Doktor mesleğine de yabancılaşmış olduğundan yardım edemez. Biz bu yardımı "Kız yaşamak istiyor" şeklinde okuyabiliriz. Hakaret eden ve yere düşen Doktor'dan korkan Estike, anlamsızlık ilkesini yoğun olarak yaşar ve bu yoğunluk onu ölüm olgusuna yaklaştırır.

Resim 2.12: Estike'nin gözüyle boş umutlara kananların dansı; anlamsızlığın ilkesi.

Estike, ailesi tarafından sevgi gösterilmeyen, dövülen ve hakaret edilen bir çocuktur. Kız belli ki ona yapılan bu muameleyi veya hissettirilen duyguyu saldırgan bir ruh yapısıyla özdeşim kurarak kedisine iletmektedir. Kedi, kızın kucağından gider; kedinin bu gidişi ile zaten ailesi tarafından dışlanmış olan kızın daha fazla sevgisiz ve

yalnız kalmaya tahammülü kalmamıştır. Sevgisiz bir insanın yapabileceklerini kız kedisine karşı kalpsizce yapmaktadır. Sevgisizlik acizliktir, ağlatır, bir taraftan da canavarlaştırır. İnsan insan değildir artık. Az önceki sevginin yerini psikopatlık alır. Estike'nin beslediği kedisine karşı yaptığı eziyetler izleyiciyi adeta nefessiz bırakmaktadır; hiçbir şey yapamamaktadır. Bu hiçbir şey yapamamışlık dünyadaki acımasızlığa karşı bir şey yapamayışımızla eş değerdir. Ne bir söz ne de bir müdahale söz konusu. Belki de etrafımızda yapılan böylesi birçok haksızlığa susuşumuzun sesidir bu görüntü. İnsanların insanlara yaptığı zulüm, çocuğun kedisine yaptığı acımasızlık üzerinden işlenmektedir.

Resim 2.13: Toplumun ötekisi Estike'deki sevgisizlik ve acımasızlık.

Toplumun ötekisi Estike'dir. Yalnız bir bireydir. Gördükleri ile anlamlı bir bağlantı kuramayan Estike hırçınlaşır ve kendinden daha zayıf bir canlıya güç uygular. Estike'nin kedisi ile dakikalarca yaptığı itiş-kakış sahnesinde totalitarizmden de bahsedebiliriz. Çocuk bir yandan masumiyetin simgesi ama bir yandan da kedinin üstünde etkisi vardır. Yönetici ve yönetilen durumu var. Estike “ben senden güçlüyüm buna nasıl cesaret ettin?” der. Kedi orada zayıf bir karakterdir. Güçlü her zaman haklıdır ve “senden güçlüyüm” diyerek işkence edebilir. Çocuk kedinin yöneticisi konumundadır. O kadar işkenceye rağmen kedi gidebilecekken gitmiyor, benimsemiş: Stockholm Sendromu. Kedi kaçmıyor, mutlak yönetilen (kedi) iradesini tamamen yöneticisine (Estike) teslim eder. Buradaki güçlü-güçsüz savaşı dünyadaki savaşlara odaklanmayı sağlamaktadır. Gündelik hayat, “yanılsama ve hakikat, iktidar ve güçsüzlük, insanın egemen olduğu sektörle egemen olmadığı sektörün kesişmesi” (Lefebvre I 2010b: 27) şeklinde çelişik olarak tanımlanmaktadır.

Karakterlerin toplumdan kopuk ve sıra dışı yaşamlarında doyunluğa ulaştıkları tek şey meyhanede ettikleri danstır. Estike, boş umutlara kanan kimliksizleşmiş insanların eğlencelerini izlemektedir. Kız gerçekte yüzleşir ve bu alanın içerisindeki sözde insanların örümcekler tarafından ağlarla örüldüğünü gören göz olarak umudunu kaybeder ve tercihini yapar. Bu dakikalarda sistem tarafından izole edilmiş insanların bu şekilde kendilerini nasıl yalnızlığa mahkûm ettiği vurgusu düşünülür. Sistem belirli noktalarda insanları eğlenceye, zevk almaya sürüklemekte ama adapte olamayan insan sistemin dışında kalmaktadır. Estike bu eğlence sahnesinin dışında kalan ve onu gözleyen göz olarak bu eğlencenin insanları özgürlüğe götürmeyeceğini düşünmektedir. Yani toplumun yaptıkları Estike'nin kafasında anlama ulaşamayınca Estike ikili bir yabancılaşma yaşamaktadır. Sonuç olarak, meyhanede yaşananlara bir anlam veremeyen Estike sadece içsel olarak değil, sosyal olarak da yabancılaşma hissini yaşamıştır. Farkındalık olduğu anda, mental olarak dibe vurma durumu yaşanır. Estike hayata dair umudunu yitirir. Bu hayatta acı çekmek insanı etkileyici bir yok oluşa sürükler. İnsan acılarıyla yok olmuştur ama ruh acıyı çekmeye devam eder.

Mücadeleci ruhları yok edilen bireylerin resmedildiği filmde, baş edilmez olduğu düşünülen sistem karşısında toplumsal yabancılaşmadan kendine yabancılaşma ya da toplumsal boyuttan bireysel boyuta yabancılaşma süreci işlenmiştir. Bireyin toplumla başlayan problemleri haliyle onun ruhuna etki edeceğinden bireysel yaşamına da yansıtıldığını görmekteyiz. Dışsal bozulmuşluğun içsel dünyada olumsuz etkisi Estike'nin gözüyle hissettirilir. Estike karakteri önce içsel yalnızlık hali ile karşımıza çıkar. Yaşadığı dünyaya yabancılaşan Estike, kendine yeni bir dünya yaratmıştır. Yaşadığı iki dünyanın birbirleriyle arasındaki uyumsuzluk şu noktalarda görülmektedir: Estike eski dünyasında itilmişlik ve dışlanmışlık hissi yaşar. Gücünü kullanarak kendisini yeni dünyasında kendinden daha güçsüz bir varlık üzerinde var etmeye çalışır. Estike'nin bu denli umutsuz ve kedisi üzerinde sergilediği lider tavrı ile izleyici üzerinde bir algı yaratılarak aslında sistemi ve onun insanların gündelik hayatına getirileri işlenmektedir. Estike'nin toplumla bir yaşam bağı kuramadığı hayatındaki olumsuzluk, Estike'nin yaşantısına doğrudan etki eder. Estike için artık hiçbir şeyin önemi kalmamıştır. Güvensiz bir hayatı yaşamak zorunda kalması, Estike'yi ailesinden, çevresinden uzaklaştırmış ve kendi yaşamına yabancılaştırmıştır. Estike kendine

yabancılaştığında sadece Doktor'dan, doktor olması hasebiyle yardım ister, ama yardım göremez ve sonrasında tek başına kalarak mücadelesinde yenilir.

Estike, izbe bir mekâna çekilip aynı beyaz zehirden bu kez de kendi içer ve yanından hiç ayırmadığı ölü kedisiyle birlikte ölmeye yatar. Yalnızlığın doğasına çekilerek kendi biyolojik gerçeğini karanlığa hapseder. O sırada huzura erdiğini, suçlu hissetmeyip ona iyi davranacak melekleri beklemekte olduğunu dış ses bize şöyle verir:

Evet dedi kendi kendine, melekler bunu görür, dedi. İçini bir huzur kapladı ve ağaçlara, yola, yağmura, geceye, her yere yayıldı huzur. Onların hiçbiri kötü değil, diye düşündü. Her şey basitleşmeye başlamıştı sonunda. Önceki gün olan olayları anımsadı. Ve olayların birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğunu fark edince güldü. Bu bağın şans eseri kurulmadığını hissetti. Ama ortada sözle anlatılamaz çok güzel bir bağ vardı. Her şeye ve herkese rağmen yalnız olmadığını biliyordu. Babası yukarıdaydı. Annesi, kardeşleri, Doktor, kedi, akasyalar, çamurlu yol, gökyüzü ve gece hepsi ona bağlıydı. Aynen onun da her şeye bağlı olduğu gibi. Endişelenmesi için bir sebep yoktu. Meleklerin onun için yola çıktığını biliyordu.

Resim 2.14: Biyolojik gerçeğin karanlığa hapsedilişi; yaşanan hayal kırıklığı ve 'hoş geldin' ölüm.

Yabancılaşmayı yaşayan kişi kendisini çevresinden ayrı düşmüş, insanlarla sağlıklı bir ilişki içinde bulunmayan ve çevresinden bağımsız yaşayan yalnız kalp gibi görmektedir. Estike'nin yaşadığı uzaklaşma onu çevresindeki insanlarla iletişim kuramamaya ve sonrasında kendi içine dönmeye itmiştir. İnsanın “başkalarıyla toplumsal ilişki içinde olmak, yaratıcı olmak, kimlik gereksinimi, kendini zihinsel anlamda yönlendirebilmek” gibi temel ihtiyaçlarına yönelen Fromm'da, bir insanın akıl sağlığı, bu ihtiyaçlarının karşılanma durumuyla bağlantılıdır (Demirer ve Özbudun, 1998: 31- 32). Haliyle sağlıklı bir insan olmak, toplum insanıyla iletişim halinde olmak demektir. Fakat Estike için böylesi sağlıklı bir iletişimden bahsetmek mümkün değildir.

2.3. Nesneleşen Öznenin Yabancılaşması

Yabancılaşma, kendinin bilincinde var olan hürriyetin, kendi kendine gerçeklik kazandırma yolundaki hareketinde ortaya çıkan bir kavram ve durumdur. Modern çağda özne, kendi bilincine yabancılaştığı gibi varlığın özünü de bilmez. Özünü bilmeyen ve kendi bilincinin yabancıları olan insan parçalanmış (Güneş 2016: 273) ve nesneye dönüşmüştür. Nesneleşen dünyada yabancılaşma ile kurduğu ilişkide maddesel ve zihinsel yaratma alanında ortaya çıkan *şeyleşme* öznel düzeyde bir güçsüzlük ve anlamsızlık tepkisi doğurarak kendini gösterir (Tolan 2005: 316- 317). Şeyleşme, kapitalist düzenin temel ve oldukça yaygın bir niteliği olarak değerlendirilmiştir. Kapitalist toplumlarda şeyleşme, gerçek toplumsal ilişkilerin, nesnelere arasında yaşanan bir ilişki şeklinde ortaya çıkması ve algılanması durumudur. Şeyleşme böylece toplumsal ilişkiler üzerindeki bilinçlenmeyi engellemiş olmaktadır. O halde şeyleşme, nesnelere arasındaki ilişkilerin, toplumsal ilişkilerin gerçek içeriğini maskeleyen kaynaklanmaktadır (Tolan 2005: 316).

Meta ilişkisi sonucunda görülen *şeyleşme*, kesin anlamını hem toplumun nesnel gelişiminden hem de insanın toplumsal davranışı yönünden kazanır; ayrıca gerek insanların özbilinçlerinin şeyleşmenin çeşitli biçimlerine boyun eğmesi yönünden gerekse kavranan sürecin olumsuz etkilerine karşı direnç göstermek, böylece oluşan ikinci *doğanın* şartlarında kölelikten kurtuluş çabalarında (Lukács 2014: 210) kasabalı

şey olmaktan kendini alamaz ve hayatlar değersizleşerek yaşanır. Emeklerinin metaya dönüşümüyle birlikte kendileri de nesneleşmiştir ve gerçekliğin yok olmasının önüne geçememişlerdir.

Hegel'in felsefesinde yabancılaşma, insanın bilinçlilik durumuyla ilişkili olarak evrenin tamamen yabancı bir ruh olduğu düşüncesinden hareketle öznenin kendisini bir nesneymiş gibi bilmesinin ön şartı olan kavram şeklinde tanımlanmıştır (Yüksel 2014: 162). İnsan, edimlerinin ortaya koyduğu ürünlerde kendini kaybeder, yolunu bulamaz. Yaratmış olduğu şey kimi zaman, kendisini köleleştiren bağımsız bir form haline gelir. Kimi zaman icat ettiği şey büyüler onu, gözünü kamaştırır. Kimi zaman da elleriyle ortaya koyduğu ürün alınıp satılabilir bir eşya, bir nesne haline getirir onu. Kısaca insan ile nesne arasındaki ilişki öteki olma ve yabancılaşmadır (Lefebvre 1968: 13).

Şekilsiz öznellikte kayboluşu (Lefebvre 1968: 15) yaşayan ve geçimini topraktan sağlayan kasabalı, hayatına devam edebilmek için adaletsiz bir anlaşma karşılığında sistemin öncüsü ve sözcüsü olan Irimiás'a bir yılın emeği olan parasını devreder. Dolayısıyla emeğinin karşılığını kaybeden kasabalı artık yaşama dair etkin bir varlık değildir. Yaşadıkları hayal kırıklıkları onları mutsuzluğa mahkûm etmiştir. Sonuçta hayatın akışını kavrayamayan, olayları bütünlük içinde algılayamayan ve insani vasıflarını yitiren kişi yaşadığı yabancılaşmanın etkisiyle kendisini bir nesne olarak duyumsamaktadır.

Modern toplumunun köleleri, incelmış kölelerdir; çünkü köleliğin tanımı baş eğmekle ya da işin ağırlığıyla yapılamaz; ama insanın metaya indirgenmesiyle ve bir araç olmakla tanımlanabilir (Tolan 1981: 160- 161). Öznenin ötekileşerek nesne halini alması yabancılaşmadır. Marx'ta yabancılaşma şu şekilde yorumlanır: "İnsanın kendi eylemleri onun tarafından yönetilmek yerine, onun üstünde, ona karşı işleyen yabancı bir güç olup çıkar" (Fromm 1990: 135). İnsan insanlığını nasıl zayıflatır? İnsansızlaştırma politikası, sistemin üretim makinesi olarak gördüğü insanın nesneye indirgenişi ile insanı insani değerler bağlamında zayıflatan her şey yabancılaşmaya eş olmaktadır. Gücünün farkında olamayan insan bölünerek kölelik kıvamında gündelik hayatında insanlaşamamanın düşük seviyelerini yaşamaktadır. Dünü bugüne yabancı

olan, hayatını sağlam temellere oturtamayan insan birçok yönden araçsallaştırılmıştır. Kendisiyle, içinde yaşadığı toplumun üyeleriyle sağlıklı ilişki içinde bulunamayan bireyin yaşadığı yabancılaşma aslında çöküştür. Bu çöküş insanın ait olduğu “kendisinden” arınmasına dolayısıyla da öznenin nesneleşmesine sebebiyet verir.

Film, İrimiás’ın köye gelişinin etkileri ve sonuçları üzerine ağır bir tempoda gelişen olaylarla devam eder. İrimiás ve Petrina yıkıcı bir rüzgâr sesiyle kaplı yolda yürümektedir. “Mutlu olup olmadığımızı rüzgârın sesinden anlayabiliriz. Mutsuz insana evinin korunaksızlığını anımsatır bu ses, onu kış uykularından, huzursuz düşlerinden uyandırarak. Mutlu adam içinse korunmuşluğunun şarkısıdır: öfkeli uğultusunda, artık ona karşı etkisiz olduğunu itiraf eden fısıltıyı da işitir” (Adorno 2002: 51). Kasabalının mutsuzluğunun fısıltısında İrimias ve Petrina’nın yürüyüşüne eşlik eden, sokakta savrulan yapraklar ve kâğıtlar izletilmektedir. Rüzgâr bize düzeni ve düzensizliği göstermektedir. Düzen; rüzgâra ve fırtınaya karşı yürüyen ve yürümeye devam eden, dıştan var olduğu yanılsamasını yaratan İrimiás ve Petrina’dır. Düzensizlik ise düzenin içinde olan ve rüzgâr müziğinin ritmiyle sokakta savrulan yapraklar ve kâğıtlardır.

İrimiás ve Petrina yürüyüşlerinde düzenin temsilcisi olarak görülüyorlar ama aslında düzene uydurma bir şekil verilerek başka yerlerde düzensizlik oluşturulmaktadır. Düzen içinde düzensizlik, insanlara doğru olarak sunulmaktadır. Kare bunu çok da güzel göstermektedir. Uçuşan kâğıtların beyaz olması insanların saflığı ve temizliği; boş olması ise insanlardaki boşluğa atıftır. Sokaktaki kâğıtların uçuş uçuş olması ile sunulan dağınık sahne ile insanların sefalet ve yoksulluğa sürüldüğü bir dünyanın tasviri yapılmaktadır. Sistemin insanların zihinlerine yerleştiği bir düzenle kişi, kendini hayata karşı savunmasız, soyut ve aciz hissetmektedir.

Resim 2.15: Düzenin düzensizliği: Irimiás, Petrina, rüzgâr ve kâğıtlar.

Marx'ın anlayışında iyi toplum, insana, üzerinde edimde bulunmaya açık bir parça olarak bakan değil; insana, gerçek özne olarak eylemde bulunabilme özgürlüğü tanıyabilen toplum idi (Taş 2007: 40). Ancak Irimiás bu bakışın tersi bir bakışta topluma bakarak söz vermektedir. Verilen sözlerden sonra paralarını Irimiás'a teslim eden köylüler artık bir yıllık emeklerine yabancıdırlar. Şeyler dünyasının değer kazanmasıyla birlikte insanların dünyası değersizleşir. Köylüler şeylerin karşısında yabancı şeyler olarak yerlerini almıştır. Irimiás'a verilen paralar karşısında köylüler nesnesiz kalmışlardır. Tüm dünyayı dönüştüren insan aynı zamanda kendinden olanı (insanı) dönüştürerek, insanı kendine başka kılmaktadır. Olmayan süper gerçeklik bir şekilde insanlara sunulurken hayatlara egemen oluyorlar ve böylelikle insan gerçek olandan ve anlamdan uzaklaştırılmış olmaktadır.

İnsan dâhil her şeyin kestirilebilir, hesap edilebilir duruma geldiği (Pappenheim 2002: 32) modern dönemde insan, oldukça fazla itibar kaybetmiş, basitçe nesne seviyesine indirgenmiştir (Pappenheim 2002: 72). İnsan bağımsız ama kendisine yabancı bir varlık olmayı başarmıştır. Sonuçta insanın emeği nesne haline gelmiş ve insan ürününe yabancılaşmıştır. Onun nesneye kattığı hayat, kendi karşısına düşman bir güç halinde çıkmıştır (Marx 1971: 141- 142). Filmde insan, kendi hayatının öznesi değil nesnesi durumuna gelmiştir/getirilmiştir; bu süreçte insan kendi özüne ayırık bir hale bürünmüştür. İnsanın yabancılaşmasının uç boyutlara ulaştığı günümüz

toplumunda insan kendi ruhuna, özüne yabancılaşmış ve öldürdüğü insani duygularla tam bir makineye dönüşmüştür. Tükettiği maddi manevi her olguda yavaş yavaş yabancılaştığını hissetmekte, yabancılaştıkça da insani varlığı yok olmakta; öz ve özne birbirine yabancı iki şey olmaktadır. Benin içi ve dışıyla çizilen sınırdaki kendine yabancılaşmış nesnelere toplandığı meyhane, insanların düşledikleri hayata yakın olduğunu düşündükleri sanal bir dünyadır. Bu dünya aynı zamanda yanılısamanın yaşadığı gerçek mekândır. Meyhane, kasaba halkının kendilerini var ettikleri ve onlar için korunaklı bir mekândır. Bu mekân onlar için birçok ortak noktayı barındırmaktadır; hepsinin hedefi aynıdır, dolayısıyla bir olmaktadır orada. Bu mekânda barınamayan Estike, Futaki ve Doktor'dur. Onlar toplumun *ötekisidir*, toplumun *nesnesidir*.

Yönetmenin iki ayrı noktadan izlettiği filmde hangi noktadan filmin çekim alanına girilirse o noktadaki duygu hali büyüyecektir. Köşesinden çıkmayı başaran insan, içindeki taarruz duygusuyla tanışıp birçok şeye direnebileceğini görecektir. Sistem egemenliğini arttırdıkça birey, o denli bağımlı ve o denli yabancı olacaktır ve kasabalı bu atmosferden kaçıp kurtulmak ister.

Kasabalıdaki kaçıp kurtulma isteği nesneleşme boyutuyla açıklanabilir. Bunun için de önce kafalarında korku ve hayranlık besledikleri Irimiás'ı putlaştırdılar. Sonra ona boyun eğerek hayatlarının şekillenmesinde büyük görev atfettiler. Bu da kendilerine ve buldukları yere yabancılaşarak yaşam sürmelerine neden oldu. Güzel günlerin hayali içinde insan olmayı başaramayanlar tamamen kendilik değerlerini yitirir. Yeni bir oluşa doğru açılma arzularını gerçekleştirmede tamamen başarısız olurlar. Kasabalının yaşadığı yabancılaşmada ortak olan şey; benlikleri ve yaşama ait düşünceleriyle ilişkilidir. Benlikleri zayıf ve bu paralelde de yaşama dair düşünceleri insani düşünce boyutuna kıyasla cılız kalmaktadır.

2.4. Yabancılaşma ve Para

Simmel'in para ekonomisinin yol açtığı problemlere ilgisi, ilk bakışta, Marx'ın kapitalizme yönelik ilgisiyle paraleldir. Marx için mevcut sosyo-ekonomik problemler

kapitalizme özgüdür; oysa Simmel'e göre bu daha büyük bir trajedinin sadece küçük bir sahnesidir: Nesnel kültürün yükselişi karşısında bireyin güç kaybına uğramasıdır (Simmel 2014: 12).

İnsanlara 'ne olduklarını' veya 'ne düşündüklerini' soran ve aldığı cevaplarla sosyal nicel hale getirerek açıkladığına inanan akademik sosyologların aksine, Simmel insanların, gündelik hayatın hareketliliğinde vücut bulan etkileşimin her momentinde 'ne olduklarını' okuyarak anlayan zihindir. Bu zihin, modern insanlığın içine sıkışıp kaldığı durumu şöyle özetler: anlamsız denemeyecek ama birey için çok da anlamlı olduğu söylenemeyecek muazzam sayıda kültür unsurunca kuşatılmışlık hissi. Yabancılaşma tam da nesnel kültürün hayatın kendisini engelleyen bir güce dönüşme sürecidir (Simmel 2014: 13- 14).

Simmel açısından bir mübadele formu olan para, dünyanın daha fazla şeyleşmesine ve bu şeyleşmiş modern dünyada insanların yabancılaşmasına yol açar. Hatta para, şeyleşmiş bir dünya var etmekle kalmaz; niceliğin nitelik üzerindeki gücünü ve hâkimiyetini arttırarak bu şeyleşmiş sosyal dünyanın zamanla daha da rasyonelleşmesine sebep olur (Simmel 2014: 13).

Paranın özünü ve rolünü çözümleyen Marx, özel mülkiyet rejiminde paranın, değişimlerin ve insanlar arasındaki ilişkilerin aracısı olduğunu gösterir. Meta kendinde tüm niteliksel belirlenimi yitirerek yalın bir değişim parası durumuna geldiği için, bu aracı rolü paraya düşmüştür. Değişimlerin evrensel aracısı olan para, ilk bakışta insanlar arasında genel bir bağ olarak görünür; gerçekte ise yol açtığı ve her türlü gerçek insanal ilişkiyi yıkan zenginlik susuzluğu ile onları böler ve birbirlerine düşürür. Böylece şeyler ve insanlar üzerinde egemen olarak hüküm süren ve her türlü kullanıma uygun olan para, her şeyi satın alınabilir kılarak ve böylece insanlar arasında onların gerçek bağlarını engelleyen ilişkiler kurarak, toplumsal ilişkileri bozar (Marx 2011: 282- 283).

Kapitalist toplumda para, insanların içinde kendi yabancılaşmış varlıklarına taptıkları gerçek Tanrıdır (Marx 2011: 246). Paranın şeyleri sahiplenme ve bu erkliği ona sahip olan kimseye geçirme gücü bulunduğundan, tanrısal bir erklik olarak görünür

ve o gerçekte burjuva toplumun, insanın kendisinde özüne yabancılaştığı ve insanı egemenlik altına alan gerçektir (Marx 2011: 283).

Marx'ta yabancılaşma, kapitalizme içkin bir olgu olmasa da kapitalizm, insanın yaşayacağı yabancılaşmayı en üst seviyeye çıkaran geçerli tüm nesnel koşulları kapsayan bir sistemdir (Ergil 1980: 36). Kapitalizm, bir yanıyla ortaya koyduğu yeni gereksinimler üzerinden türlü bağımlılıklar yaratmakta diğer yanıyla da insanın yaşadığı yabancılaşmanın farkına varmasını önleyen ya da öteleyen tuzakları da içermektedir (Ergil 1980: 39). Yabancılaşmanın sahibi insanda tüm değerler bozulur ve insan saflığından uzaklaşır. İnsanın yaşamında ekonomi önemli hale gelirken ahlaksal değerler ihmal edilmektedir (Ünaldı 2011: 14). Yabancılaşma “toplumu değiştirmek yerine, üst sınıf tabakalardaki insanlara özenmeye ve öykünmeye; sistemi değiştirmedikçe erişilmesi güç olan doyumların sürekli ertelenmesine; buna karşılık, ertelenen bu önemli doyumlar yerine kitlesel üretimle ucuzlaştırılmış, kitleselleştirilmiş, biçimlerin ikame edilmesiyle yetinmeye; her şeye karşı duyulan doyumsuzlukların ve ezikliklerin ise, çeşitli narsistik ve sade - mazoşistik davranışlarla sistemin lehine bireyin aleyhine “dengelenmesine” dayanan bir toplumsal yaşamdır” (Oskay 1981: 224). Bu tanıma Irimiás anlam kazandırmaktadır. Kasabalıyı hayal dahi edemeyecekleri şeylerle yanılması bol bir doyuma ulaştırarak oyalamaktadır. Kasabalı, Irimiás için kendilerinin düzenin dışına çıkmalarında başat rol oynayacağını düşünmektedir. Modern açlık oluşturulan hayatlar, sistemin ikili ilişkisinde çalışanlara ait olan para üzerinden yaşanmaktadır.

Para, her şeyi satın alma niteliğine ve nesnelere kendine mal etme özelliğine sahip olduğuna göre, en yetkin biçimde nesnedir. Bu özelliğin evrensel niteliği, her şeye gücü yeter bir öz sayılan paranın her şeye gücü yeter olmasına karşılık düşmektedir... Para, gereksinim ile nesne arasındaki, insan yaşamı ile yaşama araçları arasında aracıdır (Marx 2011: 206). Bir insan olarak yapamadığım şeyi, dolayısıyla benim bütün bireysel melekelerimin yapamadığı şeyi, para benim için olanaklı kılmaktadır. Bundan dolayı *para* bu melekelerin her birini, onun özünde olmadığı bir şeye, kendi *karşıtına* dönüştürmektedir (Marx 2005: 168). Para ayrıca insanlar arasındaki karşılıklı ilişki formlarına da damgasını vuran, yaşam stilini ve yaşam temposunu da belirler ve

değiştirir (Jung 2001: 55). Bütün insani ve doğal nitelikleri dönüştürme, değiştirme, tersine çevirme ve bağdaşmazları kardeş kılma gücü, paranın bu göksel gücü, insanların yabancılaşmış ve yalıtılmış tür-yaşamı olarak kendi *özünde* yatmaktadır. Para *insanlığın yabancılaşmış gücüdür, yeteneğidir* (Marx 2000: 151).

İnsanın bu genel yabancılaşması dışavurumunu, insanal gereksinimler olmaktan çıkarak gitgide para gereksinimleri durumuna dönüşen gereksinimlerin yozlaşmasında bulur. Evrensel değişim aracı olarak para, toplumsal ilişkileri insandılaştırır ve insanı şeyler dünyasına bağımlılaştırır (Marx 2011: 333). Şeyler üzerindeki erklığı aracılıkla para, düzmece gereksinimlerin karşılanmasını kolaylaştırır ve tersine, gerçek gereksinimlerin karşılanmasını engeller. Böylece para zenginin, hiç değilse görünüşte, gerçekte sadece görüntülerini satın aldığı yetenek, sevgi gibi gerçek insanal değerleri elde etmesini sağlar, oysa yoksul kendi niteliklerini değerlendiremez (Marx 2011: 283).

Para, modern toplumsal ilişkilerde ekonomik yaşam alanında değer içerikli kültürel bir yapıya dönüşmüştür. George Simmel (1984) bu konuda şöyle der: “Para, eşyanın tüm çeşitliliğini ortak ölçülür kılmakla, bunların arasındaki tüm niteliksel farkları sadece onlara biçilen miktar farkı aracılığıyla ifade etmekle, renksizliği ve ayrımsızlığı dolayısıyla tüm değerlerin ad koyucusu olarak kendini ileri sürmekle; en korkutucu kodlayıcıya dönüşür. O, eşyanın özünü oyar, özgüllüğünü özel değerini, karşılaştırılmazlığını, kendisinden kurtulmanın imkânsız olduğu bir şekilde kemirir” (Aktaran: Jung 2001: 55). Her şeyi formsuzluğa, renksizliğe ve salt nicel olgulara indirgeyen para; bireyselliğin, yaratıcılığın, ruhun, estetiğin ve düşünmenin de gerçek düşmanıdır. Paranın gri rengi, modern insanının ruhunun rengidir (Simmel 2014: 13).

Çalışma nesnemizde, bütün metalar arasında değer ilişkilerinin toplandığı ve tek bir meta üzerinde yansıması olan para-biçimi kullanılmıştır (Marx 1971: 148). Filmde paranın insanları nasıl değiştirdiğini, bencilleştirdiğini dolayısıyla da yabancılaştırdığını görebiliyoruz. Yabancılaşma sorununu yaşayan karakterler saplandıkları umutsuz, amaçsız hayatlarında geleceği düşlemektedir. Yabancılaşan karakterlerin aynı zamanda yabancılaştığı topluma etkileri de aynı oranda olmaktadır. Kendilerine ve topluma karşı yabancılaşmanın sonucu olarak birbirleri ile ilişkilerini anlamdan uzak bir şekilde

sürdürmektedirler. Aciz insanlar birbirlerini kandırarak kendilerine yeni bir hayat kurmayı planlamaktadır. Yapabilecekleri tek şey sahte dayanışma ile başka hayatları çalarak yaşamaktır. Buradaki dayanışmanın temelinde çıkarıcılık söz konusudur. Ancak bu çıkarıcı dayanışma Irimiás tarafından gölgelenecektir. İnsanların birlik içinde hareket etmemeleri halinde toplumsal yabancılaşma kendini daha çok hissettirecektir.

Marx'ın (1997d) ifadesiyle “Para her şeyin evrensel, kendinde oluşmuş değeridir. Bu yüzden de tüm dünyayı, hem insan dünyasını hem doğayı, özgül değerinden yoksunlaştırır. Para, insanın işinin ve insanın varoluşunun yabancılaşmış özüdür ve bu yabancılaşmış öz, insana hükmeder ve insan da ona tapar.” Kapitalist sistemde bireyin sosyal varlığını belirleyen emeği değil, emeğin piyasada çevrileceği paradır. Marx'ta bu sosyal varlığı belirleyen para, emeğin ve onu harcayarak yaşayan bireyin kendisine tamamen yabancı bir güce boyun eğmesi olarak gözüktür. Boyun eğiş bireyi pasifleştirir; sosyal ilişkilerin kendisinden kaynaklandığını unutturur; yarattığı sosyal ilişkilerin kendisinden kaynaklandığını unuttuğu gibi, bunları değiştirebileceğini de göremez. İnsan hem sosyal bir güce hem de ilişki içinde olduğu toplumla olan sıkı bir bağa sahiptir (Aktaran: Demir 1999: 27).

Marx'a göre (1986) kapitalist sistemde işçinin emeği sonucunda kazandığı para işçiye gerçek dışı bir özgürlük sunar. Yani para emek sahibinin efendisi olur. Para insanlığı yabancılaştıran bir güçtür. İnsan, insanlığın yetilerinde yapamadığı şeyleri para sayesinde yapabilir Para tüm insani nitelikleri tersine çevirebilen, insanları kendi karşıtları durumuna sokan evrensel bir güçtür (Ünaldı 2011: 14). Filmde para yabancılaşmanın ana kaynağı olarak işlenmiştir. Bu ana kaynak ile insanal hayatı mümkün kılan araçları almak yerine insanlar bu kaynak ile soyut özgürlüklerini somut köleliğe devretmişlerdir.

Soyutlamaya dönüşen bireyin kendinden ayrılan parçaları da kendi dönüşüm süreçlerini yaşar. Marx, bu sürecin meyvelerini “yabancılaşmış yaşam unsurları” şeklinde adlandırır. Her bir yabancı unsurda (mal, para) bireyin kopan ilişkisinin bir diğer yarısında toplumsal dinamiklerle hareket edişi vardır. Bu hareketinde birey aslından uzaklaşan bir dizi forma bürünür. Aslından uzak bağımsız bir hayat yaşayan

birey eksikliğini hissettiği, tamamlamaya çalışacağı “gereksinimlere” dönüşür. Gereksinimlere dönüşen bireyin kendiyile asıl bağı silinir. Tanımlanan bu süreç kapitalist toplumda paranın sahip olduğu gücün tasviridir (Ollman 2012: 219). Bu tasvir Futaki, Kraner ve Schmidt üçlüsünün planlarında yer bulmaktadır. Hilenin düzeninden bir haber kasabanın yıllık hasılatı (davar parası) olan parayı sekize değil üçe bölme hevesiyle kaçma planı yapacaklar ama başarılı olamazlar. Çünkü felaket onlara rüyalarında “ben geliyorum” demişti. Bilinçaltında yer etmiş olan koyu düşünceler, onları belirsiz ve yanıltıcı egemenliğe karşı başarılı olamayacaklarına inandırmıştı. Gerçekte de asla başarılı olamayıp sadece başarının yanılsaması içine girerler. Çünkü bunlar sistemin sistemcikleridir. Başarı, yabancılığı her yerde kullanabilenin hakkıdır; sistemin hakkıdır.

Lukács kendi çağından Fichte'nin deyimi olan ‘mutlak günahkârlık çağı’ olarak bahseder. Bu, onun *Tarih ve Sınıf Bilinci*'ndeki Şeyleşme tezini doğrudan önceleyen bir metafordur. Şeyleşmiş dünyada, hakikatin ifade edilmesi için sahip olunan tek şey yalanlardır, günah hakikate varmada yegâne yoldur (Bewes 2008: 125). Lukács erken dönem yazılarında kullandığı günah sözcüğünün ‘şiddet’i kastettiğini ifade eder (Bewes 2008: 125). Şeyleşme, gerçeklik ile ideallik arasındaki ayrımın şartının ve insanın dünyaya ait oluşunun sembolik bir şiddetidir (Bewes 2008: 136). İşte bu şiddet Irimiás tarafından sistemli bir şekilde uygulanır. İktidar söylemiyle bedene temas etmeden, ruhlara sessizce işlenerek uygulanmaktadır.

Kasabalı, emeğinin getirisi olan paraya karşı öylesine başkalaşmıştır ki bunun kendi çalışmasının bir ürünü olduğunu aklına dahi getirmez. Üstelik kendi emeği ile var ettiği değer karşısında kendi kişiliğinin silikleştirilmesine, geleceğinin karartılmasına yani kendi oluşturduğu şeyde kendinin dönüşümüne izin vermektedir. Bu dönüşüm aynı zamanda bize erdemli insanın tüm doğasının nasıl altüst edilmişinin tarifini de vermektedir. Diğer bir tarif de Tolan'ın ifadelerinde şu şekilde betimlenir: Üretimci (Irimiás) kendini, ötekinin yani ağasının hizmetine adar. Sağlıksız iştahlar yaratılır ve zayıflıklar için fırsat beklenir. Tüm bunları işçinin parasını almak için muhabbetle yapar. Oluşturulan yapay gereksinme bir fırsattır ve oluşturulduktan sonra maske altından şunlar söylenir: “Sevgili dostum sana istediğin şeyi veriyorum; ama vazgeçilmez koşulu biliyorsun; kendini bana teslim etmelisin, senin zevklerine karşılık

seni soyacağım.” Bu göstergede Tolan, yabancılaşmanın sonucunu şöyle ifade eder: Böylece yabancılaşmış gereksinimlerin öznesi, ya da kölesi durumuna devşirilen insan, artık fiziksel ve zihinsel bakımdan insani yeteneklerinden mahrum bırakılmış, “kendi bilincinde ve kendi kendine etkin olan bir meta”dan farksız olmuştur. Metanın bu etkinliği, insanın dış dünyayla ilişki kurması, ancak onun öğelerine ve ona sahip olması ve onu *tüketmesi* yoluyla gerçekleşmektedir (Tolan 1981: 151- 152).

Sistem senden yaşam ve insanlık olarak aldığı şeylerin yerine, parayı ve zenginliği koyar ve senin yapamadığın her şeyi paran yapabilir: yiyebilir, içebilir, tiyatroya, baloya gidebilir; sanatı, tarihsel tuhafıkları, derin bilgiyi, siyasal erkliği sınırar; yolculuk edebilir; bütün bunları sana verebilir; bütün bunları satın alabilir; o tam bir gerçek yetenektir (Marx 2011: 188- 189). Böylesine büyük yetenekte ortaya koyduğu genel satın alma gücü ve ona verilmiş bulunan erklik aracıyla para, bu rejimde şeylerin insan üzerindeki egemenliği ile insanal yabancılaşmanın simgesini oluşturur (Marx 2011: 282). Yani para, yalnızca bütün metalar arasındaki değer ilişkilerinin tek bir metada yansımadır (Marx 2005: 171).

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız yabancılaşma olgusu tüm boyutlarıyla, var olma edimine içkin bir sorun olarak ortaya konmuştur. Çalışmanın gelip konduğu nokta “insanın bir ruhu olduğunu” göstermektedir. Ama bu ruh önce bir araç haline getirilmiş, sonra da yabancılaşmayla beraber parçalanmıştır. Kendi merkezli olamayan insan, günlük yaşamında zarar görmüştür.

Gündelik hayatında nesneleşen öznenin yabancılaşmasında ve örümcek ağına takılmasında etkisi büyük olan para ile satın aldığı özgürlük bir sonraki başlıkta anlatılmaya çalışılmıştır.

2.5. Yabancılaşma ve Özgürlük

İnsanlara biçilen hiçlik, insana sonsuz evrende bir mahkûmu yaşatmaktadır. Mahkûm, değişme yeteneğini kullanamazsa özsel özgürlüğünü kısıtlamış olur. İçi dışıyla mesajlaşamayan, iletişimden kopuk insan, öz etkinliği içinde özgür değildir

artık. Mağarasından çıkamayan bir grup insan için özgürlüğün içselleştirilebilmesi, imkânsızlığın düzleminde kendine hayat bulur.

Modern toplum yalnızca bir demir kafes değildir, içindeki insanlar o kafesin parmaklıklarınca şekillendirilir. İnsan kalbi; ruhu, kişisel ya da cinsel kimliği olmayan, hatta denilebilir ki varlığı dahi olmayan (Berman 2006: 45) bir canlı olur. Hayatını riske etmeyi göze alamayan insan şüphesiz ki, kişi olarak kabul görür; ama o, özgür bilinç sahibi olarak kabul görülmenin hakikatine varamaz. Özgürlüğü sadece hayatını ortaya koyanlar elde edebilir (Fukuyama 2016: 193).

Foucault'un deyişiyse iktidarın gücünü gösterişten aldığı ve giderek de görünmez hal alan bir modern siyaset sistemine geçişi (Foucault 2015: 450) filmde İrimiás üzerinden okunmaktadır. İrimiás kıyafetiyle, haliyle, tavrıyla gücünü gösterişten alıyordu ve iktidardır. “Dostlarım” diyerek onlardan biri olur, “hayallerinizi paylaşıyorum” dedi. İrimias ilk başta farklı algılandı, sonrasında söylemleriyle algılarda değişim yaşanmıştır. Vebaya düzenle karşılık verilmektedir (Foucault 2015: 292). İnsanlar belli bir düzende uyutulmaktadır. İşlerde oluşan aksaklıklar, oluşturulan yanılısama düzenle birlikte giderilmeye çalışılmakta ve ortaya tamamen başka bir gerçek çıkmaktadır. İrimiás'ın düzen sağlamaya yönelik duruşunun arkasında kendi içlerinden çıkan sonra da kaybolan insanların hayatı ve bu hayatlarda hayal dahi kuramayan, kendi hapisanelerinde özgürlüklerini oluşturan kasabalının kimlikleri okunmaktadır.

Resim 2.16: Parmaksız Kafes: insan onurunun süslü ihlali; kendinden uzaklaşan kimlikler.

Yabancı hayattan kaçıp, sığındıkları meyhanenin içinde tango izlenir: Modern zamanlar ruhsal derinliği önemsemediğinden hedonizm, bedensel ve maddi hazlarla sınırlandırılarak cinsel haz ön plana çıkarılmış ve haz avcılığı başlamıştır (Gasset 1999: 287). Safça olarak adlandırılan günlük yaşantıları içinde (Baudrillard 2003: 39) meyhanede yapılan duyarsızlığın dansında tek gerçek kendilerine sunulan parlak ideallerin altında kandırılıp aldatılmış olmalarıdır. Yaşamın anlamsızlığını meyhanede hazcı ve hayvansı güdülerle dans ederek ve kendilerinden geçerek kutlamaktadırlar. Ya da bu kutlama onlar için hiç gelmeyecek olan bir geleceğe vedadır. Bu veda sahnesinde kasaba halkının yabancıları oldukları yaşamlarından kurtuluşlarına yönelik planları gerçekleşmiş gibi ahlaki değerlerde yozlaşma, biraz da hayvansı güdülerıyla hayvanların terk ettiği yerde eğlendikleri görülmektedir.

Tango ile dans; düzene karşı uyu(ş)ma hali; tango sahnesi, yabancılaşma kavramı altında değişen ilişkileri anlama açısından kilit bir noktadır. Çalışma ve boş vakit; zamanımızda insanların boş vakitlerini bağımlı bir şekilde geçirebilmeleri ve eğlenabilmeleri için insanların özelliklerine göre birçok şey üretildi. Filmde insanlar tango yaparak eğlenmektedir. İçsel varlıklarının temel koşulu olarak hissettikleri ilkel

özelliklerinden-sapkınlıklarından adeta zevk aldıkları bir eylem olan tangoda kendilerinden geçiyorlar. Karakterlerin yaşadığı bu yanılsama, bize sanki hayatları iyiye doğru ilerleyecekmiş gibi uçuşan duygu şeklinde gösterilmektedir.

Resim 2.17: Düzen ve özgürlük temalı bir konuşma sahnesi.

Yüzbaşı; bir düzenleyicidir. Yüzbaşının Irimiás ve Petrina ile yaptığı konuşma, düzen ve özgürlük temalı bir konuşmadır. Bu konuşmanın bir bölümü ise şu şekildedir:

“Her şey kendimi nasıl hissettiğime bağlı ve neden salıverilmenizin ardından iş bulmak konusunda kayıtsız kaldınız? Zaman az olmalı ama hiç olmazsa deneyebilirdiniz. Gözetim altındaydınız. Ve bir iş aramak için üzerinde düşünmediniz bile.” Neden çalışmadıklarını ve bunu düşünmediklerini soran yüzbaşıya...

“Bizi tanırsınız, yüzbaşı.” diye cevap verir Irimiás

“Çok değil. Ama gerçekten, geleceğiniz ne olacak? Genç adamlarsınız. Yaptığım işe âşık falan değilim ama... Siz hayalperestler hayatınız boyunca hiç çalışmayacak mısınız?”

“Evet”, der Petrina.

“Buradaki belgede, sizin asgari ücretle veya ağır işçi olarak çalışmayı kabul etmediğiniz yazıyor. Güzel laf. Ama kendinize bakamayacak hale gediğinizde...”

“Biz de sizin gibi yasalardan yanayız. Yasaları biliyoruz ve uzun zamandır yasaya karşı gelmiyoruz.”

“Ama burada tek yaptığımızın yasaya karşı gelmek olduğu yazıyor.”

“Biz bu ülkeye sadık vatandaşlarız, yüzbaşı. Belirtmek isterim ki hizmetlerimiz birkaç yıldır iyilik için kullanılıyor.”

“Bunların hepsi nasıl oldu peki? Hayatınızı trajediye çevirmeyin. Alçakgönüllü olun ama trajik olmayın.”

“Neden her şey eskiden olduğu gibi kalmıyor?” Irimiás’ın bu sorusuna karşılık yüzbaşı, özgürlüğü farklı bir bakış açısıyla ifade eder.

“Eskiden oldukları gibidir. Hiç değişmediniz mi? Hiçbir insan hayatı değerli değildir. Bu işin otoritesi düzene uymaktır. Ama aslında her şey bundan ibarettir. Düzen. Özgürlük, bir bakıma insancıl değildir. İlahi bir şey ve hayatlarımız... Onu tam anlamıyla anlayabilmek için çok kısa. Eğer bir bağ arıyorsanız, Pericles’in düşüncesine göre düzen ve özgürlük birbirine tutkuyla bağlıdır. İkisine de inanmak zorundayız, ikisi için de acı çekiyoruz. Düzenden de özgürlükten de. Ama insan hayatı; anlamlı, zengin, güzel ve kirlidir. Her şeyle bağlantılıdır. Sadece özgürlüğü hor kullanır, değersiz bir şeymiş gibi harcar. İnsanlar özgürlükten hoşlanmıyor, özgürlükten korkuyorlar. Burada şaşılacak olan şey ise özgürlükten korkulacak bir şey olmaması. Diğer taraftan, düzen bazı zamanlar korkutucu olabilir. Dikkatinizi bazı noktalara çekmek istiyorum. Gerçek şu ki işbirliği yapmak dışında hiçbir şansınız yok. Eğer gerçekten yasalara saygınız varsa o zaman bu olayda sizin yanınızda olabilirim. Size işbirliği öneriyorum.”

“Size saygımız sonsuz, yüzbaşı.”

“Yüzbaşıya değil kanuna saygı duyun!”

“Siz kanunun kendisisiniz, yüzbaşı.”

“Hayır. Kanun, hepimiz bunun parçasıyız.”

Yüzbaşı, özgür olduklarını söylüyor ama düzen ile özgürlüğün birbirine tutkuyla bağlı olduğunu söylemeyi de ihmal etmiyor. Özgürlük ve bağımlılık: Yakından bakıldığında ayrıcalıklı insanların özgürlüğünün çok daha fazla, bağımlılığının az olduğu görülmektedir. Ayrıcalıklı olmayanlar için durumun tersi doğrudur (Bauman 2015: 46). İnsanları yönetebilmek için onlara “siz benim kölemsiniz” diyerek mi daha kolay önetilirler ya da “özgürsünüz ama belli bir düzen içinde” denilerek mi? Tabii ki ikincisi; bu söylem daha esnektir. Çünkü insanlar tam olarak bu durumu kavrayamayacaklar. “Özgür müyüm ya da özgür değil miyim?” diye karışık bir düşünce içine girecekler. Kasabalılar hapishanede olmadıkları için onların özgür olduklarını

söyleyemeyiz ya da yaşadıkları yeri hapisane bağlamında ele alıp özgürlüklerini havaya uçurabiliriz. Tam bağımlı olan kasabalılar, en ufak bir sorgulama olmadan hayallerini, insanlığın yaşayacağı ideal koşulları tasarlayabilme gücüne sahip olduğunu düşündükleri Irimiás'a devretmişlerdir. Hayaller devrilmiştir. Düşünemeyen insanlık için özgürlük hiçbir zaman tam yaşanamayacaktır. Çünkü “özgürlük ile bağımlılığın diyalektiği doğumla başlar ve ancak ölümle sona erer” (Bauman 2015: 45).

Irimiás “İnsanın adına yapılan savaşta taraf olduğumuzu görmüyor musun?” diye sorar Petrina'ya. Petrina “zamanımız geldi” diye cevap verir. Irimiás “Bizim zamanımız hiç gelmeyecek. İnanç ve güvenim var. Ağ, anlıyor musun?” Irimiás'ın ülke çapındaki örümcek ağı anlayabiliyor musun?” Irimiás'ın bahsettiği ağda, kentin günlük uygulayıcılarının (örümceklerin) yaşadığı yer, görünürlüğün ortadan kalktığı eşik yani *aşağısıdır* (de Certeau 2008: 187). Örümceklerin meyhanede hiçbir yeri atlamadan işlerini tamamlamakta oldukları ile örümcekler için korkulacak bir durum gelişmeyeceğinin ayırdına varılmaktadır.

“Atlar gene mezbahadan kaçıyor. Kimi destekliyorsun? Kendimi”: Atların tekrar kaçtığını söylemesi ile atların özgürlüğü istediklerini ve bunun için devamlı bir şeyler yaptıklarını düşünebiliriz. İnsanlarla kıyas var. Atlar özgürlüklerini arıyorlar. Meydandaki atlarda özgürlüğü, meyhanede ise insanların hayata mahkûm oluşlarını görüyoruz. Meyhanede insanların eğlencesi özgürlükçü ama hayvani güdülerin öne çıkarıldığı tuhaf hareketler şeklinde gösterilmektedir.

Estike'nin gözünden izletilen ve anlam veremediği sahnede Estike'nin gördüğü 'yüzlerde okunan ne korku ne de sıkışmışlıktı, biraz kaygı. Kaygılı yüzleri, gelecek hayallerinin süresiz çizgisinde insanların kendileriyle karşı karşıya bırakıldığı zavallılığın resmini yansıtmaktadır. Bu resimle sarmalın artık kapanmış olduğu ve bunun üzerine bir şey yapamayacakları anlaşılmaktadır. Çünkü kasabalı uyutulur ve ağlarla örülü bir kepenk üzerlerine kapatılır. Bu bir mahkûmun parmaklıklar arkasında kalması gibi bir şeydir. Dışarıdan bir göz olarak, bu tam bir özgürlük değildir. İnsanlar bir eylemde bulunuyor ama tam düşünme yetileri olmaksızın yapıyorlar bunu. Diyebiliriz ki tüm kurumlar artık çürümüşlükleriyle beraber bardağa mahkûmdur.

Resim 2.18: Bardağa mahkûm hayatlar.

Sisli atmosferde yaşattığı sınırsız özgürlük; söz verilip peşlerinden koşturulan hayatların üyeleri, söylemlerle fethedilmiştir. İlk otoriteden insanlara gösterişte sunulan özgürlük başka tonlarda insana ulaşmaktadır. Birey artık zaman zaman içinde beliren ve kendisini derinden hissettiren güvensizlik duygusunu yaşamaktadır. İnsan artık özgürlüğü olan ama endişeli ve güvensiz insandır. Oluşacak olan güvensizlik duygusu Irimiás tarafından dilin etkisiyle yok edilmektedir. Duygularda beliren güvensizliğin yanında yaşanan koca bir hiçlik, duygular arasında yaşanan bir kopukluk var. Bir duygu asla bir sonraki duyguyu besler nitelikte olmamakta, aksine birbirlerinde eriyerek anlamsızlık bulutu oluşturmaktadır. Bulutsu havada hisler, sislere dönüşür. Sisli duygunun sahibi insan, olası hareketten düşünce sistemini işlenir halden uzaklaştırmıştır artık. Çünkü özgür düşünme yetisi içinde gelecek barındıran söylemler ile köreltilmektedir. Ruhlarında sanal bir konuşmanın yan etkileri görülmektedir.

Bu durumu toplumsal çerçeve içine yerleştirecek olursak toplumun içinde savrulduğu bu boşluk bireyin içsel ve ruhsal yaşam biçimini tayin edememesi şeklinde zuhur etmektedir. Dışarıdan tüm her şey dengede görünmektedir. Bir yerlerde hayat var ve hep beraber bu hayatın peşinden koşturmaca vardır. Bu koşturma gereklidir. Çünkü insan önce çabalamalı sonra da hak etmelidir. Bu süreç bizatihi sistem tarafından oluşturulur. Son ise hep bellidir. Tüm güdülenmeye karşı planlarda yaşanan aksiliklere karşın yanlış olan insandır. İnsan artık yabancı, yalnız ve yalıtıktır.

Özgürlükten Kaçış'ta Fromm, çağdaş insanın hala kaygılı ve özgürlüğünün liderlere teslimi söz konusu olduğuna işaret etmektedir. İnsan tüm yeteneği ile makinenin küçük bir çarkına dönüşmüş, özgür olmayan insanın karnı toktur fakat bir robot haline gelir (Fromm 2011: 15). Irimiás tarafından yönlendirilen kasabalı, sistemin hedef ve amaçlarına uygun bir araçtır. Benliksiz bireylerden oluşan toplumun parçası bireyler mutluluğun peşinden koşurulmaktadır. Yaşıyormuş gibi yaptıkları kasabada aciz hale getirildikleri kişilikleri ile gerçeklikten kaçışı yaşamaktadırlar. Yaşadıkları bu şey aidiyetsizliktir. Bu aidiyetsizlikte psikolojik derinliklerle birlikte yaşanan sosyal boşluk yani yabancılaşma, kasabalının kaderi olmuştur.

Panoptikon özgürlük ile tutsaklık, özerk ile güdümlü eylem arasındaki karşıtlığa dair bir kavrayıştır. Bu karşıtlık idealize edilmiş iki örnek arasındaki basit bir mantıksal ayırmadan çok, bir toplumsal yapı içinde birbirini belirleyen pozisyonlarla sosyal ilişki şeklinde kendini gösterir. Karşıtlığın her iki tarafının da aralarındaki bu çapraşık ilişki içinde uzmanlık bilgisiyle donatılmış ve bu bilgiyi kullanma yetkisine sahip uzmanlarca tasarlanıp denetlenen toplumsal koşulların bilinçli, bir çeşit bilimsel yönetiminin bir ürünü olduğu gösterilmiştir (Bauman 2015a: 20). Bu paragrafı toplumdan izole olmuş bir ruh üzerinden filmle ilişkilendirerek açıklamaya çalışalım: Meyhanedeki insanlar ne özgür ne tutsak, çünkü kararlarını alabilecekleri ve kendi düşünce düzeneklerini işleten bir mekanizmaları yoktur. Tutsak değil çünkü belli bir mekâna bağımlı tutulmamaktadırlar. Dolayısıyla, Panoptikon gibi özel hazırlanmış bir alan olmasa da meyhane, kasaba insanı için özelde gözetleme ve denetleme yeri olmaktadır. Bu, filmin son sahnesinde Irimiás tarafından hazırlanan ve tüm kasaba halkını tanımlayan yazıların yumuşak haliyle yeniden daktiloya alındığı sahneden anlaşılmaktadır. Irimiás tarafından Bay Schmidt için Panoptikon mantığıyla oluşturulan betimleyici model şu şekilde ortaya konmuştur:

Bay Schmidt: “İçindeki kontrol edilemez karanlık uçurumlarda duyarsızlık ve değersiz manasızlık yabanileşiyordu”. Bunun anlamı; “ümitsizlik, anlamsız inlemeler, çaresiz varoluş... Felç eden sakatlık sıkıntıları” ya da; “kıt anlayışı ve otoriteye olan itaatkâr duruşu onu, sorularla dolu bir görevi başarıyla üst düzeye taşımasına özellikle uygun kılıyordu.” Schmidt için karar kılınan kimliğin tarifi budur. Bu gizli tarifte “kıt anlayışa sahip insanın yanıtları doğruymuşçasına algılaması ile insanın hiçliği mi

beslenmektedir?” ile “hayatın kendi sarmalı içinde birey nasıl yabancı bir varlığa dönüştürülmektedir?”, şeklindeki sorular düşünen zihinlerde kendiliğinden oluşmaktadır.

Köye yaklaştıkça hüznü müzik başlar, görüntü yol boyu yürür. Görüntüde gökyüzü, yeryüzü ve ufuk çizgisi vardır. Daha sonra yerini renksiz ve mutsuz ağaçlara bırakmaktadır. Hareketsiz olan doğadır. Doğada ne yağmur ne rüzgâr ne de ufak bir canlılık... Diyalogsuz bu bölümlerde hâkim olan sessizlik insana zihninin derinliklerine inmesi için sunulan bir fırsattır.

Dış ses: Doğu'da gök, yerleri hatıralar kadar hızlı temizliyor. Şafakta parıldayan ufuk kırmızı keser. Kilisenin basamaklarını ağır ağır adımlayan dilenciler gibi. Gündoğumu gölgelere yavaşça hayat verir ki yeryüzü ve gökyüzü, insanlar ve hayvanlar kaçınılmaz şekilde sarmalandıkları rahatsız ve karmaşık ağlarından kurtulabilsin. O, diğer taraftan çaresiz, yenilmiş ve dağılmış ordular gibi kaçan korkutucu hizmetkârları Batı'ya akan geceyi gördü. Dış ses anlatımı ile gündelik yaşama yönelik kişinin insani özelliklerini tanımlayabilmesine yönelik zihinlerde dolaşılmasına olanak sağlanmıştır. Filmde gündelik yaşamın kaçınılmaz çelişkilerin dış ses anlatımları ile sorgulanması hedeflenmiştir:

Çelişki 1: Kadın önce insan olamadığı için sosyal olarak yabancılaşır. Bildik kodlarla işlenen bir kadın tipidir, Bayan Schmidt; günümüz atmosferine uyan özgün bir dişi karakterdir. Bayan Schmidt'in gönül eğlendirmek için kullanılan bir meta oluşu kadına biçilen en gerçekçi roldür. Kadının değeri erkeklerin düşüncelerinde şeyleşmektedir. İktidar, yani Irimiás, kadından payını alarak iktidarına güç katar. Toplum erkeğinin kadından bekledikleri vardır ve bunlar kadının ruhuna uysa da uymasa da erkeğin ihtiyacına cevap vermek durumundadır. Ruhlara uymayan davranışların beklenmesi, insanın topluma yabancı olmasında büyük etkindir. Kadından beklenenin “Erkeklerle hoş ve güzel görünmek, onlar için dans etmek” olduğu ve toplumun kadına şeyleşen bir nesne olarak baktığı bir mesleğe sahip oluşu göz önüne alınınca Bayan Schmidt'in sosyal yabancılaşma hissini yaşaması kaçınılmaz olmaktadır.

Çelişki 2: İnsan olamayan kadına bir tarif gerekir. Devreye okul müdürü girer ve Bayan Schmidt'i dansa davet eder. Okul müdürü ihtiyaç duyduğu bir yere veya bir şeye ait olma hissini doyurmasını Bayan Schmidt'de bulmuştur. Okul müdürü geleceğe yönelik hayallerini Bayan Schmidt üzerinden kurmaktadır. Gelecekte onunla beraber olacağını düşünmektedir. Kadının açıklığının tarifini yapar: “Sen diğerleri gibi değilsin, senin ağırbaşlı, oturaklı bir erkeğe ihtiyacın var; Bay Schmidt'e değil. Zarafetin onun gibi kaba bir adama uygun değil.” Yabancı, bir diğer yabancıya güzel bir hayatın sözünü vermektedir. Gülümseme gitti, onay başlar; kurulan hayaller ile huzursuz ortamdan uzaklaşmaktadır.

Çelişki 1 ve çelişki 2 arasındaki çelişiklik ise, kadının yabancılaştırıldığı noktadan yabancılığının giderilebileceği düşüncesinde yatmaktadır. Yani kadını yabancı kılan erkek gözü aynı zamanda ona gerçek değeri sunabileceğini de düşünmektedir.

Çelişki 1 ve çelişki 2'yi içinde barındıran bir diğer durum ise, yabancılaşmayı yaşayan insanın kendi kimliğini yaşayamamasıdır. Yabancılaşmış insan kendi düşünselliğini harici bir nesneye aktarmış olduğu için kimliğinden kopmuştur. Ben kavramı yoktur ve insan kendi içinde bir bütün teşkil etmez (Fromm 2003: 53). Yabancılaşmanın diğer anlamı, toplumsal varlığın bireyi kuşatmasıdır. Bu anlam, bir bakıma kaçınılmaz ve birinci türden yabancılaşmanın üstesinden gelebilmek için arzulanan bir durumdur. Kavram çoğunlukla, *benin* kuşatılması yoluyla bağımsız varoluştan vazgeçmesi ve hatta kişilikten uzaklaşması anlamında kullanılır (Ertoyl 2007: 54). Bu kullanımla beraber *beni* kuşatılan karakter Bayan Schmidt; öncelikle kadının *beni* kuşatılmıştır. Karakterlerin yaşamlarının olması gerektiği yönünde yaşadıkları belirsizlik onların başka insanların niyetlerinde bir paçavra gibi olmasını sağlamaktadır; bu durum Bayan Schmidt için Irimiás tarafından yapılan karakter analizinde kadın için oluşturulan kimlik, filmin on birinci perdesi olan “sadece sorun ve çalışma” adlı bölümde şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Irimiás karakterleri anlatan mektubunda Bayan Schmidt için “koca memeli aptal kadın” kimliğini kullanır ancak bunun yerine mantıken kadının karakterini daha iyi tanımlayan “vicdanı sızlamadan kendini satan kadın” kimliğinde karar kılınır. Tabi

“kolay kadın”, “düşük morallerin kadını” gibi alternatifler de değerlendirilmiştir. Film çağında Irimiás tarafından yapılan kimlik dayatmalarında köleliğin en çarpıcı mührü hiç şüphesiz Bayan Schmidt için olmalı. Yeni kimliğin mührü, memurlarca gerekli düzeltme veya yumuşatmalarla resmileştirilmektedir.

2.6. Yabancılaşma ve Örümcek Ağı

Filmin genelinde örümceklerin asli görevlerini gerçekleştirdikleri ve bunun insanlar tarafından fark edilmediği vurgulanmaktadır. Gerçekte de durum bundan farklı değil; olay sadece görülen şekliyle tanımlandığında ortaya kendine yabancı bir dünya çıkmaktadır. Bu dünyada sorgulama, sistem tarafından yönlendirilmektedir. İnsanlar her ne kadar kendi aralarında bir şeyleri konuşuyor olsalar da bu, insanları bir sonuca götürmemektedir. Tehlikenin farkında değillerdi, çünkü farkındalıkları sis kaplı. Çevresindekiler onlara ağlarını yavaş yavaş örmektedir, tıpkı Estike'nin kedisine yaptığı gibi. Estike önce kedisini cezalandırarak filede asılı bekletti sonra da hükmünü vermişti. İnsanlar sistemin yanında kendilerine ve güçsüzlüklerine dair yanılsamalarıyla yer almaktadır.

İçsel ve dışsal olarak yabancılaşmayı yaşayan bireylerin Tango ile dansı, yanılsaması bol düzene karşı bir uyu(ş)ma halini betimlemektedir. Tango sahnesi, yabancılaşma kavramı altında değişen ilişkileri anlama açısından kilit bir noktadır. Toplumun ortalamasından uzaklaşmış bireylerden oluşan kasabalı karar verme özgürlüğünde önemli bir yanılsama yaşamaktadır. Kasabalı içsel olarak varlıklarının temel koşulu olarak hissettikleri ilkel özelliklerinden adeta zevk aldıkları bir eylem olan tangoda kendilerinden geçmektedir. Bu geçiş örümceklere asli görevleri olan ağlarını örmeleri için sunulan bir vizedir.

İçinde buldukları durumun idrakinden uzak karakterlerin buldukları durumun özünü kavramaya yönelir zihinler; meyhanedeyiz. Meyhanede Panoptikon okuması: Tango'da oynanan soyut kişilikler, Goya'nın resmettiği şekliyle, ulaşamayacakları bir hayata kavuşma hayaliyle kendinden geçiştedirler. Bu kapalı

alandanda birbirlerinin acınası halini görmekten aciz kişiler, meyhanede kapatılmışlığı oynamaktadır. Meyhanenin hareketli nesnelere, düşüncelerinde özne olmayı başaramazlar. Görüşlerde *düşünce* kendine yer bulamamaktadır. Kendi aralarında kurdukları ilişki, konuşma dilinden uzak, hayvanal tarzda bedensel iletişimle sağlanmaktadır. Onlara sunulan hayali dünyada birbirleriyle sağlıklı işleme geçmezler, zannederler ki 'hayal' gerçektir. Meyhanede yaşanan bu yanılsama örümceklere ağlarını örmede kolaylık sağlamaktadır. Ancak meyhane içerisinde örülen örümcek ağının çözümü bizim için oldukça güç görünmektedir. Kasabalının uyuklayan düşüncelerinin harekete geçirilmesinin önüne geçen örümcekler görünür olmanın ötesinde çoktan gizli yerlerini almışlardır.

Panoptikon ya da meyhane insanların İrimiás'ın gerçek niyeti hakkında en ufak fikirleri yoktur. Dolayısıyla gelişen olayların sonuçlarını öngörememekte; öngörseler de değerlendirmelerini sağlayan bir çıkarım yapma imkânına sahip değildirler. İnsanlardan sökülüp alınan güç, onlar üzerinde kullanılmaktadır. İnsan ürettiğinin karşısında ezilmektedir. İnsanların birlikteliğinden kaynaklı güç, onlara olumsuz bir şekilde dönmektedir. "Gücün içinde olan özgürlük", "özgürlüğü kapsayan güç" arasındaki ilişki bitmiş ve ters yüz edilmiştir.

Toplumsal sağduyunun kaybedildiği kasabada bireyler kendilerine de yabancılaşır. Yalnızlaşan bireylerde benlik yitimi olur. İç dünyalarında boşluk olan karakterler sorumluluk duymadıkları hayatlarında gününbirlik yaşarlar. Gelecek hayaliyle ruhlarını beslerler ama bu değişiklik için bir çaba sarf etmezler. Yaşamayacak halde olan evlerinden daha çok meyhanede vakit geçirirler. Meyhane yabancılaşma ve mutluluk ilişkisinin görsele dökülen en güzel mekânıdır. Meyhanede hayal ettikleri kendi hikâyelerini yaşarlar. Bireylerin yabancılaşmasında Branda içkisiyle olan yakın ilişkileri önemlidir. Güçsüzlüklerini fark ettirmeyen, Pelinka sığındıkları içecekleridir. Baş edemedikleri hayatlarından onları uzaklaştıran tek gerçekleridir. Olan her şeyi olduğu gibi kabullenmek düzensiz yaşamlarındaki tek düzendir.

Resim 2.19: Şeyleşmiş dünyanın uyuyan görüntüsünü izleyen bir çift göz.

Kesişen bir görüntü; bu kez meyhane kültürünü algılayamayan bir yabancı olarak Estike içeriden gösterilir. Dışarıdaki gerçeklikten içerideki yanılsama yani şeyleşmiş dünyanın uyuyan görüntüsü, Estike'nin gözünden izlettirilir. Yağmurun altında ıslanmış bir halde, yüzünde anlamlandırmaya çalıştığı hayatların izleri onun için bir şey ifade etmez ve dış ses devreye girer:

Akordeonun tatlı sesleriyle birlikte örümcekler son ataklarına başladılar. Ağlarını bardakların, kupaların, kül tablalarının üstüne, masa ve sandalye ayaklarının çevresine örmeye başladılar. Gizli emellerini gerçekleştirmeye başladılar. Neredeyse görünmez olan ağları zarar görmedikçe saklandıkları köşelerinden en ufak hareketi ve titremeyi bile fark edebilirler. Ağlarını uyuyanların yüzüne, ellerine, ayaklarına ördüler. Sonra saklandıkları yere kaçarak ruhani görevlerine tekrar başlamak için beklemeye koyuldular.

Örümceklerin ördüğü ağlar burada insanları aldatanların ince oyunlarına atıftır. Yapay hazlarda avundukları meyhane geleceklerinin örüldüğü ve örümceklere sunulan hayatlara egemen olma gücünün sunulduğu yerdir. Burada akordeonun eşliğinde yorgun

düşen insanlık uyumaktadır. Yerin altındakiler görev başındadır; insanlar uyudukça örümcekler hayat bulur.

Resim 2.20: Örümcek ağlarıyla örülen bardağa mahkûm yabancı hayatlar.

Bizi biz yapan faktörlerin hepsi: şuurumuz, irademiz, vicdanımız, ahlaki şahsiyetimiz, manevi nefsimiz, kısaca özgürlüğümüz, ruhumuz. Tanrıya, kendine ve doğaya yabancılaşmayı aşmak, hiç değilse katlanabilir duruma getirmek için ne yapmak, nasıl bir yöntem bulup uygulamak her şeyden önce, insanın amacı olmalıdır (Çağıl 1978: 149). Böylesi bir amacı içinde barındıranlar için iyi bir çalışma olduğunu söyleyebileceğimiz bu eserde tasarımcı, gündelik hayatımıza iki açıdan bakmayı sağlayarak, görüş açısını sınırlandırmayarak, izleyiciyi etkileyebilmektedir. Bir toplumun yaşadığı hayal kırıklığı, çalkantıları ve nihai çöküşünün bir sunumu olan film, topluma birçok yönde etkide bulunan sistemin sağladığı yabancılaşmanın analizini yapma fırsatı sunmuştur. Her gerçek, kişiye öz gerçektir. Bununla filmin izleyicisi kendi düşünce koordinatları çerçevesinde öz bakış açısını belirleyerek kendi öz yaşamının keşfini gerçekleştirebilir.

Bu keşifte biz de filmi iki türlü okumaya çalışalım: Bir, gündelik hayatlarda yaşanan düzenli bir sefalet. Bu sefalette söylemlerin içinde bir yerlerde saklanmış aşağılanmalar, gündelikliğin yükünü ruhta taşıyan kadınca hayatlar, metaların peşinde

şeyleşen insanlar, yinelenen gelecek hayalleri, yokluğun devamlılığı, arzuların coşturulup coşturulup bastırılması ve kendilindenliğin uçurulduğu bir dünya. İki, gündelik hayatın diğer yüzünde, çamurlu sahalarda sürüklenen dramlar, mekân ve zamanın ayarsız uyumu, yaratılan sahte zevkler, yaşanan güçlü hayal kırıklıkları, değeri bilinmeyen hayatların sahte süslenişi ile sönen duygular, duyguların kesintiye uğratılarak dalgalana dalgalana yaşatılan hiçlik...

Toplumsal çözülme ile içsel çözümlenin iç içe anlatıldığı, bir mekândan başka bir mekâna geçiş yapamayan bir grup insanın eşikte kalışına şahit olduğumuz bu filmde karakterler imkânsız bir durum içerisinde yaşam sürmektedir. Karakterler kendileri olup özlerine dokunamamakta ve kurtuluşlarını, kendilerini bastıran ve gerçekleşmeyecek bir umutla avutan sistemden beklemektedir. Sistemin parçalarını iki ayrı döngüde (varoluş ve yokluk) ele alarak kendini besleyen ve sistemcilerden maksimum veri elde eden yabancılaşıma, parçalara öylesine sirayet etmiş ki, yabancılaşıma, insanlara en tanıdık olan haline gelmiştir. Varlığına da yokluğuna da yabancı bir hayat yaşatmaktadır. Karakterler içgüdüsel zayıflık duygusuyla hareket etmektedir. Filmde işlenen çaresizlik derin boyutlarda ama bununla kişinin içindeki zayıflığını ya da azmini güçlendirmesi hedeflenmektedir. Acizlik mi, azim mi? Filmin hangi gözle izlendiğine bağlı bir durumdur bu. İnsan, sisli bir atmosferde özgür bıraktığı düşleri sayesinde kalbini ve ruhunu anlamalıdır ki hayatı aydınlanabilsin.

III. BÖLÜM

3. SONUÇ

Bu çalışmada yabancılaşma sorunu sosyolojik eleştiri yöntemine başvurularak incelenmiştir. Günümüze kadar birçok disiplinin kapsamına giren yabancılaşma problemi, genelde kapitalist toplumlarda bireyin kendisine ve çevresine karşı giderek bağlarının zayıflaması şeklinde ifade edilebilir. İnsan hayatında farklı türde ortaya çıkan yabancılaşma, sadece sosyo-ekonomik olgularla açıklanamaz. Kavram temelde bireysel güçsüzlük, mantıksal tutarsızlık ve bedensel doyumsuzluk gibi birçok olguda da kendini göstermektedir. Kavramın beslendiği bu olgular insan hayatının gelişimini içsel ve dışsal bağlamda etkilemektedir. Bu çalışma kapsamında film karakterlerinde gözlemlenen düşünsel ve ruhsal dokunun sosyal hayata olan etkisi üzerinden oluşturulan kavram, genel düzlemde birçok kuramcının tartışmaları takip edilerek ortaya konmuştur.

Çalışmada kavram, kavramı ele alan çeşitli düşünürlerin, kendi çalışma alanları çerçevesinde ortaya koyduğu görüşlerle belli bir açıklığa kavuşturulmuştur. Bu aşamada araştırma bulgularının değerlendirilmesi ile elde edilen sonuçlar, yabancılaşmanın farklı tanımlarının olabileceği öngörüsünü ortaya çıkarmıştır. Evrensel düzeyde yaygınlaşan ve zaman içinde boyutları daha da gelişen yabancılaşmanın, bu çalışma bağlamında sınırlarının genel olarak belirlenemez olduğunu belirtmek abartı değildir. Yabancılaşmayı doğuran etkenler arasında yer alan bireyin özü, kişiliği, onu oluşturan tüm insani vasıflar kişiden kişiye değişir. Bireyin kendi içinde dahi tam olarak anlamlandıramadığı olaylar silsilesi neden-sonuç ilişkisinde kavramı, anlamsal olarak tek bir öze kavuşturamamaktadır. Yabancılaşmanın birçok durumla ilişkili olarak girdiği hayatlarda bıraktığı etkiler bağlamında çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Dolayısıyla kavramı genel çerçevede, insanların önce kendinden, sonra toplum

üyelerinden ya da önce bulunduğu ortamdan/ toplumdan, sonra da kendinden kopuşun yaşandığı bir süreçtir şeklinde ifade etmek mümkündür.

Bir toplumun yaşadığı hayal kırıklığının, duygusal çalkantılarının ve nihai çöküşünün bir sunumu olan *Sátántangó* filmi ile gündelik hayatlarda sistemin yaşattığı yabancılaşmanın analizini yapma fırsatı yakalanmış ve gündelik yaşamın sakin yüzünün ardındaki karanlık ve çalkantılı dünyaya odaklanma sağlanmıştır. Günümüzde yaşanan yabancı hayatlara aşinalık kazandıran film, hayatın birçok alanında var olan belirsizliklere dokunmaktadır. Gündelik hayatlarda yaşanan yabancılaşmanın dökümünün yapıldığı bu film çalışmasında toplumsal hayata yansıyan yabancılaşma tasvir edilmiştir.

Çalışmada filmde gelişen olaylarla birlikte insan hayatının çeşitli noktalarına dokunan karakterler üzerinden gündelik hayatlarda yaşanan yabancılaşma okunmuştur. Karakterlerin her biri ayrı kimliklerle toplumu oluşturan katmanlara paralel bir şekilde oluşturulmuştur. Hayatlara yerleşmiş gerçeklerin değiştirilmesinin imkânsızlığı şeklinde okunması muhtemel bu filmde yabancılaşma; ölüme götüren yalnızlık, umut ve gelecek arayışıyla birlikte çekim alanına girilen iktidar, bütünsel çöküşü satın alabilen para gibi kavramlarla öne çıkmaktadır. Tüm bu temaların muhteşem birlikteliği ile anlamlı ve günümüz insanını tasvir eden yabancılaşmanın hikâyesinin bütünlüğü yakalanır. Bu hikâyede, bir yıllık emeklerinin karşılığı olan parayı kaybeden kasabalının önce kendi içlerinde yaşadığı çözülme, sonrasında da kendi benliklerine karşı oluşan yabancılaşmanın içsel ve toplumsal dönüşümüne şahit olunmuştur.

“Ben şimdi neyim? Yaşadığım şey ne?”, tüm bu sorular arasında kendisini arayan özne, modern çağın insanıdır. Öznenin kendisinden yalıtılmış bu hali onun yabancılığını gösterir. Özünü aradığı boşlukta savrulan varlık yalıtılmışlığı yaşar. Çünkü insan, içinde kaybettiği özünü dünya nesnelere aktarmıştır. Giyiminden, kuşamından, konuştuğu dilden, geldiği yerden başlayarak sınıf sınıf, kısım kısım bölündü, parçalandı. Şimdi ise insan, her bir parçasına anlam katma derindedir.

Bildik kanalların uyarılması ile bireylerden süzölen zihinsel verinin cılızlığına ilişkin hayata olan bağıllık büyük oranda zayıflamıştır. Yabancılaşmanın çeşitliliğinin insan hayatıyla bağıntılı kavramlar üzerinden ele alındığı bu film çalışmasında insanların duyguları kullanılarak çürümeye yüz tutan hayatlarında sıkıştırılan özgürlükleri ile şeyleşmeye maruz kaldıkları görölmüştür. İnsanın kendi içiyle yaşadığı iletişimsizlikle beraber film bazında yapacak pek bir şeyleri olmayan karakterlerin, insanlar üzerinde hayata dair oluşun olumsuz yön, aydınlık bulmaktadır.

Çalışmada ele alınmış olan çeşitli kuramlar bağlamında yabancılaşmanın asıl karakterini modern dünyanın yeniden oluşumu içerisinde kazanmış olduğu görüşü ortaya çıkar. Ayrıca yabancılaşmanın, zirvede yaşandığı modern zamanlarda, modern olamayan insanın kaderi olduğu görüşü de ortaya çıkmaktadır. Film bize sistemin bireye uyguladığı baskıyı birçok açıdan sunarak modern dünya insanın trajik rolünü izletmektedir. Modern insanın içinde bulunduğu yılgın halin temsili olarak kasabada yaşanan yabancılaşmanın işlendiği çalışmada toplumsal, psikolojik, sosyo-ekonomik etkenler birbirini besleyen etkenler olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada, çaresizlik, bireye hayata dair hiçbir şeyi başaramayacağına kanıksatılması, bireyin kazancı üzerinde söz hakkı olmadığı düşüncesinin oluşturulması, sosyal çevresinde olumlu bir etkisinin olamayacağı şeklinde oluşturulan algı, bireyin hayatını değiştirebilme inancının yitirilmesi ve kadının dönüşen kişiliğinde dişiliğın bayağılaştırılması gibi işleyişler yabancılaşma göstergeleri olarak belirlenmiştir.

Film analizi çerçevesinde ifade edilmeye çalışılan bireysel ve toplumsal davranış kalıplarından yola çıkarak günümüzün kendine bir numaralı yabancı, ruhunu metaya eşdeğer sayarak varlıkta yok oluşa evirilen ve yabancılaşan soyut insandır. Bu insan aynı zamanda gerçekte içini asla dinlemeyen ama dış sesin yönlendirmesine kapılan, yaşamın kendisine sunduklarını göremeyen, olmadık kimliklere bürünmeye çalışarak kendini yalnızlığa iten insandır. Metalarla kendini var etme çabasında olan bu insan özgürlüğünün kısıtlandığının ve teknik olarak da değiştirilip dönüştürüldüğünün farkında değildir. Yabancılaşan insan, arzularının peşinden koşarken (ki arzuları da kendi arzuları değil) girdiği kafeste bir ruh bölünmesini yaşar.

Sátántangó gelecek vaadinde tüketilen bir toplumun filmidir; ilk önce bireycileşme ile kaçma planı yapan karakterlerin, tükettikleri tüm değerlerin altında saplandıkları, boş umutlarının ve çırpınışlarının aldığı son resmi betimleyen çamurlu bir hikâyedir. Yaşanan tüm altüst oluş hikâyeleri, bu gündelik hayatın sıradan insanının dramına denktir. Günümüzde yaşanan yitik ilişkiler, süreç içerisinde insanı önce doğasına, sonra çevresine, en sonunda da kendisine yabancılaştırmaktadır.

Filmde anlatı, sistemin bir ifadesi şeklinde sunulmuştur. Bu çalışmada, film anlatısı üzerinden kasabalı için planlanmış hayatın tasviri yapılmıştır. Bu tasvirde kendini göstermeyen yalnızlık, dışlanmışlık, çaresizlik, kimliksizlik, aşağılanma ve ana duygu olarak da yabancılaşma yerini almıştır. Tüm çalışmanın bütününde yer alan yabancılaşmanın özünü tanımlayan bu parçalarda, kendi içlerinde kendilerini reddeden, ruhları boşaltılmış ve acizliği üst boyutta olan teslimat açık insanların resmi ortaya çıkmıştır. Bu resimde kasabasının daha çok gelecek kaygısı ile yaşadığı görülmüştür; gündelik hayatlarda yaşanan yabancılaşma serüveni ile toplum ortalamasından uzaklaşan kasabalı kurduğu hayaller ile yıkılan umutları arasında sıkışmış ve eşikte kalmıştır.

Genel olarak çalışmada ortaya çıkan sonuç; toplum insanın hem özel hem de sosyal yaşamında birbirini besleyen olaylarda algı eksikliği nedeniyle olup biteni bir bütünlük içinde kavrayamayışıdır. Dolayısıyla kendi hayatına bakıp ona yön vermede hükmünü yitiren insan, kendinden de doğasından da sökülüp alınmaktadır. Özünden koparılıp sönükleştirilen insan, kendisi ile düşüncesini, düşüncesi ile ruhunu, ruhu ile bedenini içselleştirip bütünleştirememektedir. Hayatın her noktasında tek tek işlenmiş olan yabancılaşma ile geçici mutluluk, geçici haz peşinde koşturulan insan, geçmeyecek bir yabancılaşmayı, yalnızlaşmayı ve köklüce hiçleşmeyi sonuna kadar yaşamaya mecbur bırakılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adorno, Theodor W. (2002). *Minima Moralia*. Çev. O. Koçak ve A. Doğukan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akdeniz, E. Binbirçiçek (2012). *J. P. Sartre'da Yabancılaşma Fenomeni*. İstanbul: Karakoyun Yayınları.
- Aktaş Polat, Semra ve Polat, Serkan (2016). "Turizm Perspektifinden Yabancılaşmanın Sosyo-Psikolojik Analizi: Günlük Yaşamdan Turistik Yaşama Yabancılaşma Döngüsü". *Sosyoekonomi* 24 (28): 235-253.
- Aron, Raymond (1994). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Çev. K. Alemdar. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Baudrillard, Jean (2003). *Sessiz Yığınların Gölgesinde: Toplumsalın Sonu*. Çev. O. Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2015). *Sosyolojik Düşünmek*. Çev. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2015a). *Özgürlük*. Çev. K. Eren. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berman, Marshall (2006). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. Çev. Ü. Altuğ ve B. Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bewes, Timothy (2008). *Şeyleşme: Geç Kapitalizmde Endişe*. Çev. D. Soysal. İstanbul: Metis Yayınları.

- Cevizci, Ahmet (2009). *Felsefe Tarihi "Thales'ten Baudrillard'a"*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2015). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çağıl, Orhan Münir (1978). "Metafizik Zaviyeden Yabancılaşma Problemi ve Hegel'in Panlojist" İntikal ve Teli (Terkip)" Felsefesi". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (44)1-4*:137-223.<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/97556>. 20/11/2017'de erişildi.
- Çelik, S. Kadir (2001). "Yabancılaşmadan Ötekileşmeye: Kültürel Bir Hegemonyanın Kurtuluş Biçimleri". *Praksis 4*: 144- 184.
- Çiçek, Nuri (2012). *Franz Kafka'da Yabancılaşma Problemi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çüçen, A. Kadir (2001). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Asa Kitabevi.
- de Certeau, Michel (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. Çev. L. Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Debord, Guy. (1996). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. Çev. A. Ekmekçi ve O. Taşkent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demir, Taner (1999). *Marx'ta ve Marcuse'de Praxis ve Yabancılaşma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Demirer, Temel ve Özbudun, Sibel (1998). *Yabancılaşma*. Ankara: Öteki Yayınevi. Özgür Üniversitesi Kitaplığı:
- Doğan, İsmail (2016). *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi.

- Ergil, Doğu (1980). *Yabancılaşma ve Siyasal Katılma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasal Davranış Kürsüsü. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Ertaylan, Arzu (2007). *1990 Sonrası Türk Sinemasında Yabancılaşma Olgusu*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.
- Ertay, Muhammet (2007). *Yabancılaşma Kader mi Tercih mi?* Ankara: Lotus Yayınevi.
- Foucault, Michel (2015). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. M. A. Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.
- Fromm, Erich (1990). *Sağlıklı Toplum*. Çev. Y. Salman ve Z. Tanrısever. İstanbul: Panel Yayınları.
- Fromm, Erich (2003). *Yanılsama Zinciri*. Çev. A. Kanat. İzmir: İlya Yayınevi.
- Fromm, Erich (2011). *Özgürlükten Kaçış*. Çev. Ş. Yeğın. VI. Basım. İstanbul: Payel Yayınları.
- Fromm, Erich (2015). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum: Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde*. Çev. N. Arat. İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, Erich (2016). *Marx'ın İnsan Anlayışı*. Çev. K. H. Ökten. İstanbul: Say Yayınları.
- Fukuyama, Francis (2016). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Çev. Z. Dicleli. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gasset, Ortega Y. (1999). *İnsan ve "Herkes"*. Çev. N. Gül Işık. İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, Anthony ve Sutton, Philip (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Çev. A. Esgin. Ankara: Phoneix Yayınevi.

- Godard, Jean-Luc (2008). *Godard Godard'ı Anlatıyor: Söyleşiler*. Çev. A. Derman. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Gökberk, Macit (2002). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gül, E. Cem (2016). "Postmodern Sanrı ve Yabancılaşma Gerçeği". *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (6): 75- 107.
- Güneş, H. Nihat (2016). "Erkeğin Ataerkil Rejime Entegrasyonu: Yabancılaşma ve Uyum". *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 58: 266- 284.
- (<https://www.yumpu.com/tr/document/view/34086196/yabanciasmann-teorik-gelisimi-ve-tarihsel-surec-icinde/s:113-144>, 24.05.2017'de erişildi). (kitap bölümü internetten bakabiliyorum indiremiyorum).
- Nietzsche, Friedrich (Wilhelm) (2008). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne: Bir Kavga Yazısı*. Çev. A. İnam. İstanbul: Say Yayınları.
- Gümüş, Semih (2014). *Okumak ve Yazmak*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Horkheimer, Max (2002). *Akıl Tutulması*. Çev. O. Koçak. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hühnerfeld, Paul (2002). *Heidegger Bir Filozof Bir Alman*. Çev. D. Özlem. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Jung, Werner (2001). *George Simmel: Yaşamı/ Sosyolojisi/ Felsefesi*. Çev. D. Özlem. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Karakaş, Yalçın (2013). *Elif Şafak'ın 'Araf' ve David Boratav'ın 'Beyoğlu'nda Fısıltılar' Adlı Eserlerinde Yabancılaşma Sorununun Karşılaştırmalı Bir İncelemesi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kıvısto, Peter (2008). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. Çev. İ. Çapcıoğlu ve S. Yavuz. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kızılcılık, Sezgin (2004). *Özgünlüğün Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kızılcılık, Sezgin (2004a). *Zalimler ve Mazlumlar: Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kızılcılık, Sezgin (2013). *Marx'ın Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kızıltan, Güven Savaş (1986). *Çağımızda Yabancılaşma Sorunu: Kişinin Silinen Yüzü*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kiraz, Sibel (2011). "Yabancılaşmanın Kökeni Üstüne". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi 12*: 147- 169.
- Lefebvre, Henri (1968). *Marx'ın Sosyolojisi*. Çev. S. Hilav. İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Lefebvre, Henri (1998). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Çev. Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, Henri (2010). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, Henri (2010a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, Henri (2010b). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lukács, György (2014). *Tarih ve Sınıf Bilinci*. Çev. Y. Öner. İstanbul: Belge Yayınları.
- Lukes, Steven (1998). *Marksizm ve Ahlak*. Çev. O. Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Marx, Karl (1971). *Marx'ın Toplum Kuramı*. Çev. Ö. Ozankaya. Ankara: Doğan Yayınları.
- Marx, Karl (2000). *1844 El Yazmaları*. Çev. M. Belge. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, Karl (2005). *Toplumbilimsel Yazılar: Seçme Metinler*. Çev. Ö. Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Marx, Karl (2011). *1844 Elyazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*. Çev. K. Somer. IV. Baskı. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl (2013). *Yabancılaşma*. Çev. Kenan Somer, Ahmet Kardam, Sevim Belli Arif Gelen, Yurdakul Fincancı, Alaattin Bilgi. Derleyen: Barışta Erdost. V. Baskı. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl (2017). *Hayalet Karl Marx: Seçme Yazılar*. Çev. G. Ateşoğlu- H. Bülent Gözkan- A. Önal – M. Şiray – M. Türkmen- V. Çıdam- K. Özdoğan- F. Dara Elhüseyni- S. Aktuyun- E. Abat- K. Gülenç- S. Bayazit- U. Özmakas- T. Bora- B. Eken- S. Salcı- M. Tüzel- A. Ufuk Kılıç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2008). *Alman İdeolojisi: Feuerbach*. Çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- Newman, David M. (2013). *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*. Çev. A. Arslan. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ofluoğlu, Gökhan ve Büyükyılmaz, Ozan (2008). “Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı alanlarda Görünümleri”. *Kamu-İş. 10 (1)*: 113- 144.
- Ollman, Bertell (2009). *Marksizme Sıra Dışı Bir Giriş*. Çev. A. Kars. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ollman, Bertell (2012). *Yabancılaşma Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*. Çev. A. Kars. İstanbul: Yordam Kitap.

Orcan, Onay (2009). *Adalet Ağaoğlu'nun Fikrimin İnce Güllü ve Gustave Flaubert'in Madame Bovary Adlı Eserlerinde Ana Karakterlerdeki "Yabancılaşma" Sürecinin Analitik Olarak İncelenmesi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Oskay, Ünsal (1981). "Müzik ve Yabancılaşma". A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1979-1980 Atatürk'ün 100. Doğum yılına armağan. Ankara 3: 179-246. (yıllık)

Osmanoğlu, Ömer (2016). "Hegel'den Marcuse'e Yabancılaşma Olgusu". *Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (3) : 65- 92.

Papenheimer, Fritz (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması: Marx'a ve Tönnies'ye Dayalı Bir Yorum*. Çev. S. Ak. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Rousseau, Jean-Jacques (2013). *Toplum Sözleşmesi*. Çev. V. Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sartre, Jean-Paul (1965). *Yabancı'nın Açıklaması*. Çev. B. Onaran. İstanbul: De Yayınevi.

Sennett, Richard (2011). *Otorite*. Çev. K. Durand. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, Richard (2014). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. Çev. B. Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sevgili, Mehmet (2005). *Oğuz Atay ve Alev Alıtlı'nın Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu: Karşılaştırmalı Bir Edebiyat Sosyolojisi Çalışması*. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Simmel, George (2014). *Paranın Felsefesi*. Çev. Y. Alogan ve Ö. Didem Aydın. İstanbul: İthaki Yayınları.

- Swingewood, Alan (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Çev. O. Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Taş, Latif (2007). *Yabancılaşma ve Kimlik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tükel, İrem (2012). “Modern Örgütlerde Yabancılaşma ve Kafka’nın ‘Dönüşüm’ Romanının Bu Bağlamda Analizi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1 (2)*: 34- 50.
- Tolan, Barlas (1981). *Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Tolan, Barlas (1985). *Toplum Bilimlerine Giriş: Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji*. Ankara: Aras Matbaa ve Gazetecilik.
- Tolan, Barlas (2005). *Sosyoloji*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Troçki, Lev (2000). *Gündelik Hayatın Sorunları: Bilim ve Kültür Üzerine Diğer Yazılar*. Çev. Y. Öner. İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Ünalı, Halime (2011). *Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vaneigem, Raoul (1996). *Gençler İçin Hayat Bilgisi El Kitabı*. Çev. A. Çakıroğlu ve I. Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yalçın, Fatih (2010). *Tahsin Yücel’in Romanlarında Yabancılaşma ve İroni*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, Hasan (2014). “Yabancılaşma Kavramı Paralelinde Emeğin Yabancılaşması ve Sonuçları”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 14 (2)*: 159- 188.

Zahar, Renat (1999). *Sömürgecilik ve Yabancılaşma*. Çev. B. Doktor. İstanbul: İnsan Yayınları.

Weber, Alfred (1993). *Felsefe Tarihi*. Çev. H. V. Eralp. İstanbul: Sosyal Yayınları.

İnternet:

<https://www.google.com.tr/search?ei=WV6AWo7hOsSMsgGM2oJI&q=golem+nedir&oq=golem+nedir>. 02. 01. 2018’de erişildi.

<https://www.turkcebilgi.org/sozluk/felsefe-terimleri/toz-11689.html> 02.01.2018’de erişildi.

[https://www.google.com.tr/search?dcr=0&q=panoptikon+foucault&sa=X&ved=0ahUK Ewj-1YHjyfDXAhXG6xoKHV25A-kQ1QIlcCgB&biw=1429&bih=973](https://www.google.com.tr/search?dcr=0&q=panoptikon+foucault&sa=X&ved=0ahUKEwj-1YHjyfDXAhXG6xoKHV25A-kQ1QIlcCgB&biw=1429&bih=973). 02. 01. 2018’de erişildi.

<http://blog.milliyet.com.tr/-das-man-/Blog/?BlogNo=184446>. 03/01/2018’de erişildi.

<https://www.turkcebilgi.org/sozluk/felsefe-terimleri/olgusallik-11655.html>. 09.05.2018’de erişildi.

<http://www.sinematopya.com/2014/02/bela-tarrin-kadrajindan-dunyaya-bakmak.html>. 21.05.2018’de erişildi.